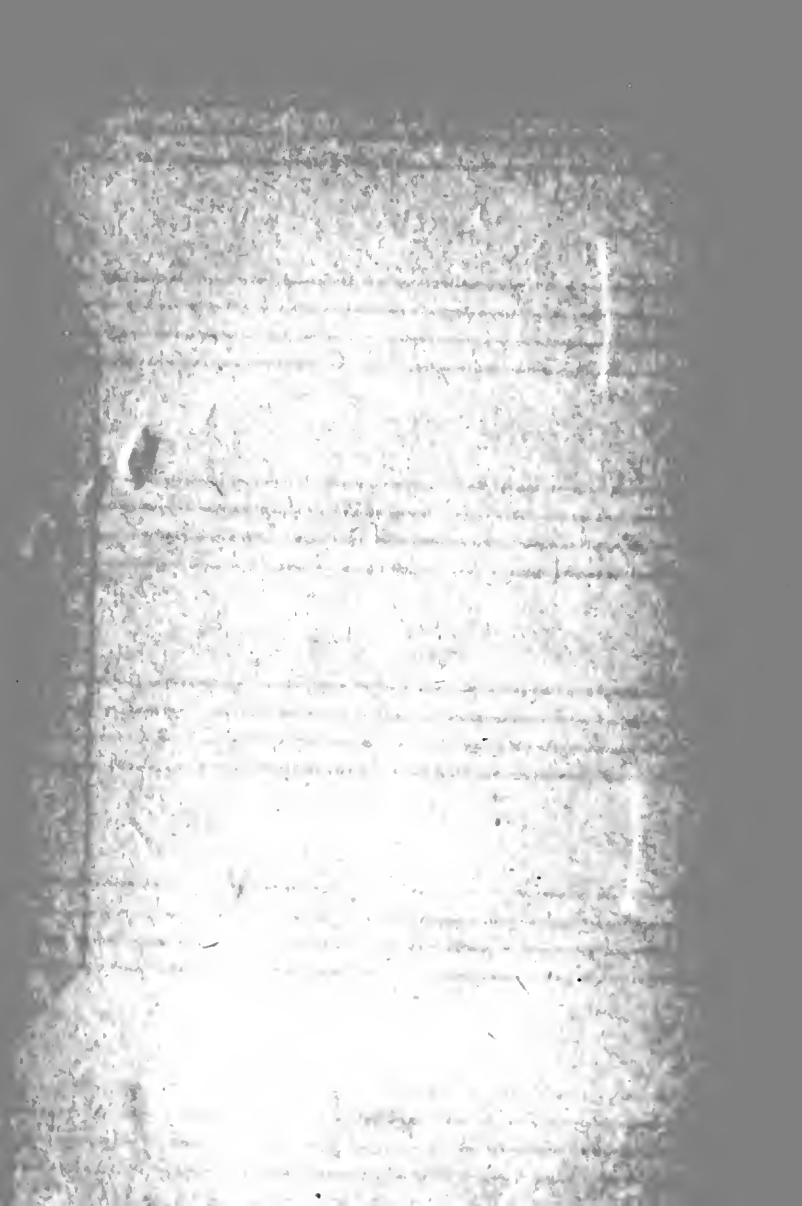

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01658193 6

ÖNISMERET.

IRTA

Gr. SZÉCHENYI ISTVÁN.

(DÖBLINGI KÉZIRATAIBÓL.)

BUDAPEST,

AZ ATHENAEUM IRODALMI S NYOMD. R. TÁRS. KIADÁSA.

1875.

Budapest, 1875. Nyomatott az Athenaeum r. társ. nyomdájában.

E L Ő S Z Ó.

Midőn a legnagyobb magyarnak egy még kiadatlan munkáját közrebocsátjuk, tájékoztatásúl szükségesnek látjuk megjegyezni, hogy ő azt Döblingben, ugyanazon időtájban irta, midőn világhiríívé lett »Blick«-je keletkezett. Az elkeseredett hangulatot, mely az ötvenes években a nemzetet elfogta, Széchenyi az »Önismeret«-ben ugyanazzal a maró és kiméletlen humorral tolmácsolja, mint a »Blick«-ben: sok helyütt a tárgyak is ugyanazok, melyekkel a »Blick« foglalkozik. Most talán nem egy esetről, nem egy személyről szelidebb kifejezésekkel élne, nem egy dolgot más szempontból itélne meg, mint akkor: müve azonban, ha csak történeti becset akarnánk is neki tulajdonítani, ragyogó emlék ama sötét éjszakából, hangos szózat az elnyomás némaságából, oly hazafias érzések, oly életrevaló gondolatok tolmácsa, melyek mindenha erős viszhangot fognak költeni a gondolkodók elméjében, a hazafiak szivében.

Budapesten 1875-ki juniusban.

A kiadó társulat.

ÖNISMERET.

A legmélyebb okoskodók, a leghiggadtabb bölesek minden időben, a költői hajdankor óta mai napig, az önismeretnek helyes létét, talpra esett voltát azon diadalnak ismerék el, s nyilváníták, melynél nagyobbat, hasznosbat és következetesbet a halandó ember e világon nem ünnepelhet. S ha azon sok ezer meg ezer böles, ki e földtekén élt, sok egyébben ezer meg ezer véleményekre el is szakadozott, egyben még is mindannyian szorosan egyetértettek: abban t. i., hogy az önismeret minden emberi bölcseségnek legmélyebb sarkalata!

S vajon miért? Mert bár akarva, bár nem, mindenki tudja, érzi vagy legalább sejti, hogy e földön minden élő lénynek s ekkép az embernek is van valami hivatása, bizonyos rendeltetése. Vagy más szavakkal, hogy minden élő lénynek és ekkép az embernek számára is létez bizonyos czél, bizonyos foglalatosság, mely hozzá leginkább illik, melynek legjobban megfelelhet, sőt melyen kivül sehol és soha nem gyakorolhatja Istentől nyert erejét, sajátságát, tökélyét egész mértékben, egész kiterjedésben.

Állatoknál, legalább sokaknál, ezen rendeltetés világosabban nyilvánul, mint embereknél. Sőt bizonyos állatoknál egészen tisztán. Igy például, a bivaly bizonyosan nincs alkotva arra, hogy nyulat fogjon; midőn viszont az agár, nehéz targoncza elé fogva, vajmi hiányos szerepet játszanék.

Már embereknél kiismerni, elhatározni, hogy az

egyik és másik mire való, mihez van legtöbb tulajdona, vagy határozottabban kitéve, hogy micsoda körben minő foglalatosságban felelhet meg legtökéletesebben czéljának: ez már sokkal nehezebb, sőt általán véve oly nehéz, miszerint a legnagyobb ügyekezet és erőltetés daczára, csak felette ritkán sikerül kitapogatni és kiismerni, hogy ezen vagy azon egyén tulajdonképen mire legalkalmasb, mire leghelyesb.

Minek következtében aztán ezer közt tán egyet kettőt látunk csak, sőt tán egyet sem, ki abban a körben forogna, melyben mester lehetne.

Hivatal künti, sőt alárendelt körökben hány egyén létez, kiben oly tulajdon lappang, mely a nemzet élén csudákat művelhetne; midőn nem egy magas polczon álló status embert látunk, ki inkább szabó-műhelyben lelhetné fel Istentől rendelt műtételi körét.

Az elsőkét a nyilvánosság, azaz a világosság híja tartja állásukban lebilincselve, midőn az utóbbi species egyedül véletlennek, általános vakságnak, szemtelenségüknek és feljebbvalóik s munkatársaik hanyagságának, restségének köszönhetik hatalmaskodásuk tág körét . . .

Mindez okszerinti elmulhatlan következménye az önismeret és azon mellékkörülmények hijának, melyek az önismeretre vezetnek.

S vajon melyek azon mellékkörülmények, melyek az önismeretnek diadalát elősegítik, sőt némileg feltételezik?

Tökéletes világosság, teljes szabadsága eszme és szócsere. S korlát nélküli választhatása azon körnek, melyben mindenki forogni kiván.

Nevelés által az emberből mindent képezhetni, azt mondják. Ámde mert ez egy igen közönséges és a sok ismétlés által némileg felszentesített szójárás, azért igaz-e?

Igen, igaz, bizonyos pontig és bizonyos foglalatossá-

gokra nézve. Igy például nem tagadhatni, hogy bizonyos disciplina alatt mindenkiből, ki testi- és lelkileg egész és ép szabót, kádárt, kertészt, szakácsot, kocsist stb. s effélét ki lehet képezni. Ámde még ezen egyben hasonlítva alárendelt gyakorlatokban, lesz-e a kiképzett, a kinevelt egyéb, mint gyár, mint erőmű, ha hiányzik benne azon isteni szikra, mely egyedül képes a halandót bármily kicsi műtételben is mesteri magasságra emelni!

Fog-e a kádár, bár mennyire legyen is arra nevelve, ha nem arra való, — a borkészítésnek s nemesítésnek oly sok és szövevényes ágazataiban acrát alkotni, — ha nem vezeti őt magasb ihletés. Fog-e a betanított (abgerichteter) kertész a füvek, virágok és gyümölcsök sorában a természettől új diadalokat kivívni? . . . Soha! És szabó, szakács, kocsis, kiknek műtételeit oly igen könnyűeknek hiszszük . . . van-e felette sok, kikről méltán azt lehetne mondani, hogy ugyan csak talpra esettek, hogy maguk nemükben igazi mesterek.

Hátha mind ezen egyének, kik nevelés által bizonyos czélra kitaníttattak, valami más foglalatosságra lettek vala irányozva és geniusokhoz inkább illő irányban kiképezve, vajon nem lettek volna-e ezen sphaerákban előkelők, kitünők, midőn most a középszerűség során állnak, vagy tán még az alatt is.

S vajon képtelenség-e azt gondolni, hogy vajmi rosz szakács, igen jó kocsis és viszont vajmi ügyetlen kocsis tán meglehetős szabó lehetett volna, ha az egyik mint más, el nem hibázza czélját.

Hátha az emberi foglalatosságok magasb körébe emelkedünk, mit lelünk ott? Ha elősoroljuk e következő kéz- és elmebeli műtételeket, mint zenészet, festés, szobrászat, építés, költészet, status tudomány stb. mily conclusiora fogunk szükségkép jutni? Okvetlen arra, hogy se nevelés, se oktatás, se gyakorlás, se béketürés nem képes zenészt,

festőt, szobrászt, építészt, és annál kevesebbé költőt és status embert, ugyszólván, »csinálni«, ha arra teremtve nincs!

Azért, mert abban mit itt olvasok, némi igaz van, én a már élő és még születendő gyermekeimet nem is fogom semmire kényszeríteni, de szabad akaratukra hagyom, hogy azt válaszszák életük czéljául, mire legtöbb hajlamuk, mire legtöbb kedvük van ... és aztán azon irányban, melyet választának iparkodom őket kiművelni, kiképezni«. Ily módon fog olvasóim közt tán nem egy okoskodni.

De hihetőkép ugyan mit fognak sarjadékai választani ... tiz vagy tizenkét éves korukban? Pedig még későbbre hagyni az életiránynak megválasztását, káros idővesztés nélkül alig lehet? Vajon mire fog esni ezen serdülő ivadékok választása, kérdem? Ha elevenek, erős testalkotásuak, pezsgő egészségüek, bizonyosan nem fognak választani semmi olyast, hol főkép a lélek működése szükséges, ... hanem okvetlen olyas valamit, mi a testnek kifejtésére szolgál. Wenn ich schon den ganzen Tag in der frischen Luft nicht spielen darf, und auch etwas anders thun muss, so will ich lieber etwas lernen, als studiren.«

Igy fognak okoskodni.

Ha saját életemre visszatekintek, mikor 10—12 éves voltam; oh mily boldogtalannak éreztem magamat, hogy nekem egy gazdag és nevezetes család fiának, akkor mikor velem egyévű s nevelésem helyén lakó paraszt gyerkőczök, az udvari kertben dolgozva a szabad ég boltozata alatt a tiszta léget szívták és a nagy világot in natura és originali bámulhaták, akkor én egy szűk, sötétke nedves szobácskában, latinul a könyvbe kötött »orbis pie-

tust« voltam kénytelen rágni, megemészteni és rumiuálni. Igazi satyra volt is ez a nevelésnek philosophiájára, valamint az is, hogy azon időben a quae moribus solum-mal és simplicium leges-sel kinoztatám és saturáltatám; úszni ellenben 28 éves koromban, korcsolyázni pedig még néhány évvel később tanulgattam, mód nélkül sok víz-ivás és vajmi sok fájdalmas hanyattesés után stb.

Akkor, ha szabad akaratomat követhetem, vadász lettem volna. De nem valami tudós vadász, ki az erdészethez is ért; hanem egy reggeltől estig kalandozó puskás kórhely stb.

—

Mit tegyenek tehát a szülék, hogy ivadékaik kellő helyükre álljanak és a gondviselés által rendelt vágásukban haladjanak? Megmondom.

A szüléknek legelső és legszentebb kötelességük, hogy semmit se mulaszszanak el, sőt legjobb hiszemük és tudomásukhoz képest mindent elkövessenek, miszerint ivadékaik valamint lelki és testi jobb tulajdonaikkal, ugy viszont azoknak minden nagyobb, sőt legkisebb csorbáival és hiányaival, mennyire korukkal járó gyenge itélőtehetségük csak engedi, tökéletesen és minden ámítás nélkül megismerkedjenek.

Ily korban, mikor a gyermek serdülni kezd, gondos szülék csudákat művelhetnek, és ha ezek hiányzanak, egyedül őszinte barát pótolhatja e kimagyarázhatlan kárt némileg.

Az érett, a lelkes ember erős akarattal saját maga mérheti és fontolhatja meg magát; jóllehet a hű barát e korban is kimondhatlanul elősegítheti ezen »magában szállási műtételt.« Mert az önszeretet, a hiuság, — az emberiségnek ezen két legveszedelmesebb csábítója, sokszor

még a jobb embert is bolonddá teszi, — és annál könnyebben a selejtest.

És ha ez áll, ugyan tagadhatni-e akkor, hogy a serdülő, éretlen fiú még inkább ki van téve az ön-túlbecsülés és önkecsegtetés csábjainak, s hogy rá nézve, mert itélőtehetsége még fejletlen, még szükségesb a szüléknek vagy jó barátoknak leplegtelen őszinte szava.

Én például, s még jókora legény koromig, mindig azon kevély hiedelemben ringatództam, hogy én testileg igen erős vagyok; jóllehet én az emberek nem ugyan leggyengébb, de még is gyenge sorában lelem helyemet.

Ezen kéjábrándból, mely hiuságomat nem kissé szerette, ugy hogy valami lenéző zsarnokság vegyültérembe, engem senki és semmi ki nem zavart. És ez miké is lehetett volna? Oda haza nevelve, hizelgő cselédektől környezve és a rosz példának elkerülése végett isoláltan tartva . . . . ugyan miké nyilhattak volna fel szemeim.

Ha nyilvános tanodába járok, és nevelőim nem csak nem hátráltatják, sőt előre mozdítják, miszerint tanuló társaimmal contactusba jöjjek, és ezeknek nagyobb része néha-néha irgalmatlanul földhöz vág; sőt ha ezt rosz néven veszem és boszut állni kivánok, még derék ütlegekkel is megtisztel, ... élhettem volna-e tovább, kérdem, azon kéjábrándban, mely caracteremet annyira viciálta, hogy én legerősb, vagy csak igen erős is vagyok? . . és ezen bitorolt praetensiomon, ha azzal még mindig kevélykedem, nem kaczagott volna-e engem le nagy és kicsi a legkiméletlenebb hahotával!

Pedig mily kimondhatlan hasznos lett volna egész földi pályámra nézve ily féle lectio!

Mert minden, bár a legkisebb, legközömbösnek látszó eset is, mely az embert hiuságából, öntulbecsüléséből, öncsábításából kivetközteti, kiragadja, — bár mily fájós és

kínos legyen is efféle operatio, az embernek igazi kifejtésére, kitisztítására, felemelésére nézve csak üdvös lehet.

Lelki tehetségeim igen lassan fejlődtek, igen későn érleltek, ugy hogy felette nehezen és keveset tanultam, és ekkép az, mit tudtam, engem nyilvános tanodában igazság szerint okvetlen a szamárpadra emelt volna. Ámde azért mert »datur modus in rebus« minden examen után, melyen ügyes combinatio és distributio következtében mindig szerencsésen átestem, elmulhatlanul stereotip ezen nagy igazság vagy jobban mondva óriási hazugság ragyogott tanodai bizonyítványaim lapjain : »calculum eminentiae meurit.«

És ha nyilvános tanodába járok, ilyes történhetett volna-e? Vielleicht, ex gratia nem 2 classis, de eminens bizonyosan nem.

Examen előtt eleinte mindig remegtem, mert a jeles hellen bölcs szerint igen jól tudtam, hogy semmit sem tudok. Ámde később, midőn észre vettem, mily készséggel járulnak az általános mystificatiohoz az illetők, s hogy mily nagy effectussa és pondussa van a szemtelenségnek, mely oly sokszor és oly sok előtt a genialitásnak tündöklő és ekkép oly könnyen elcsábító szinét ölti magára, akkor valami examen előtt magamban rendszerint jó izüen kaczagtam.

S ha most magamba szállva kérdem, vajon miért hagytak az illetők engem ezen hiusági ábrándban, miért nem ragadtak abból hova hamarább ki, sőt miért sülyesztették szegény fejemet abba mind mélyebbre? Nem látom más okát, mert forró szeretet és meg nem szünő gond kisérte serdülő koromat, hogy kimélni akartak!

S ugyanis én mint igen nyavalyás emberi gyümölcs csusztam a világba.

A kimélés ekkép sokak előtt némileg kötelességnek tartatott és e szerint egész nevelésem és kiképzésem syste-

májában jelszóvá a kimélés lőn, mely mindennek, mi engem illetett, s mindenkinek, ki engem környezett, vagy velem contactusba jött, irányul szolgált.

Velem ugy bántak mint puposhátuval, kinek pupját szemére lobbantani nem gyengéd, nem lovagi.

És ez igaz. Ámde ha a pupos magát Apollónak hiszi, s kérkedve, magát hányva veti, ugy cselekszik, mint csak Apollóhoz illik, akkor a hallgatási gyengédség bünös gyengeséggé válik; s nem abban áll többé a lovagiság, miszerint a puposnak apollói viszketegit türje, hanem hogy a körülállókat ily otromba peszderkedéstől megóvja, megszabadítsa; és ha máskép nem lehet, még attól se irtózzon, a puposnak pupjára huzni nehány derekast.

Mennyire emlékezetem engedi, s emlékezetem nagyon is jó, s mostani kimondhatlan kinaimnak legpezsgőbb forrása, mert nem tudok semmit is felejteni. — egész azon időpontig, mikor betöltött 17 éves korom előtt katonává lettem, semmi, de legkisebb sem történt, mi arra vezetett, vagy arra valami ingert adott volna, hogy saját magammal megismerkedjem.

Mikor legelőször gyóntam és nekem többek közt azt mondták: hogy nem lehet nagyobb bün, mint valami vétket eltitkolni és mégis áldozni; s többek közt azt is állíták, hogy áldozás előtt valami eledelt, sőt csak egy csep vizet nyelni, szintén kimondhatatlan nagy bün: akkor teli voltam száz meg száz scrupulussal.

Egyéb utmutatást nem adtak, hanem hogy vizsgáljam meg belsőmet, vajjon a »kis biró«, — magyar közbeszéd szerint igy nevezték a lelkiismeret sugallását, — nem vádol-e valamivel.

Én akkor azt sem tudtam, mi tulajdonkép a bün és mennyire lehet körülmények és inditó okok miatt épen

azon bűn könnyebb és sulyosb, és oly nagy lélekzavarba estem, miszerint számtalan bűnöket gyóntam meg, melyeket soha nem követtem el, csakhogy véletlen egy se maradjon emléktelen; s áldozás előtt a világért nem öblitettem volna azon félelem miatt ki számat, hogy legnagyobb vigyázásom daczára mégis egy homeopathika dosis viz csúszhatna le gégémen, és én valami mennyekbe kiáltó bűnt követtem vala el.

És azon papok, kiknek gyóntam, ugyan voltak-e valódi bölcsek? — Mondhatom, egyetlen egy sem adott valóságos és hasznos tanácsot.

Nem a gyónás alkalmára kell szorítni az önismerés műtételét, mert ezen alkalom rendesen csak évenkint vagy legfeljebb hónaponkint fordul elő, és valódi önismeretet csak úgy szerezhetni, ha azt az illető minden nap, sőt minden órában keresi. És ezen felül nem az a legelső kérdés, melynek feleletével az önismeretet kereső magának tartozik, hogy vajon mit vétett, s mik a bűnei, — hanem hogy mily hajlamai, mily gyengéi, mily sajátságai vannak stb. vagy más szavakkal mondva: kitapogatni, kiismerni, kitudni, hogy ő vajon miféle s micsoda emberi teremtmény.

Tegyünk fel, egy 24 éves koru férfiut, kinek egyszerre eszébe jut magával számot vetni, — ugyan mikép fog ő ezen műtételhez fogni?

Valami renddel, valami rendszer szerint? Nem hiszem Mert ugyan hol létezik ily rendszer? Tudtommal sehol. —

A lelkiismeret vizsgálására némileg szolgálhat a katekismus. Civil és criminal proceduránkban van valamely kulcs, mely a teendő kérdéseknek utmutatásul szolgál. Az önismereti műtételre efféle formula, legalább tudtomra, még

nem létez, — és azért azon 24 éves férfiu, kit képzelünk, ha maga ki nem gondol egy elrendezett, és némileg kimerítő kérdési lithaniát, — csak dirib-darabként, csak rapsodice fog dolgában eljárni, és ekkép maga magát soha tökéletesen nem ismerni, de csak részenkint és felületesen.

Próbáljunk ekkép valami rendszert (kulcsot) felállitni, mely arra szolgáljon, hogy valamint vannak bizonyos formulák, melyek sulyos arithmetikai műtételekben az illető munkáját kimondhatlanul könnyítik és elősegítik, ugy a most állapítandó, s időről időre okkal móddal javítandó formula megint arra szolgáljon, hogy a maga magát ismerni akaró mind azon kérdésekre figyelmetessé tétessék, melyeket magának tenni, s melyekre válaszolnia kell, ha maga magát ugyan csak, mint kivülről mint belülről tökéletesen ismerni kivánja.

Ám kisértsük meg.

Hány éves vagyok?

Huszonnégy éves.

Én tehát már nem fogok nőni, se erősödni; s ekkép testileg már földi pályám culminativi pontján állok! Testileg szólva földi utam ennél fogva már most nem felfelé, mint eddig, hanem ezentul lefelé jár.

Már kérdem, ezen első kérdés és a rá következő válasz nem erős indító ok-e, hogy az illető magába szálljon s ezentul testének kiképzésében, ügyességében, de leginkább szellemi tehetségeinek kifejtésében keresse előmenetelét; minthogy bevégzett 24 éves korától kezdve sülyedez, ámde más részről csak ritka esetben éri el az ember e korig testi ügyességének legfényesb pontját, szellemi dolgokban pedig rendszerint sokkal később s igy a kétféle haladás lehetősége még mindig hatalmában van, sőt annak igazi órája csak most ütött.

Mily vallásban születtem?

Ez igen fontos kérdés. Mert habár valamint az ismert közmondáshoz képest vajmi sok ut vezet Rómába, ugy bizonyosan nincsen e világon csak egyetlen egy vallás, mely kirekesztőleg birna oly kapuval, melyen keresztül Istenhez lehetne közelítni, és felette sok egyén a clerus, anyaszentegyház, de még a pápa engedelme nélkül is, sőt az e részekről szórt anathemák daczára, mégis mennyországba jut, és viszont; — azért még sem közönbös kérdés, hogy mily vallásban lépett légyen be a halandó e világba.

És pedig egyedül azon okból, mert voltak és ma is vannak socialis törvények és szokások, melyekhez képest bizonyos hitvallások, sokkal keskenyebb, szűkebb körben kénytelenek forogni, mint mások; pedig az embernek fő kötelessége, mennyire csak lehet: tágítni munkássági körét, — mert minél tágabb azon kör, melyben mozoghat, annál több emberi boldogságnak lehet szerzője, és igy annál közelébb áll az Istenség eszméjéhez, ha t. i. azon nagyobb sphaerában bir is jó sikerrel forogni.

Igy például azon hidraula, ki tudománya által valami hasztalan mocsárt hasznos rétté varázsol, erkölcsileg bizonyosan magasb lépcsőn áll, mint például azon gróf vagy herczeg, ki vadászatban vagy tapisserie készítésben gyakorolja legjobb erejét.

A zsidó mi lehetett nálunk az előtt, — és még most is mi lehet Spanyol, Olasz, Muszka és Törökhonban?

Azon lehetetlenség, tágabb működési körbe emelkedhetni, e világon már sok bajt szült. Igy például azon sokféle okoknak, melyek az 1791-diki franczia forradalmat szülték, egyik tán legfőbbike az volt, hogy a roturier névvel bélyegzett franczia paraszt se katona, se civil tiszt nem lehetett, — nemességre emelkednie pedig szinte lehetetlen volt.

Már Magyarországban, az előtt, szinte csak nemes

ember emelkedhetettt civil tisztségre, — civil tisztségre, mondom, mert a katonai és papi pálya a nem-nemesnek számára is tökéletetesen nyitva állt: — ámde mily könynyü volt nemességet szerezni, ugy hogy tulajdonkép az országnak minden lakosa birt azon lehetőséggel, bár mily tág cselekvési körbe foroghatni, — és ekkép a zsidó is, ha ő t. i. a keresztények sorába lépett.

»Az ember soha ne változtassa azon vallást, melyben őt az Isten e világra lépteté.«

Igy okoskodnak sokan. És ezen állítás mélyebb vizsgálat nélkül helyesnek látszatik lenni, és vajmi szépen hangzik, ugy mint bizonyos családbeli c z í m m o t t ó k is, például a báró Wesselényi-féle: »Nunquam retro!«

Ámde van-e a szavak szép hangján kivül, melyek állhatatosságot, jellemet és szilárd férfiuságot tagadhatlanul vajmi szépen pengetnek, ilyféle sententiákban egy gyűszű mennyiségű józan értelem is? Valóban még annyi sincs!

Mert ha meg kell makacsul maradni az embernek azon vallásban, melyben e világra lépett, akkor a született vak, néma, nyavalyás is ép oly igazán az által tisztelheti meg leginkább a nagy Istennek végzését és rendeltetését, ha a vak, néma és nyavalygó caracterből makacsul szinte vak, néma és nyavalygó marad élte fogytáig, jóllehet szinte az Istenektől nyert emberi ész és ügyesség tán az egyiken mint másikon igen könnyen segíthetne.

Mi pedig a »nunquam retro« czélirányos voltát illeti, valóban mily Isten bölcseségű tanács arra nézve, ki például d i a m e t r a l i t e r elhibázta utját, — vagy kivel szemközt jő egy felbőszült bikasereg.

Mily vallásban születtem? Ezt kérdi a szőnyegre hozott maga magát ismerni törekedő.

A katholika vallásban.

És ez nagy szerencse — itéletem szerint nem nagyobb ugyan mint például Calvin vagy Luther hitében vagy ó vallásban jönni a világra, — hanem minden esetre nagy szerencse, mert a keresztény vallásu nemzetek és népek során kivül e világon sehol sincs igazi civilisatio és sehol nem létez általános előmeneteli vágy és polgári erényre alapított tiszta haladási szellem.

De hiszen, éppen most kitárt meggyőződésem szerint, vallást változtatni nem csak nem vétek, sőt némi körülményekben még kötelesség is. Igaz, de a többet kevesebbet még mindig fennálló előitéleteknél fogva, a hitváltoztatás rendszerint felette sok kellemetlenséggel jár, és sok előtt okvetlen a szereplőre süti a hűtlenség bélyegét.

»Minket elhagyott, hozzánk és vérünkhez hűtlen lett« Igy szólnak elhagyott hittársai, — mig azon új nyáj, melyhez szegődött, compensatioul legnagyobb számban nem csak tárt karokkal őt nem fogadja, sőt iránta hidegséget, de nem ritkán még megvetést is nyilvánit.

A török minden más vallásut az ebek sorába helyez. Az ember most azt gondolná, hogy ennél fogva azt, ki ezen ebsorból kilépve Mahomet lobogójához esküszik, ő tán egy kissé jobban fogná kedvelni. De korántsem — mert azt még megis veti, midőn mint tudva van, a kutyákkal különös jószivüséggel bánik. Mi aztán annak oka, hogy felette kevés jóra való ember lesz törökké, midőn ha Mahomet vagy Saladin óta a született török általán véve jól megbecsülte volna a készült új törököt, mai időben alkalmasint több török volna európai Törökországban mint görög, szerb, oláh, czinczár, rácz, örmény stb. és efféle elhervadt, vagy szolgaságra született népség; holott ma a török, most érintett mély bölcseségénél fogva, oly számban

létez honának európai részében, mint »rari nantes in gurgite vasto.«

A törökön azonban ezen vajmi finom tapintatáért és oly igen böles bánásmódjáért a keresztények tán legnagyobb számának nem szabad nevetni, ha t. i. a Compagnie egy uttal saját magát nem akarja lekaczagni; mert e tekintetben, kérdem, ugyan mennyivel okosb számtalan keresztény a töröknél s vajon a megkeresztelt zsidó »der getaufte Jud« nincs-e helyezve tőszomszédságban a renegat mellé?

Ugy hogy kereszténynek születni tagadhatlanul igen nagy szerencse és az egek különösen szép ajándéka.

Mily nehéz vagyok?

Igen sok, ki ezt olvassa, ily nagy pedantismust tán nem fog helyeselni. Én azonban, meggyőződve teljes hiedelmem szerint, azt állítom, hogy az önismereti műtételben, mely tökéletesen ugy sem sikerül soha is, lehetetlen felesleges pedantismust kitárni, s hogy általán véve számtalan szövevényes tárgy e világon nem azért nem sikerül és leszen csuffá, mert nagyon is sok pedantismussal volt az kezelve, hanam épen ellenkező okból, miszerint t. i. annak tárgyalásában az elmulhatlanul szükséges pedantismus, mint valami divatból kiküszöbölt unalmas, és az igazi lángeszmékhez nem illő haszontalanság hiányzott.

Az embernek kisebb nagyobb sulya, igaz, általán véve nem nagy tekintetet érdemel, — de mégis a tökéletes önismeretre, mely életünknek s cselekvésünknek alapul szolgáljon, még is hasznos, sőt néha még szükséges is.

Igy például az igen nehéz ember, ki már 24 éves korában különösen nehéz, és ekkép hihető, sőt némileg biztos kilátása van későbbi években még inkább megnyomni anyaföldét, az ilyen, ha a most tett kérdésnek

alkalmával magával szoros számot vet, ugyan fog-e lovas katonasághoz szegődni? Nagyon kétlem, ha t. i. az önismeretnek műtétele kellőleg felvilágosítja eszét. Mert hihetőleg hol remélhet találni maga alá oly paripát, oly csudatátost, mely őt, nem csak békeségben lépve és szépen poroszkálva hordaná, de csatatéren is ki birná rántani őt veszély közt a sárból? A szerfelett könnyü egyén viszont rendszerint oly kevés testi erővel s oly kevés tekintettel bir, miszerint ő csak ezen ok miatt is sokból ki van rekesztve. Igy például — és kivételek itt is vannak, mint mindenütt, — illik-e egy 80 fontos egyénre, ki mint ügyes lovar — Jockey — sorstársainál méltán irigységet gerjeszthetne, az előlülői tiszt valami törvényhozó testben; vagy illik-e effėle könnyüség valami nagy hatalom által megbizott külföldi követségre, — vagy odahaza udvari cerimonia-mesternek?

Pedig egyedül ezen oly igen közömbösnek látszó körülmény, melyhez képest az emberek általán véve nem tartják méltónak szoros számba venni, nehezek, könnyüik, magasak, alacsonyak, kövérek, soványok, erősek vagy gyengék-e, — — mondom, egyedül ezen körülmény hány torzképre, mennyi kimondhatlan nevetséges torz tüneményre adott már alkalmat.

A min pedig kaczagni lehet, sőt akarat ellen is kaczagni ugy szólván kell; a min az elmésség könnyen gyakorolhatja fulánk-fegyverét, az sokszor hiába gyakorolja egyéb felsőbbségeit, és oly helyzetbe van kelepczézve, mint a dagálylyal szemközt úszó, ki hiába kettőzteti erejét.

Emlékezem bizonyos diplomatára, ki felette alacsony, sovány és rendkivül gyengécske volt, és e mellett igen-igen keskeny lábszárakon emelkedett; az egyenes, kaczagányos elődeink által »békanyúzó«-nak keresztelt kard pedig mindig szorosan oldalán függött; — ugy hogy legjobb akarattal is szinte lehetetlen volt e különös tünemény

ellenében, a kellő férfiui komolyságon néha-néha egy kissé tul nem adni; mig egy más, esze éle által ismeretes diplomata, ezen itt következő észrevétellel illustrálta a kérdésben lévő karikaturát: »Én mindig nézem, nézem ezen úri embert, és még nem tudom: három lába van-e vagy három nyárs-kardja.« Mi aztán természetes egészen bevégezte, a kis höresögös könnyüűségnek és a vékonyságnak, diplomatikai és politikai pondusát.

Tán nem ily nagy mértékben, de azért mégis számtalan torzképet látunk, mely a most szóban levő test-tulajdonokon alapszik.

Igen alacsony férj különösen magas hölgyhez, egy sovány, poszáta emberke valami elhizott kétszáz fontos asszonysághoz csatolva, nemde, ilyes valami mindig nevetséges? — és mennyi egyéb kitünő qualitás kívántatik ilyféle aránytalanságokat csak némileg is helyre ütni.

—

Különös, de legalább tudtomra 100 ember közt legalább is négyötöde inkább nehéz mint könnyü szeretne lenni, holott mindent mindenbe véve és az emberi foglalatosságok ezer meg ezer nemeire és különségeire tekintve, a nehézségi tulság bizonyosan nagyobb kellemetlenség, baj, sőt néha igazi szerencsétlenség, mint a könynyüűségi extrem.

Ismertem sok egyént, ki nem consolálhatta magát könnyüű volta miatt; és mint sok előtt tudva van, boldogult Ferencz császár számtalanszor megfontoltatta magát, és mindig restellette és rosz kedvbe esett, hogy soha nem volt nehezebb 97 fontnál, és ekkép még csak egy mázsás se! pedig mily meglehetős, sőt jó testalkotása volt egyébként.

A testnek dimensioja határozza el sok és kivált durva nép előtt azon tiszteletnek és hódolatnak lépcsőzetét, melylyel egyik a másik iránt viseltetik.

A mondottnak igazolására nem kell azon szigeteknek egyikére indulnunk, melyeket a pacificumban Cook talált fel, hol okvetlen mindig a legmagasbat és legvastagabbat választják királynak vagy főnöknek, — mert hiszen csak kevéssel ez előtt nálunk is sokszor nem egyéb mint kitünő köpezösség volt a falusi birónak megválasztási titka.

Historikus ember, kit közönséges szójárás szerint »nagynak« szoktak titulálni, jóllehet nem egy igen is historikus egyén soha sem volt valóban nagy és viszont, historikus ember, mennyire ez tudva van, soha nem vagy csak kevés kivételkint volt magas és kitünően vastag testalkotásu; mennyire ez tudatik, mondom. Mert például Nabuchodonozor, Attila, Mahomet, Confusius, Szt. István, Corvin tulajdonkép mily külsővel birtak, arról egészen bizonyost senki sem erősíthetett.

Napoleon például igen alacsony termetü, és még mikor valódi nagyságnak tulajdonival fénylett, mert csak később hízott el, mikor mindinkább önkényteli vak despotának kezdette játszani szerepét, igen sovány és felette könnyü egyéniség volt, s pedig elannyira, miszerint egyptusi kalandjai alkalmával nem birták az ott lakók, és egyedül a vastag és jól kihizlalt egyének iránt viseltető tiszteletüknél fogva, átlátni: mikép parancsolhat oly gyenge kis emberke annyi meg annyi ezernek, — és ezek miért oly engedelmesek; és eleinte nem Napoleont tartották az igazi fővezérnek és parancsnoknak, hanem Klebert, ki mint mondják, az akkori és ottani franczia hadseregnek legpompásb, legnagyobb sulyú és legnagyobb circumferentiával bíró alakja volt.

Nagy Sándor, Hannibal, Julius Caesar, különösen alacsony és sovány testminemüségüek voltak, mit bizonyosan tudni, habár ezek sokkal előbb is éltek, mint például Attila, Mahomet, Szt. István és Corvin, kikről külsejöket tekintve tulajdonkép csak képzetileg tudunk valamit.

Nelson, ezen kitűnő hős, oly alacsony, száraz és keskeny emberke volt, mit Greenwichben reliquiaként őrzött ruhái is bizonyítnak, melyeket trafalgari halálának perczében viselt, és melyeket alig ölthetne magára egy jó termett 14 éves fiu, Nelson, mondom, közönséges szójárás szerint oly »hitvány« testalkotásu volt, miszerint őt Törökországban bizonyosan csak hajós kapitány rangra sem emelték«. Magyarországban pedig még csak falusi kisbíró méltóságra sem választották volna meg.

Nelson, annyi más celebritások közt, tagadhatlan bizonyságot nyujt arra, hogy a nagy lélek a kis testben is elfér, s hogy azért, mert valakinek teste igen nagy volument mutat, azért még épen nem következik, miszerint lelkének is mulhatlan nagynak kellene lenni. De ez többször igen mint nem egészen inverse áll.

S hát honnan van az, hogy mind ezen kézzel fogható s annyira szembe szökő igazságok daczára mégis legtöbb ember, ceteris paribus, inkább nehéz mint könnyü szeretne lenni?

Legelsőbben is, mint már érintők, a mellett, hogy a sokaság nagyobb tekintettel szokott viseltetni a nagy mint a kis test ellenében, még azért is mert, a pompás alakkal biró legelső találkozás alkalmával jobb és kedvezőbb benyomást teszen az illetőkre, mint az apró és soványka személyiség. Midőn — és itt sem kell felejteni a ceteris paribus-t — az első, Caesarként, csupa megjelenése által a veni, vidi, vici-t mondhatja el; addig a másik iparkodni kénytelen, miszerint azon kedvetlenebb, sőt tán egészen kedvetlen benyomást, melyet a körülállókra tett, testi ügyessége, lelki tulajdonai, s általán véve szeretetreméltósága (amabilität) által pótolja.

A sas királyi röpte által mindenkit elbájol; a czinegét, a stigliczet csak látni kell s már tetszenek; ámde a csalogány, a pacsirta, melyeket halhatatlan Garaynk oly

lelkesen illustrál, csak akkor melegíti keblünket édes sympathiára, mikor a sötét berkek és a magas egek hangzanak dalaiktól.

Bizonyos német herczeg számos évek előtt Angliában is megjelent. Külseje mindazon feltételeknek tökéletesen megfelelt, melyek a legelső kedves benyomást tekintve szükségesek. Nagyon tetszett. Egy ebédrei meghivás űzte a másikat. Mindenki kereste. S miután egészséges s izmos testalkotása következtében ugy megette az angol roastbeefet és muttonchopot, mint bármely előkelő született angol, sőt kitünőbben, s úgy megitta a különféle angol sert és azon különféle spanyol és franczia bort, mely Brittániát inundálja, mint bármily talpra esett angol matróz, tán csak hogy nagyobb mennyiségben, s mi több, mind ezen nagy falatokat és mindezen erős nedveket nemcsak nyelte, de kellőleg meg is emésztette, s természetébe tökéletesen és annyira be is vette, ugy hogy szemlátomást hízva minden új nap kész volt új meg új diadalra, sőt kettőztetett evői és ivói vitézségre, akkor többé nemcsak tettszett, de »omne tulit punctum«-ként a londoni publikumnak betű szerinti kedvencze lett, és azoknak első sorában állt, kiket az angolok »goodly man« czim alatt tisztelnek, szeretnek, becsülnek.

Herczegünk soha nem szólt, de csak evett, ivott s figyelmezett. Ez azonban hitelének nemcsak nem ártott, hanem a korámnak egyik sententiája szerint, mely azt tartja »szólni ezüst, hallgatni pedig arany«, azt még inkább nevelte, minthogy valamint más nemzetek ugy az angol is, egyenlő mennyiségben az ezüstnél jobban becsüli az aranyt.

Véletlen alkalommal azonban szellemi felsőbbsége a herczegnek egyszerre megtört, — mikor t. i. egyszer más

műtételre mint evésre és ivásra nyitá meg száját; — s O'Connelről levén az ebéd közti szó, szomszédjától mintegy csudálkozva azt tudakolá, hogy vajon az irlandi agitator valóban katholikus volna-e?

Épen azon időben bizonyos olasz, szinte herczeg, nyomta Albionnak földjét, de nem nagyon, mert vajmi könnyü s delicat egészséggel biró személyke volt. Ez nem tetszett. Ebédre nem hítták; — mily szerepet is játszott volna ő az angol konyha Achilles lakomájára emlékeztető, fertelmes nagyságú, és rendszerint félig nyers darabjai, — és aztán mindazon erős serek, szeszes borok és mindenféle pálinkanemek közt, melyek az angol asztal rendes kisérői? ő, ki honában leginkább rizskásával élt s csak lemonadéhoz, fris vízhez és legfeljebb néha-néha egy-egy pohárka picolohoz volt szoktatva. Később azonban mikor eszének eredetiségét, szeretetreméltóságának rendkivüli voltát, elismerni, énekben pedig jeles szavának báj hangját bámulni valának kénytelenek: akkor megint az ő actiai nőttek s pedig éppen azon arányban, mint a milyenben a német herczegnek részvényei sülyedtek. Ha mind a kettő hallgat, bizonyosan a német herczegé a győzelem.

És itéljünk magunkról. Nem tesz-e ránk is jobb benyomást az ugynevezett »jó pofa«, mint az, kinek pofája nem ki de befelé áll?

Ebédre hívni gyenge egészségüt nem kéj, és a jóravaló házigazda és a derekas gazdasszony, legalább magyar földön, nem örülhet oly vendégnek, ki sem nem eszik, sem nem iszik, vagy minden jobb falattól fél, hogy ez neki majd megárt; de olyan vendég nyeri el sympathiáját, ki megnemveti, sőt ki kedveli a magyar konyha, nem ugyan gyengéknek, de talpra esettekhez vajmi illő készítményeit, ki nem vonja félre száját a halászlétől, bográcsos hústól, és a káposzta étkek azon hosszu sorától, melyet a külföld

csak név szerint sem ismer, s miknél jobbat és izletesbet egészséges emberre nézve, — akárki mit is mond, — senki sem állíthat elé.

De térjünk a kérdésben levő minta-egyénhez vissza.

Ő 24 éves, katholika vallásu, és nehézsége minden superficies nélkül körülbelől 130—140 font.

Ily sulyú test, mindent mindenbe véve, leghelyesb és az embernek ezer meg ezer testi, oly annyi árnyéklatu foglalatossságira nézve legezélirányosb.

Birkozásra ily nehézségü egyén ugyan nem kitünően alkalmas, mert birkozók közt egyenlő ügyességgel okvetlen mindig a fontosabb győz, ha t. i. több fontja nem zsír vagy husból áll, de az csont és ideg.

Ámde birkozásra van-e alkotva az ember? Bizonyosan nem! S ha régi időkben, háborukban és Minotaurusok és sárkányok ellenében vajmi nagy kedvezés is volt a rendkivüli testierő, annak elsőségi becse napról-napra azon arányban száll alá, mint a milyenben ugy szólván óráról órára szaporodik az emberi ész sugta megtámadási és védelmezési mesterséges erő. És vajon mily szerepet játszik mai időben egy új Sámson jól kezelt puskák, ügyesen forgatott revolverek s kivált czélszerűen irányzott ágyúk ellenében?

A különösen kitünő testi erő emélfogva mai időben nem valami irigylésre méltó elsőség, s nem egyedül a most érintett ok miatt, hanem legfőkép azért, mert a testnek rendkivüli ereje általán véve felette alárendelt elmebeli tehetséggel szokott járni, mintha mind testi mind lelki erőben a halandó ember nem lehetne egyszerre kitünő!

S ugyanis nem létez és soha nem létezett valami Hercules, ki egyszersmind Homerus vagy Socrates is lett

volna; valamint egyetlen egy valóságos lángész, mint például Shakespeare, Schiller, Byron, Newton, Vörösmarty, Garay sem birt kitünő testi erővel.

Azért — közbevetőleg szólva — a gymnastikai gyakorlatoknak tulcsigázott voltát sok a közönségesnél mélyebben eszmélő azon okból nem is helyesli, sőt még felette veszélyesnek is tartja, miszerint a testnek szerfeletti erősítése rendszerint a léleknek kifejlesztését löki hátra, és mint számtalan kézzel fogható eset untig bizonyítja, minden magasb szellemi felemelkedésnek utjában áll.

Mily magas vagyok?

E kérdés is, valamint az épen most bevégzett hasonloul igen közömbösnek látszatik lenni, és mindazon kérdésekhez mérve, melyeket még felhozandunk, valóban igen közömbös is; de mind a mellett arra nézve, ki maga magát mind testi- mind lelkileg tökéletesen s minden legkisebb ámítás nélkül meg akarja fontolni, s magát magával legkisebb lepleg nélkül megismertetni, arra nézve mégis szinte oly kevéssé felesleges és hasztalan, mint mindazon kérdéseknek feloldása, melyeknek fejletlen volta minket valami illusioban tarthatnának.

Az igen magas alak például, ha t. i. magát homály nélkül birálná, nem fogna, mit annyi torz árnyéklatokban látunk, egy piczinke kis nőt venni feleségül; — az igen is alacsony legény viszont tudna parancsolni azon viszketegnek, melyhez képest mind a szinháznak mind az életnek padlatán annyi aprókat látunk oly hősi szerepekben figurálni, melyek egyedül magasb és mintegy parancsoló alakhoz csatolvák.

A kérdésben levő egyén nem kevesb mint 5′ 7″ és nem több mint 5′ 10″.

Férfiura nézve ez a legszebb és a legalkalmasb ma-

gassági arány; ugy hogy az, ki ennél sokkal magasb, vagy a nádszálnak tulajdonát osztja vajmi könnyen, vagy egy sorra állíttatik Goliathtal; ki ellenben sokkal alacsonyabb, tekintetre és czimre nézve okvetlen a Buczkóháziak közt leli helyét.

»Erős vagyok-e?«

Ennek feloldása már fontosabb kérdés, mint a felhozott közvetlen kettőé; minthogy jó erővel biró igen sok testi foglalatosságokban vehet részt, melyekből a gyenge egészen ki van zárva, vagy melyek gyakorlatában ő elmulhatlan igen alá rendelt, sőt néha még kaczagásra is gerjesztő szerepet kénytelen játszani.

Magát e tekintetben tökéletesen kitapogatni és ámítás nélkül kiismerni ennélfogva nem csak hasznos, sőt legelkerülhetlenebbül szükséges, ha t. i. az ember maga magát készakarva bolonddá tenni és másoknak gúnykaczajára alkalmat nyujtani nem akar.

Ámde mikép tapogassa és ismerje ki az ember saját testi erejét?

Ez vajmi szövevényes s csak felette nehezen feloldható tapogatvány, s pedig mert az erő igen soktéle árnyéklatu, mihez képest egy két sőt több nemü próbatétel (sikerlet) még korántsem elég annak elhatározására, hogy bizonyos egyén erős-e vagy sem.

S ugyanis igen sok létez, ki felette jó gyalogoló, kitünően jó uszó, ki sebesen és messze fut, ki magast és szélest könnyedén átugrik, mit gyenge testtel nem tehetni; ámde más részről nagy súlyt emelni, valamit messze magától hajítani megint nem képes; — midőn viszont számtalan egyén van, ki kezeivel igen nagy terhet bir helyből mozdítni, hátán pedig két annyit elhord, mint a közönséges egyéniség, — kitünően sokat gyalogolni ellenben nem

képes, s annál kevesebbé sebesen futni, vagy épen nagyot ugrani.

Egyiknek fő ereje lábaiban, másnak kezeiben, harmadiknak derekában létez sat., mely sajátságok ennél fogva külön külön foglalatosságokra vezérlik a magával számot vető embert. — Teherhordónak például a gyenge dereku be nem áll; midőn viszont a nehéz testű nem választ levélhordozói tisztet.

Igaz ugyan, hogy kora nevelés, gyakorlat és idommítás mesterség (tudomány) által szinte csudáig kiképezhetni az emberi erőnek külön árnyéklatit, — és e mellett az is eldönthetlenűl áll, hogy a szegényebb sorsu egyénnek rendszerint nincs választási joga vagy lehetősége elhatározni, mire használja testi erejét s mire adja szegény fejét, de neki általán véve betüszerint »mindenesnek« kell lenni.

Kézmunkás egyének közt, kik kirekesztőleg testi működésük által keresik mindennapi kenyerüket és pótolják az élet egyéb számtalan szükségeit, — nem létez a külön-külön individualis testi erőknek azon ismeretlensége, mely ama társasági személyeket, kik fejjel dolgoznak, és kivált a főbb rendüeket, tartja vakságban.

Napszámosok, szántó-vetők közt igen jól tudják, hogy ki bir közülök legtöbb fát vágni, legnagyobb tért felszántani, legmélyebb árkot ásni bizonyos idő alatt, — s hogy ekkép ki közülök a leghatalmasb. Mesterembereknél nem különben áll a dolog, ott is okvetlen kiviláglik egynek vagy másnak több kevesebb ereje.

Ámde azon okból, mert ezen sphaerákban egyik a másiknál egy kissé magasabban áll, azért mégis azt mondhatni, hogy például a falusi paraszt legény általán véve többet kevesebbet minden mezei és sorsához kötött munkához alkalmas. Valamint — az ügyességet ide nem számítva, — testének tehetségéhez képest egyik szabó többet kevesebbet ugy megvarja a nadrágot, mint a másik, és

egyik kádár többet kevesebbet ugy elkészíti a hordót mint a másik sat.

Igaz, — de mindig csak »többet kevesebbet« — mi tőszomszédságban áll a »meglehetős«-hez, ez pedig a »hiányoshoz«, ez továbbá az »alávalóhoz«, ez végre a »pöködelemhez!«

Nem is tartja ehhez képest a magyar szójárás azt, hogy ez vagy amaz »mindenre« való, — de épen ellenkezőleg azon állításban feneklik mélysége, miszerint ez vagy amaz »nem arra való« — t. i. nem arra való, a miben forog és gyakorolja tehetségét.

Az ember, az ép, az egész ember t. i. — mint már fentebb érintők, bizonyos pontig, ha nem is mindenre, legalább igen sokra alkalmas, — s valamint oktatás által a lelket, ugy a testet is czélirányos gymnastika által, mód nélkül tágíthatni, erősíthetni.

Igazi köre az embernek azonban, melyben ugy szólván csodákat müvelhet, mindig s mindig csak az, melyre születve van.

És ha a szegényebb sorsu általán véve szabadon nem is választhatja meg azon kört, melyben forogni kivánna, és melyben kitűnően forogni is tudna; kérdem, nincs-e hatalmában a tehetősbeknek s kivált a kormány embereinek, — mert hiszen legnagyobb számban ezek applicalják a szegényebb sorsuakat, — azon körbe állítni őket, melyre teremtve vannak? S vajon az uraságnak és uralkodásnak philosophiája nem abban áll-e, hogy mennyire csak lehet, mindenki azon helyre állíttassék, melyben legtöbb jót és hasznost mívelhet; — és egy nemzetnek valódi sulyát és becsét nem az határozza-e el legfőkép, hogy egy tagja se kalandozzon hasztalan, sőt károsan igazi sphaeráján kivül, de mindegyik azon körben míködjék, melynek talpra esett kitöltésében ő legtöbb isteni szikrával bir!

»Egészséges vagyok-e?«

Mily kimondhatlanul fontos s rendszerint mily sötét homályban lappongó kérdés!

A nyavalygó vén általán véve ugyan elvégre kiismeri baját, s bajának oka is kiviláglik előtte sokszor vajmi tisztán, — de vajon mikor? közönségesen csak akkor, midőn már késő s midőn már ki van gyalulva elfogadására a hat deszka.

24 éves korban, sőt ha lehetséges még előbb tökéletesen és legnagyobb mélységben kiismerni saját testét, vagy más szavakkal: azon erőművet, mely a léleknek lakásul szolgál, im ez a csomó, ez a rendszerint soha egészen vagy csak akkor kiviláglő titok, mikor a segítség már lehetetlenségre sülyedt.

A tesi hiány, a nyavalya és ennek gyökér oka néha oly annyira el van takarva, el van burkolva az ifjuság természetes pezsgősége vagy az életnek étel, ital s mozgás által felesigázott volta következtében, miszerint olykor a legmélyebbre hatónak szeme sem vesz semmit is észre, mi a testnek tökéletes voltát csak távolról is gyanúba hozni képes volna.

A testünkön ugy szólván künn lakó, ki minket csak kivülről lát, legyen bár a legnagyobb tapasztalásu orvos, a leghiggadtabb böles, egyébiránt nem is bir azon tehetséggel testünk erőművét helyesen megbirálni. E műtételt mindenki csak maga magán viheti végbe, minthogy annak diadalos eszközlésére közvetlen nem használható, vagy legalább nem elégséges a »külső szem«, de azt okvetlen egyedül a homályiból kivetkeztetett »bel szem« képes eszközleni kimerítőleg.

Belszemmel mindenki bir. De fájdalom, e szemet a legtöbb csak éltének végén vagy igen későn nyitja fel, mikor már elillant a segíthetési pillanat, vagy a helyreállíthatás már vajmi problematikussá vált!

A legeszesebb sem vehet tapasztalást végrendeletileg bár miben is készen és ingyen át.

Valamint a dajka nem óvhatja meg a kisdedet néhai bukástól, de az végre maga magát fogja megóvni, ha már többször fájdalmasan bukott; ugy se tanoda, se tanár, se könyv, se szülei vagy jóakarói tanács nem képes a serdülő, a megnőtt és az észszerinti megérett feje fölül elhárítni mindazon veszélyt, mely a halandót mindenben környezi, s melyet a tapasztalásért fizetni és szenvedni kénytelen többet kevesebbet minden ember.

A különbség csak az, hogy a szerencsésb, tán angyaloktól tartott kisded, bukásai közt csak orra vérével és legfeljebb kék foltokkal fizetendi meg kiskörű tapasztalatinak díját; az elhagyott ellenben nyakát töri. Ugy a serdülő, a felnőtt, a megérett, tapasztalásért vagy egész életének kapitalisát veri sánczba, vagy annak csak felével, sőt csak kisebb részével is vásárolja meg a most kérdésben levő tapasztalási panaceat.

Angol közmondás szerint: »minden negyven éves egyén vagy orvos, vagy tökfilkó.«

Mi annyit jelent, hogy az emberek okosabb része 40 év betöltése után tudni fogja, testével hányadán van, és annak mi használ és viszont mi árt.

És igaz, ha 40 év lefolyta után, mikor tirolisi felfofogáshoz képest az embernek esze megnyilik, mindenki »jól ismerné« magát, ez is az egész emberiségre nézve már nagy nyereség volna, mert mi tagadás benne, a halandók legnagyobb része 40 éves korban még mindig a leggyermekiebb ámításokban ringatódzik.

Ámde épen ez okból, ha ezen 40 évi terminust tán 30 évre lehetne állítni, sőt némely egyéneknél még kevesebb évekre szállítni le, nem volna-e ez az illetőkre nézve valódi szerencse és a lehető legbecsesb vásárfia!

Tagadhatlanul. Mert valamit olcsóbban vásárlani

meg, mindig nagy előny, kivált ha az időnek megtakarításáról van szó, az idő, mely ha eszesen használtatik, a lehető legnagyobb kincs.

Egyetlen egy, maga magát fenékig ismerő 20 éves egyén, már valami pondus, és ha számos ily egyén van, az természet szerint az egész állományra nézve már nagyobb súly, minthogy azon arányban fog növekedni a mindenre képesek sora — egyik erre, másik arra — a mily arányban több vagy kevesebb egyén fog jó eleve maga magával megismerkedni, és ezen megismerés következtében, azon czélra egyesíteni egész erejét, melynek elérésére hajlamot s némileg bizonyos hivatást érez magában.

Tán nem lesz helytelen itt megelőzőleg és közbe vetve érinteni, hogy az önismeretnek csak ugy lehet üdvös eredménye, ha az illető nemcsak testének minémüségével, de legfőkép lelkének tulajdonaival iparkodik megismerkedni, minthogy a testnek bármily fényes sajátságai csak a lélek világossága által érik el valódi diszüket, és a legkitünőbb testi elsőség fekete folttá válik, a tündöklő lélek ellenében.

Ez előttem nem ismeretlen tárgy; de valamint mindenben valami logikai rend szükséges, és a kisdednek pép helyett lelki eledelt nyujtani bizonyosan felforgatott rendszer, ugy nem hiszem, hogy hibázom, ha az önismereti müitételnek lépesőzetét a testtel kezdem és a lélekkel végzem.

———

A leggyakorlatibb orvos, a legtisztábban látó bölcs nem képes valakinek testi egészségéről kimeritő birálatot nyilvánitni. E müitételnek legfőbb munkáját, mint már

érintők, minden egyén magára nézve egyedül saját maga viheti véghez kimerítőleg.

Ámde azért, mert e dologban mindenki egyedül saját maga lehet a fő munkás, a fő szereplő, azért abból a kivülről helyezett orvos vagy bölcs koránt sincs egészen kirekesztve, sőt sokszor tán épen ilyesek a fő, habár közvetett factorok, mikép efféle önismereti sikerletek ugyancsak kimerítőleg és talpraesetten menjenek véghez.

Ugyanis az éles eszü orvos, a mélyen combináló bölcs, ha nem is lát, ha nem is foghat kézzel, azért nincs kitiltva a sejdítésből, a gyanításból, mely néha biztosb kalauz, mint például számos 20 éves ifjunak csak félig-meddig felnyilt »belszeme.«

A fiatalságnak érzete, a testi functioknak sebesebb forgása, étvágy és annak kielégítése, a jó izű álom, az ifju kor szenvedelmei, a szívnek a más nem iránti fel-felébredése s általán az élet tavaszának kimondhatlan bája: annyi virágokkal hintik be az ifjuság napjait, miszerint testüknek egy-egy hiányosabb karikáját, egy-egy mélyebben lappangó baját nem csak nem veszik észre, de sokszor nem is gyanítják; jóllehet azon elhanyagolt karika, azon nem méltánylott baj fogja okvetlen bekövetkeztetni azon kora halált, vagy azon sok évek során keresztül viselt kimondhatlan sok unalmat és kínt, melynek annyi halandó esik martalékul.

Mily sulyos az illetőknek belszemét ily évkorban csak félig-meddigi felnyitásra is birni, azt minden nap untig bizonyítja; valamint azt is, fájdalom, hogy az ilyféle igyekezet számtalan fiatalnál nem egyéb mint a »szerecsennek fehérre mosása« és ekkép egészen hasztalan, honnét aztán idő előtt annyi reményteli dől hideg sirba.

Anyák e tekintetben legényes fiaiknak ellenében csak keveset vagy szinte semmit nem tehetnek, minthogy a »vén asszony« szava általán véve legényekre nem hat.

A vén aszony! Ezen az egész világon többet kevesbbet becsmérelt személyiség!

A vén ember iránt, kevés kivétellel, mindenki némi tisztelettel viseltetik; a vén asszony ellenben csak ritka kivételként talál valakit, ki iránta egy kis tiszteletet, vagy csak egy parányi kiméletet is mutatni kész volna.

Igazi szégyen az egész emberiségre! Pedig nemcsak alábbrendelt, még félig-meddig barbár népeknél létez ezen csúfteli fogalom és bánásmód, de valamint a magyar pajzán negédjében a »vén asszony« által olyas valamit képzel kipingálni, minél valami alábbvaló képet, férfiura illesztve, nem képes kigondolni, addig, mint ő hiszi, az oly kedélyes, annyira tiszta moralitásu s most oly nevetségesen elbizott, felfújt és maga magában oly igen szerelmes német, azon fogalom által, melyet az ő »altes Weib« kitételéhez köt, minden önámításnak daczára, épen nem kimélőbb, nem lovagiasabb, mint az általa annyiakban lenézett és becsmérlett magyar, és e tekintetben azon két nemzettel, melyek a civilisatio élén állni pretendálnak: a a franeziával és az angollal t. i. legszebb egyetértésben van; minthogy valamint a francia az ő »Vielle femme« bélyege által, mindenre, mire azt csak alkalmazza, valami szégyent sütni gondol; ugy az angol sem köt az »Old woomen« annyiakra szórt szójárásához valami olyas képet, mely nem volna a legrútabb, a leggyülöletesb rosz.

Igaz, hogy a »vén asszony« rendszerint nem szép látvány, és a férfiui nem e tekintetben is sokkal szerencsésb mint az asszonyi, mert mig számtalan felette jó képü és teljes testü aggastyánokat van alkalmunk bámulni, addig csak vajmi ritka tünemény a türhető szépségü agg asszonyság.

De ha igazságosan egybe vetjük mindazon szenvedéseket, sőt kínokat, és azon számtalan keserü napokat, melyek az asszonyi nemhez csatolvák, azon aránylag ese-

kély kellemetlenségekkel és bajokkal, melyek oly könnyü osztályrészei; s ha meggondoljuk, mennyit kénytelen tűrni sok asszony és mily meg nem szünő unalom közt folynak el évei, mig több mint egy férj száz árnyéklatu időtöltések, sőt élvezetek közt vidorul éli napjait: akkor nem pirulunk-e el, hogy a szegény elhervadt, összeroskadt asszonyi teremtést annyiszor kaczagás és gúny tártárgyául tüztük ki. És ha ilyest az anyának saját fiu ivadáka cselekedhet, ugyan lehet-e ily természet elleni ténynek más alapja, mint romlott sziv vagy szeszes italok által egészen elázott állapot?

Igen átlátom, mily kellemetlen néha azon meg nem szünő félelem sugta intés, melylyel az erőtől pezsgő, tökéletes érettséghez közelítő fiút édes anyja minden alkalommal érinti: valamint azon veszélyt is igen tudom méltányolni, miszerint ama serdülő, ki efféle intésekre igen nagyon is hallgat, és azok útmutatása után szembehunyva cselekszik, sokszor anélkül hogy észre venné, azok sorába sülyed, kik a világ előtt a »Mutter Söhnlein« czime alatt ismeretesek.

Az erős nem szivesen hallgat a gyengének szavára, ha a testtel járó életmódról van szó; de másrészről, ha saját fia anyjával durván vagy béketüretlen bánik: ugyan hol a világ hátán keressen és leljen a régi elözvegyült asszony engedékeny kimélést és tisztelgő hajlamot egyébütt.

Alig is van ehhez képest halandók közt szivre hatóbb látvány, mint azon gyengéd viszony, mely Coriolanként, de hazát nem áruló Coriolanként, a fényes bajnokságu hőst csatolja elszáradt, gyengéecske agg anyjához.

— —

Sem anyai gond, sem atyai intés, sem orvosok és bölcsek tanácsa nem képes a serdülőnek belszemét tökéletesen felnyitni; ők egyedül figyelmet és több meggon-

dolást gerjeszthetnek, és többet kevesbbet minden ifjunak saját megismerési processusa tulajdonkép csak akkor fog kezdődni, mikor már valami szembeötlőbb baj történt rajta; valamint a kisded is csak akkor fog félni a tűztől, mikor már megperzselte magát, és a szamár is csak akkor lesz kevésbé szamár, mikor a jégen már egyszer jól elsikamlott, és derekasan megütötte magát.

És ekkép minden, mi e tekintetben elérhető, nem egyéb, mint az, hogy ezen megismerési időpont ne akkor álljon be, mikor már késő. Boldog, kinek ez a sorsa!

És erre nézve éltesebb, de még nem aggkoru jóakarók, kik már némileg lefizették a tapasztalásnak árát, valódi csudákat művelhetnek. Mert valamint a vén aszszony szavára nem igen hallgat az erős férfiu, kinek mind az egy cseppet sem árt, mi az éltes asszonyra nézve igazi méreg volna, ugy a a megtörött vén aggastyánnak tanácsát is csak vajmi ritkán követi az ifju, erőtől pezsgő.

Meggyőződésem szerint az orvosi tant az életnek már tavaszkorában kellene bizonyos pontig a közönséges oktatás tárgyai közé emelni. Mi bizonyosan hasznosabb volna, mint a serdülőt mindazon görög és latin zagyvalékkal tömni tele, melyekkel még mai időben is kinoztatik az ifjuság.

Ennek nehézségét, sőt kivihetlenségét mai időben én éppen nem látom. Mai időben, mondom, mikor napról-napra jobban-jobban kiviláglik, hogy sem homeopath-parány, sem alleopath-dosis, sem graefenbergi hal-disciplina, sem magnetismusi czirógatás nem művelhet csudákat, hanem hogy valamint az okos életmód legtöbb nyavalyának utjában áll, és annak kitörését vagy elfajulását tiltja, ugy az okos és következetesen hosszabb ideig folytatott életrendszer a halandót számtalan oly bajból ki is gyógyítja, melyen a jelen napi oly tarka-barka orvosi szemfényvesztés de legkisebbet sem fog.

De e tekintetben is, mint annyi másban, oly annyira szereti mystificalni az ember maga magát! Hihető-e például az, hogy homeopath-adagocskákkal valakit, ki gyomorgörcsökben szenvedez, e bajból ki lehessen rántani, ha ezen valaki naponként a legkülönbféle ennivalókkal fuladásig megtölti hasát. Vagy hogy egy derék dosis alleopath-féle hánytató vagy hashajtó őt szaporán és oly annyira kitisztítsa minden materia-peccansból, miszerint aztán legott kettőztetett erővel és büntetlen tömhesse meg pelikánként szétpattanásig gégéjét megint, — pedig hány van ilyen, ki ezt nemcsak lehetségesnek, de mi több, valószinünek is hiszi. És itt egyedül azon rögtöni esetek, mint például: gutaütés, gyuladás, angina stb. képeznek kivételt, mikor tüstént segítség szükséges.

A homeopath-adag ugyan elcsuszhatik-e annyi kevert akadályok közt azon pontig, hol az embernek élete lappang? az alleopath-mennyiség viszont nem zavarja-e fel semmi haszonnal, sőt bizonyos kárral az ember egész természetét: és ha a testből némileg tán ki is sepri a materia peccansnak részét, vajon egyuttal nem kalapácsolja-e le az emberi testnek azon egészségre törekedő erejét, melynek elfojtásával nem mehet végbe gyógyulás, sőt ha ezen természeti erő tökéletesen megsemmisíttetik, akkor a kurának szükségképi elkerülhetlen következménye ugyan lehet-e más, mint a lélekharangnak megzendülése, és az »Ex profundis« zene intonatiojának bekövetkezett órája?

Bizony soha!

Ha valaki például nagyon szenved főfájásban és sokszori szédülés martaléka, ugyan ki fog-e hihetőleg e bajokból lábolni, ha máról holnapra egészen megváltoztatja életrendszerét?

Nyomozzuk.

Vajon hogyan élt eddig a kérdésbe hozott egyén? Mozgásban igen fukar volt, ágyát ellenben 8, 9, sőt 10 óráig is nyomta minden istenadta 24 órában rendesen A levegő veszélyeinek csak ritkán vagy alig tette ki magát. Legtöbb ideje odahaza vagy födél alatti társaságban, vagy a szinházban folydogált az örökkévalóság tengerébe. Ebéd és vacsora alkalmával, bevett szokás szerint, mind evés mind ivás tekintetében emberül lerótta polgári kötelességét kivétel nélkül, ünnepeknél pedig még különösen ki is tünteté magát a kanál, villa, kés és pohár vitézséges használatában. Feje azonban sokszor vajmi nagyon fájt, és a számtalan szédelgések elkerülése végett ő rendszerint nagy karszékében ülve s nyújtódzva kinlódott. És ezen bajai lankadásra nemcsak nem simultak, de éppen ellenkezőleg őt olyankor kettőztetett erővel gyötrik: jóllehet naponként rendesen megkeresi őt a homeopathiának bizonyos és valódi csodákat mivelő és ekkép legnagyobb divatban levő hőse, és minden megjelenés alkalmával okvetlen bekapat vele egy-egy lapdacsot. De eddig legalább minden haszon nélkül! Mi nyilván azt bizonyítja, hogy a legkitünőbb lángész is néha-néha sötétben tapogat, mert eddig legalább, az érintett homeopath-celebritás lapdacsaiban az igazi (!), a nyavalyára egészen illő gyógyszert kiszemelni még nem tudta, még nem birta.

Most, azt mondják, hogy vagy egy hires aleopathát, ki egészen új gyógyítási rendszert talált fel, fog használni a szőnyegen levő főfájós és szédelgős, vagy a viz csuda erejére fogja bízni kínos és veszélyteli bajainak legyőzését, mikép aztán, mind kivülről mind belűlről kellőleg lemosva és kimosva, oly fris, oly egészséges és oly fürge remél lenni, mint pisztráng a hűs forrás fenekén. Vagy ha ez sem használ, akkor bizony valami magnetiseur és ilyesekkel rendszerint szoros szellemi kapcsolatban levő clair-

voyant leszen azon ultimum remedium, hol valami segítséget találni reménylünk. Mert ha sem homeopath, sem alleopath, sem hydropath, de még a magnetiseur sem használhat: akkor nem marad egyéb hátra, mint szenvedni és jajgatni egy kis vigasztalás végett; vagy egy még végsőbb refugium-ként azon csuda gyógyászoknál keresni segítséget és enyhülést, kik sporadice időről-időre, hol éltes asszonyok, hol miserecordianus fráterek, hol tudatlan, de azért mégis igen tudós parasztok képében, – kik mintegy közelebb állván a természethez azt azért jobban is ismerhetik, — tünnek itt-ott, kivált német földeken elő; s rendszerint mint nagyon bámult, de kevés hasznú üstökös csillagok tünnek csakhamar ismét el.

Nevetséges volna azt állítni, hogy nem létez sem böles homeopath, sem böles alleopath orvos, vagy hogy a viznek nincs gyógyszeri tulajdona, ha az bármily józanon és czélszerüen használtatik is, vagy hogy nincs a természetnek a magnetismussal együtt már oly titka, melynek felfedezése gyógyításra nézve hasznos lehetne; vagy azt állítni, hogy az egész patikai inventariumban, és mindazon számtalan savanyú, keserű és egyébkénti ezer tulajdonú forrásokban, melyek e földön szinte mindenütt kinálkoznak, vagy a füvek, növények, fák kimeríthetlen árnyéklatában és mennyiségében, és elvégre a folyók, tavak, tengerek fenekén és a dombok, hegyek és általán az egész világi planetának széles terén és mély gyomrában: egy csepp, egy morzsa sem léteznе, sem lappangna, de éppen semmi se, mit a teremtő az emberi sorssal járó nyavalyáknak legyőzésére vagy legalább enyhítésére alkotott és rendelt volna.

Ha állatok számára létez bizonyos bajaikra illő gyógyszer, és azok példánl ebek, farkasok, madarak instinctusoknál fogva ki is birják ismerni azon gyógyszereket, melyeket instinctive fölkeresnek és használnak is, mit legkevésbé sem tagadhatni, akkor kérdem, hihető-e az,

hogy az emberi nem ki legyen rekesztve ezen természeti, ezen isteni kedvezésből. A hogy rá nézve az egész roppant természetben semmi, de egy parány se létezzen, mit esze és belátása szerint magára nézve gyógyszerül használhatna.

Lehetne-e ennél, kérdem, valami nagyobb képtelenséget szavakba foglalni? Alig hiszem. Ugy hogy az orvosi tudománynak hasznát általán véve tagadni nem is egyéb, mint hiu pajkosság, valamint azon kételkedni is szinte az, mihez képest lehetnek egyes, iskolailag ki nem tanított naturalisták, kik különös észrevevő talentummal felruházva a közönségesnél nagyobb sikerrel birják leplezni a természetnek gyógyulást következtető titkait és ezeket czélszerüen is tudják alkalmazni.

Sokan azt hiszik, hogy az állati instinctus biztosabb vezér, mint az emberi tudomány. És ez sok tekintetben igaz, mert az állati instinctus soha nem változó alapon sarkal, az ugynevezett emberi tudomány ellenben vajmi sokszor csak bitorlott fénytől ragyog és nem csak nem tudomány, de ennek éppen ellenkezője, t. i. egyenes tudatlanság, felszinség, sőt néha a legszemtelenebb hazugság. Már ha ilyféle bölcseséggel hasonlíttatik össze az állatok instinctje, akkor igaz, az állat az ember fölibe kerül. Ámde nem volna-e az egész nagy természetre nézve az a lehető legkeserübb gúny, csak pillanatig is azt gondolhatni, hogy a homályiból gyökeresen kitisztult emberi észnek, értelemnek és tudománynak összes pondusa bár miben is hiányosb kalauz volna, mint az állatok mindig csak igen alárendelt fokozatban tapasztalt instinctje, — jóllehet az némelyiknél oly bámulatos, mikép azt emberi észszel fel sem foghatni, mint például a levél-galambok orientatiói instinctjét!

Az emberi ész és értelemnek előmeneteli tehetsége minden tudományi osztályokban és ekkép az orvosiakban

is határtalan. S vajon hol létez azon gát, azon korlát, melyen túl ezen előmeneteli vágy nem láthat? Ugyan, kérdem, ki jelölheti ki ezen nec plus ultrát?

Az orvosi tudomány ehhez képest, jóllehet már mai időkben is magas polczon áll, idővel még inkább ki fog fejlődni, mint nem különben minden egyéb emberi műv és ismeret.

Nincs is nekem emélfogva legkisebb kifogásom sem a most fennálló orvosi rendszer, sem azon egyének tudománya és mély ismerete ellen, kik ezen tudománynak felszentelt képviselői és alkalmazói.

Vannak köztök kitünő személyeiségek, kikről valódi orvosi philosophiát és tudományuk felfogásában és gyakorlatában a legmélyebb böleseséget, tapintatot és bánásmódot nem csak nem tagadhatni meg, sőt kiket mindezen fényes tulajdonaikért csak dicsérni lehet és becsülni kell.

Ámde az orvosnak ügyessége, tán, rögtöni halálveszélyt kivéve, még nem elég valamely sulyosb betegnek egészségi lábra állítására; de ehhez éppen oly szükséges, sőt tán szükségesb az orvosnak jelleme, független állása.

S ugyan is az okos gyógy-tanár előtt nem titok, sőt egészen világos, hogy a gyógyulás sulyosb bajokból, kivált éltesb egyéneknél, csak ugy mehet tökéletesen végbe, legyen bár a baj hosszadalmas nemű, bár életveszély elhárítás utáni reconvalescentia, ha a beteg evés-, ivás- és általán az egész életmódjában a lehető legszorosb regime után él, s pedig nem csak egy két nap, egy két hétig, egy két havig, de néha számosb évek során keresztül, tán szint a sirig. És ekkép ezen sokszor igen nagy erőszaku vágyon a gyenge orvos akarata meg tör, és azon egyedül a szilárd jellemű diadalmaskodhatik!

Ilyen recipét azonban, ha az szükségkép igen szigoru és ekkép nagyon is keserű, egyedül az erős jellemu orvos ordinálhat. Minthogy az emberek legtöbbje még a halál

tőszomszédságában sem akar tuladni a lehető legtöbb élvezeten. Ámde ugyan hol találtatnak ilyféle szilárd jellemű orvosok! S ugyan lehet-e legjobb akarattal is a kezdő szegény legény orvos ily visszaijesztő jellemű? S ha találkozik ilyen, nem fogja-e őt betegeinek csekély és mindinkább apadó sora, — ha e mellett számtalan életjavakat nélkülözni, sőt szinte koplalni kénytelen, — lassan-lassan más felfogásra és egy kis tágításra birni kérdem! S kivált ha napról napra több kincseket szerző, nagy nevű és nagy hirű collegáinak systemáját ponderálja, melynek legmélyebb s titkosb sarkalata vajmi sokszor, sőt rendszerint nem az, hogy a beteg bajából kilábaljon, hanem hogy a beteg, kivált a jó és kész fizető beteg, ordinariusán ki ne adjon. Mely systemának philosophiája aztán nem egyéb, mint ügyes kötéljárókénti aequilibrium-tartás; a betegnek gyógyulásra, de egyszersmind lehető legtöbb javak élvézésére serkentő vágya közt.

Kivételek mint mindenütt ugy itt is vannak. De én legalább egyetlen egy, sokáig nagy divatban fénylő és igen sokaktól keresett orvost sem ismertem, ki efféle kötéljáró tempóként praxisában nem balansirozott volna.

Számtalan orvos a legnagyobb szigoruság hirében áll, noha tulságosan engedékeny. S ugyan mikép jut ily bitorlott hirhez? Felette könnyen s egyedül csak azért, mert esze elég furfang, betegeit cathegorice óvni mindazon számtalantól, mi nekik ugy sem kell, vagy felette közömbös, azon élvezetek fölött ellenben szemet hunyni, miknek eltiltása veszélyt hozhatna, nem ugyan betegeire, de saját drágálatos magára!

Valami dús és mi több dúsan fizető nyavalygó segítségért bizonyos homeopathoz járult. De a reggeli és kivált az uzsonnai kávén azon okból nem akart tuladni, mert

mint ő állítá, kávét mellőzve, soha álom nem szállna szemeire!

A megkeresett homeopath azon dillemába jutván, mely csaptatóba már számtalan homeopath volt, hogy vagy eltiltsa a kávét, vagy ő tiltassék el utóbbi látogatástól, — megengedte a kávét, s pedig a homeopathiának »similia similibus« sarktörvénye szerint.

»Keményen alvó egyének álmát megzavarja a kávé, sőt ilyeseket ébren tart; ámde azt, ki valami más okból ugy sem alhat, ugyan mikép foszthatná meg a kávé attól, mi rá nézve nem létez? Ez lehetetlen! És ezért a kávé ezen kivételes esetben még homeopath-szerré is válhatik, és a similia similibus csalhatatlansága szerint az alvást is elősegítheti, — ha t. i. az illető azt, t. i. a kávét, nem mint reggelit, mint uzsonnai nyalánkságot élvezi, hanem mint valami rá nézve igen hasznos, sőt szükséges gyógyszert hörpölgeti és nyelegeti.« — Igy okoskodott, és az omne tulit punctum themája szerint sokáig és rendesen huzta az angariát, mig a nyavalygó dús csak ugy itta kávéját s csak ugy kinlódott s fel-feljajdult, mint az előtt. — Az egy kissé nagyobb dosistól, mint a milyent Hahnemann ordinál, az érintett homeopath azon okból nem riadott vissza, mely szerint, mint minden, ugy a homeopathia is ujabb időben nagyobb előmeneteleket tett, és ekkép — bizonyos esetekben — nagyobb lapdacsokat, sőt igen nagy csészékben levő nedveket is bekapat.

És ha ilyet tapasztal a kezdő szegény legény orvos, és száz árnyéklatban tamusítja, mily könnyü az embereket mystificálni, sőt mennyivel jobban kedveli számtalan a mystificatiót, ha az egy kissé édes, mint az igaz szót, ha az csak egy kissé keserü: akkor vajon csuda-e, hogy ha ő is a mundus vult decipi Machiavel-féle nótája szerint, legott azon kötéljáró tempót kezdi járni, ügyesen középet

tartván a betegnek vágyai és a patikának divatban levő szerei közt, — mely kötél-járás annyi orvosi hírnek és gazdagságnak legmélyebb de egyedüli sarkalata.

Minden ember calculál. Ha legtöbb igen hibásan is, de azért mégis calculál.

A nyavalygó, testi állapotját tapogatván, ha az neki alkalmatlanságot vagy fájdalmat kezd okozni, előbb-utóbb rendszerint orvosi segítség után vágyik!

Régibb időkben, nagyobb vonásokban elősorolva, tapaszok, kenőcsök, kisebb-nagyobb fecskendések folytonos használata, homachalák, vértisztítók, érvágás, izzasztás, hánytató, hashajtó, savanyú vizek, és fürdők voltak körülbelől azon fegyverek, melyekkel az orvosok a nyavalyák legiói és a halálnak sok minemüségei ellen sikra keltek és harczoltak.

Hahnemann új aerat alkotott.

A helyett, miszerint az előtt az orvosok tán azon okból számtalan óvszereket concentráltak egy-egy recipében, hogy valamint több agár egy nyulon könnyebben győz, mert ha azt el is szalasztja az egyik, tán megcsipi a másik, — szint ugy a sok együtt járó gyógyszer közt is hihetőbben találkozhatik valami a nyavalyának nyakát kitörő specificum, mintha valami Solofanger-ként, — melynek tisztje oly sulyos s csak ritkán jár sikerrel, — isolálva csak egyetlen egy gyógyszer szállna a nyavalyával párviadalra. . . . . a helyett, mondom, hogy ily böles rendszer alá szembehunyva görbedett vala Hahnemann, ő új aerat alkotott.

Mennyivel okosabb és természetesb az ő milliókra, billiókra alapított systemája, mint az érintett nyulászati és kopózati mystificatio, az, mennyire én hiszem, még el nem döntött kérdés.

Hogy bizonyos szereknél egy grannak milliói részecskéje hatással lehet az emberi testre, azt nem tagadhatni.

Nagy anyám bizonyos szekrényben egy gran mosust tartott. Lefolyt élte után, mely körülbelől 62 évvel ezelőtt történt, édes anyámra szállott mind a mosus, mind a szekrény. Nem csak az, de azon terem is, melyben ez helyét lelte, kimondhatlan erős mosus-szaggal volt saturálva, jóllehet e terem naponként rendesen kiszellőztetett, sőt nem ritkán napestig nyitva állt. A mosus pedig számos éveken keresztül sokszor gondosan mérlegeltetve soha valami sulyhiányt észre venni nem engedett.

Szagolni valamit hogy lehet? nem máskép, mintha valami része annak, mi szagot terjeszt, orrunk hártyáit illeti. Nemde igen?

És ha ez áll, mily csuda kicsiségü parány lehetett az, mi az érintett mosusból szagló sensusunkkal contactusba jött!

Ha meggondoljuk, hány évek során keresztül és mily nagy és terjedelmes hatással párolgott ki ezen mosus, és még az emberi tapintathoz képest mindig ugyanazon egy sulya maradt, tagadhatjuk-e akkor, hogy bizonyos szereknek milliói része is nagy hatással lehet az embernek organismusára? S ugyan is ha a kérdésben levő mosusnak bizonyosan csekélyebb mint milliói része ránk nagyon és mintegy kellemetlenül hatott, ugy hogy azt mindig igen éreztük, lehetetlennek fogjuk-e akkor azt tartani, miszerint másféle szerek is gyakorolhatnak, valamint észrevevőleg a mosus orrunkra, ugy észrevevés nélkül nem sensusainkra, hanem egyenesen életünk legmélyebb forrásira? Ezt mélyebb meggondolás következtében tán nem fogjuk egyenesen lehetetlennek tartani.

Ugy hogy a Hahnemann atom-féle gyógyszerekben tulajdonkép nem lappang egyenes és kézzel fogható képtelenség, sőt az elősorolt mosusféle sikerletekhez képest

még a plausibilitásnak bizonyos szinében is mutatkozik a Hahnemanni találmány.

A kérdés itt, itéletem szerint, nem is a dolog lehetésé, de egyenesen a dolog hihetősége körül forog.

Már mi a dolog hihetőségét illeti noha mint fentebb érintők, ez még egészen el nem döntött kérdés, az én individualis belátásom szerint, ezt a millói Hahnemann-féle subdivisiot szint oly képtelenségnek tartom, mint azt a rókavadászat-féle egyszerre 36 speciessel megtámadását a nyavalyának, melyben régibb orvos mestereink általán véve oly kitünőek voltak.

Hahnemann, valamint a legokosabb halandó is, bizony csak ugy járt, mint vak vagy részeg, ki, nehogy az őt egy oldalról környező falba vágja fejét, annyira más oldalra tartott, miszerint az ott felemelkedő falba ütötte meg homlokát.

És ily tétovázó, egészen megváltoztatott irányt szinte minden emberiben tapasztalunk, hol bizonyos tulságban szenvedelmeskedtek az illetők, miből kiemelkedve, más tulságba estek.

Igy a kegyetlenül nagy dosisok helyébe a Hahnemanni-i parány jutott.

Ámde azért, mert Hahnemann sem volt csalhatatlan, de gyarló emberi tulajdoninál fogva ő is néha és némiekben biz egy kissé homályosan látott, ő azért mégis az emberi nemnél különösen a jótevők sorában fénylik, és nincs szó, nincs nyelv, mely dicséretét elég harsányan rebeghetné az egekbe!

Ő állítá nagyobb fénybe a similia similibus talpra esett voltát. Melyet minden esetben én ugyan nem tartok axioma igazságunak, mert tán ritkább, de azért még felette sok bajokra, szint oly nagy, vagy tán nagyobb mértékben illik a contraria contrariis tana.

Legnagyobb érdeme abban áll, hogy ő az egész

orvosi kart gondolkozásra, kételkedésre és megfontolásra gerjeszté, és azon apáról fiura átmenő schlendriánnak, mely az egész orvosi rendszert oknélküli, felszines, sőt hibás empiriába bilincselé, diadalosan nyakát szegte.

Nagy érdeme továbbá az, hogy az orvosi receptekből kiirtá azon tarka-barkaságú sokféleséget, mely nem a beteg, de egyedül csak a patikás hasznára és egészségére szolgált, és hogy ezen tulcsapongás helyébe az egyszerüek használatát hozta divatba.

Legnagyobb érdeme elvégre az, hogy az egészségi helyreállításnak sikerét szorosan és kérlelhetlenül bizonyos életmódhoz köté, sőt lánczolá, melyből minden felingerlő eledel és ital ki van tiltva, s melynek követésében egyedül a nagy természetnek mindenben nyilvánított törvénye szolgálhat vezércsillagul.

Mi azonban parányiságait, — 10000000 dissolution — illeti, korántsem tagadom, mint fentebb állítám, azoknak hatási erejüket. Ámde következik-e abból, mert valami bizonyos hatást gyakorol, hogy az azért már gyógyítási erővel is birjon; ki állíthat ilyest csak némi bizonyossággal is? Senki!

Az új tannak ezen subdivisori részének hihetőségét tekintve pedig, kérdem, ugyan hihető-e az, hogy az isten vagy a nagy természet ilyféle szőrszállhasogatásra, ily arithmetikai problemákra, szóval ily »hocus pocusra« állította volna azon rendszert, mely által bajaiból kilábolhat a nyavalgó emberiség? Hihető-e ez? S hihet-e ilyest az, ki a természetnek csudáiba egy kissé mélyebben merülve, nem bámulhatja eléggé annak oly nagy, de mind e mellett mégis mindenben oly egyszerű voltát?

S valamint Horatiusként, jó izüen kaczagnak a nagy istenek a gyarló embernek sokszor minden oknélküli rettegés-verítékén, ugy bizonyosan felette komikai szinben

jelenik meg előttük valami gyengéd lelkiismeretű patikásnak azon forgolódása is, mikor a Hahnemann dictálta parányiak készítésében sok kis üvegeit rázza, töltögeti, ürítgeti, s azok tartalmát 100-szor, sőt 1000-szer egyben kevergeti, és bona fide azon hiszemben, hogy ezen parányiak csudaereje majd bizonyos segítséget nyujt, e hosszas és kifárasztó munkájában lankadatlan sáfárkodik kidülésig.

S vajon hihető-e, hogy az emberiségnek nyavalygó részére, mely éppen nem kicsi, a nagy természet oly rendszert állított volna fel, melynek hasznát aránylag csak felette kis szám élvezheti? Igen, csak felette kis szám! Mert ha a Hahnemann-féle páránynak gyógyszerű csuda hatalmát el is akarjuk ismerni, akkor más részről azt sem tagadhatjuk, hogy ezen parányok hatását minden nagyobb sőt tán a legkisebb mennyiségü »ellentét« paralisalhatja, sőt egészen tönkre is verheti.

Már pedig ha ilyféle veszélyes megsemmisítőktől« ügygyel-bajjal és felette sok unalom közt meg is óvhatja magát a tehetősb és a független állásu, minek lehetőségét szinte tagadom; ugyan kérdem, teheti-e ezt a szegényebb sorsu, a függésben levő? Bizonyosan nem, mi a még mondandókból váltig ki fog világlani.

Nem jut-e ilyenkor bizonyos augurok meséje emlékezetünkbe, kik magas tisztükben eljárván, minden oraculum-féle komolyságon tuladva, sokszor kénytelenül ellentállhatlan hahotára fakadtak.

És valóban nem tudom, melyik a furcsább tünemény, azon scrupulosus hive-e a homeopathiának, ki átlátván, mily könnyen dől dugába a bevett homeopath lapdacskának gyógyereje, boltokat, patikákat, gyárakat, stb. mértföldekre kerül; evés, ivás tekintetében pedig legszőrszálhasogatóbb controlt tart cselédjei fölött; vagy azon minden scrupulust lábaival tapodó homeopath kalandor

(aventurier), ki azt pretendálja, hogy azon homeopath-féle parány, melyet ő nyeleget, ugyszólván dagály és szélvész ellen mindent maga előtt lesodorjon és pályáját bizonyos diadallal végezze. Melyik egyén illik jobban torznak, én valóban nem tudom. Tán egyik a tizenkilencz, a másik pedig az egy hiján húsz szerepét viseli.

Igaz ugyan, hogy oly helyeken, hol a homeopathia erősebben divatos, homeopath vendéglők is vannak, mi a gyógyulandókra (!?) igen nagy előny, minthogy azokban scrupulus nélkül, minden tálnak bátran neki eshetik a Hahnemann-féle ordinatio alatti éhes.

Ámde ki csak félig-meddig ismeri a konyha-manipulatio titkait, és ki azt is számba veszi, mi minden nem történik a zöldséges kertben, a mészárszékben, a malomban, a péknél, a tejet áruló asszonynál, a heti vásáron és mindazon nyalánkságokat áruló boltokban, melyeknek — magától értetődik — nagy óvakodással járó használatát Hahnemann sem tiltja; ha mindezt meggondoljuk s magunkat és másokat legszemtelenebbül csalni nem akarjuk: akkor legalább egy kissé kételkedünk, és a homeopath-féle milliardnyiságon egy kissé kaczagnunk tán csak szabad.

Ujabb időkben asztali szolgálat alatt a cselédek fehér kesztyűket viselnek, mert nem étvágyias, (Es ist nicht appetittus) ha mezít-kézzel fogdossák meg a tálakat, s cserélik fel a tányérokat, késeket stb.

Bizonyos alkalommal ebédre levén meghíva oly háznál, hol szinte divatba jutott ezen fehér kesztyűs socialis előmenetel; nem tudom mi okból, a kitűzött óránál sokkal előbb jelentem meg az ünnepke helyén; s miután elfogadásomra senki nem mutatkozott a házban — és egy kics kert környezte azt minden oldalról, — sétának iramodtam.

A konyha, ugy mint az érintett épületnek egyéb osztályzata, szint a kertnek szolgált. S mintán a bennem jól felébredt étvágy a konyhának szagát, — mely csak a jóllakottnak tűrhetlen, — igen kellemetesen érezteté . . . . véletlenül betekinték a főző műhelybe s pedig a nélkül hogy a benne levők engem észrevennének. S ugyan mit látok? Azt, hogy a derék ifju szakácsmester, nem akarom vizsgálni mi okból s mily arriere pensé-től indítva, egyik hasonlóul helyesen tagba szakad konyha leányzóval lapdást, játszott. És hogy az ügyesen hányt és ügyesen kapott, de azért némelykor mégis a földre eső lapda nem volt egyéb, mint egy szalommás gombócz, melylyel később, valamint számosb collegáival, a fehér kesztyűk által kiékesített és semmi étvágyellenit nem tűrő asztalnál voltam szerencsés találkozni! Hol a némi viszontagságokkal megismertetett gombócz-lapdák, jó izük miatt mindenkitől dicsérve, egytől-egyik elfogytak. — E kis tapasztalat a fehér kesztyűk ellenében rám nézve igen nevetségesnek mutatkozott, jóllehet ezen eset legkisebb argumentumul sem szolgálhat a fehér kesztyűk ellen, mert csak az okoz undorodást, mit az ember lát.«

Ámde a homeopathiára visszatérve, hol nem közömbös, mint a felhozott gombóczi esetben, tudja vagy nem tudja-e az ember a konyhában stb. mi adta magát elő, hanem hogy a konyhában vajon gratiát nyert, vagy meggyilkoltatott-e a Hahnemanni képzeletnek kicsi kis ivadéka. — a homeopathiára visszatérve, mellőzvén mindazon veszélyeket, melyeknek a szánakozásra méltó homeopath-adag ki van téve a konyhában, hol teljességgel lehetetlen oly kitünő tisztaságot és oly szigoru keveretlenséget a mindennapi gyakorlatban elérni, mikép egy parány kávénedv, bors, petrezselyem, fokhagyma és számtalan efféle egyéb gyilkos szer a Hahnemann-féle atom gyógyerejét legott s tüstént egybe ne szakítsa; mellőzvén

a lisztben és a kenyérben annyiszor előforduló anti-homeopath mérgek említését; mellőzvén minden szorosabb analisist azon elpancsolt tej és azon sokszor oly tarka, sőt romlott viz mineműségében, melyet többet-kevesebbet minden ember és ekkép a lehető legscrupulosusabb rabszolgája a homeopathiának is, bár akarja, bár nem, naponként használni kénytelen; — mind ezeket mellőzvén: egyenesen a nap microskop csuda mutatványaira emlékezetem az olvasót.

Vajon mit vesz ezen mutatványokban észre? Azt, hogy az egész természet hemzseg infusoriumoktól, és hogy az egész nagy világegyetemben nincs egy csep viz, nincs egy morzsa, mely, — ha mi azt igen frisnek is tartjuk, mely azonban már decompositionak indult, — nem volna telisded teli legkülönbféle állatokkal.

Már miután a nap microskop által azt is észre veszszük, hogy ezen kis teremtményeknek étvágya különösen nagy s pedig elannyira, miszerint ha nem találnak egyéb rágni valót, nemcsak tehetetlenebb pajtásaikat, de még gyengébb vérrokonaikat is irgalmatlanul felfalják; — ha továbbá azt is tapasztaljuk, hogy tán semmi sem létez, mit az infusoriumok serege végre meg ne őrlene és hogy épen oly jó izűn megeszik a bundát, mint a dohányt, de még egy egész könyvtárt is, ha erre nekiek kellő idő engedtetik; — ha továbbá meggondoljuk, hogy a decillionféle Hahnemanni kicsinységhez képest a legpiczinyebb infusor is igazi farkas, elefánt, czápa, sőt czethal, melynek egy fogára sem elég a Hahnemann rendelte ebéd; — ha továbbá megfontoljuk azon hihetőséget, hogy vajon ezen förtelmes és épen nem kényes választású infusoriumok meg fogják-e respectálni a homeopathiai specificumokat, sőt nem fognak-e azok fölött víg lakomákat tartani és zsiros ünnepeket ülni?

Ha mind ezt átgondoljuk és ámítás nélkül megfontol

juk, vajon nem fogunk e akkor azon félelembe sülyedni, hogy csak ritka kivételként és mintegy véletlen csuszhat valami homeopath parány gégénken le, — ha az t. i. szerencsésen elkerülte a kávénak stb. mérges kipárolgását, és az infusoriumok éles fogait, — de rendszerint »valami« helyett »semmit« sem veszünk be, mert minden hihetőség szerint a beveendőn vagy már jóllakott valami infusorgasthonom, vagy előlegesen megsemmisítette annak egész gyógyhatalmát valami antihomeopathiai gáz.

Tudom, sokan azon okból e most itten felhozott sorokat restelleni fogják, hogy kár a homeopathiát satira és ekkép nevetség tárgyául tüzni ki.

Ámde én nem a homeopathiát tüzöm ki nevetség tárgyául, de egyedül a homeopathiai tannak bizonyos részét! És nem én teszem azt nevetségessé, de a tannak ezen része maga áll a nevetségesnek szinpadára: — én sok mással egyedül »észre veszem« ezen systema gyenge és még is haszonnal járó oldalát, s aztán az ilyekkel járó »füttytől« nem tudom magamat egészen visszatartani.

Ha végre átgondoljuk sok szegényebbek s függőbb állapotban levő egyének sorsát, kik betűszerint mérget lehelő gyárakban vagy kénkő-bányákban stb. dolgoznak, és más helyük e világon nincs; ha átgondoljuk háborúban, sőt még békében is a katona sorsát, hol sokszor nem az a kérdés, hogy mit egyék és mit igyék, hanem hogy általában egyék és igyék-e valamit vagy semmit; ha átgondoljuk a cselédek sorsát, kik urasságaiknak tán egészen heterogen életmódjukhoz képest, de legfelszinesb vonásokban sem tarthatnak, ha bajuk van, homeopath rendszert: ha járó-kelőkre, utazókra figyelmezünk, és mily nagy ezek száma most, — kik nem azt eszik és iszszák, mit Hahnemann rendelt, hanem ezek is szinte azt, mit találnak, vagy semmit: akkor méltán és tétova nélkül minden esetre azt állíthatjuk, hogy a homeopathiának áldásában gya-

korlatilag szólva, ha t. i. abból a decillionnak czifraságát ki nem szabad hagyni, csak a gazdag és független és ekkép sokkal kisebb része az emberiségnek részesülhet, — annak nagyobb száma azonban abból tökéletesen ki van tagadva. Ily szűk felfogású feudalistának pedig senki sem tarthatja az istent.

Legközelebbről azt állítók, hogy mindenki, habár nem is jól, de azért mégis mindenben és ekkép egészségének helyreállítási tekintetében is calculál, — vagy más szavakkal: minden elhatározásnál a pro és contrát, mennyire tehetsége, szenvedelmei és vágyai engedik, bizonyos megfontolás tárgyául tűzi ki.

Már mi az orvosnak választását illeti a pro és contra fontolgatása régibb időkben, mikor a gyógyítási működés általán véve többet-kevesebbet mind egy kapta után indult, nem lehetett választani systema és systema közt, de az egész választási lehetőség abban pontosult össze, hogy vajon A. vagy B. orvosnak adassék-e elsőség, vagy hogy valami naturalista, kiknek híjával soha nem volt a világ, nyerje-e el a kiszemelés díját.

Hahnemann megjelenése óta sokkal szövevényesb lett a kérdés. Mert Grafenberget, Lindewiset stb. ide nem értve, most két systema áll homlok egyenest egyik a másik ellen!

Sokan azt hiszik, ugy mint én is hiszem, hogy valamint több út vezet Rómába, és oda egészen ellenkező utakon, például Florenczből és Nápolyból is eljuthatni, — ugy több gyógy-systemák is lehetnek, melyek, noha tökéletes ellentétben, még is hasonlóul kiránthatják nyavalyáiból az embert.

Igen sulyos, veszélyes és bajaiktól erősen kinzott nyavalygókról, kik már mindenféle rendszer keserűsé-

geit untig kóstolgatták, itt nem szólok, mert ilyenek, mint a vízben fulladók, fűhöz fához kapkodva, ma ezt, holnap azt, holnapután megint mást hívnak segítségül: de azon egyének sorát kivánom itt szőnyegre hozni, kik noha fájdalmas, de azért nem veszélyes bajok viselői, és kik orvosi segedelmet kivánván használni, azon ponton állnak, hogy az alleopath és homeopath rendszer közt válaszszanak.

Vajon mily systema fog, választásukat tekintve győzni, s vajon rendszerint melyek lesznek azon indokok, melyekhez képest ők inkább az egyik mint a másik rendszer zászlója alá fognak állni!

Tán több vagy kevesebb bizodalom az egyik vagy a másik methodushoz? Bizonyos pontig igen.

Ámde csak bizonyos pontig. Mert az eldöntő Achillest többet-kevesebbet mindig az fogja képezni, hogy vajon, melyik oldalon remél a beteg gyógyulást kedvezőbb feltételek alatt. Mi természetesen attól fog függni, hogy a két ellentételes kinálkozóknak melyike tudja mások által közvetve vagy személyesen minden közvetés nélkül systemáját kellemetesb szinbe és nagyobb fénybe állítni.

Mint Alcidest, mikor ő állott a választási dilemma élén, az egyik »szép« mindenféle élvezettel csábítgatá, a másik »meglehetős« pedig hírkoszorúval kinálta meg: ugy sorolja elő az aleopath minden pedantismuson tuladott egyén szinében mindazon ebédeket és vacsorákat, melyeknek legjobb izű és legfűszeresb élvezését, valamint a champanernek és másnemű boroknak szabad használatát az ő methodusa ki nem zárja, minthogy ezek káros befolyását legott tönkre veri az általa »minden órában egy-egy evő kalánnal nyujtott« rebarbara, wiener tránkli stb. s legszaporább gyógyulást igér: a homeopath ellenben a szerénység, de egyszersmind a legszigorubb komolyság tekintetével azzal a mit ő — legyen száraz, legyen

nedves, — nyelni enged, ugyan nem igen vigasztalja a betegnek lelkét, de viszont el sem itéli mindazon utálatos és nagy mennyiségű medicinák lehajtására, melyeket az alleopath ordinál s melyeket csak szagolni, sőt még csak emlékezetbe hozni sem lehet undorodás és a nélkül, hogy az embert egészen fel ne rázzák s valami kellemetlen hideg át ne fussa az illető, vagy inkább az illetett háta gerinczét, gyógyulást pedig, ha nem is szaporát, annál bizonyosabbat igér.

Ezen dilemmában levén a könnyebb betegek legnagyobb száma, sok ideig hűségesen állott a régi, szép- és ükapáinktól ránk szállott alleopath methodus mellett.

»Borról lemondani, mely a Megváltó csudatétele után még a kanai menyekzőn is oly historikus, sőt még bibliai szerepet is játszott«, ez soknak, kivált a férfiak és legények legiójában egyenesen kificzamlott ész szüleményének mutatkozott. »A bizony! A tokait, ménesit, somlait, vashegyit, érmellékit s mindazon gyönyörű szőlőnedveket, melyektől Magyarország túláradozik, egyedül azért teremtette a nagy isten, hogy azokat az ember csak nézze és Hahnemann ő tudósságának parancsára mellőzze, moslék közé öntse! Mily különös eszeveszettség! Ilyféle nóta pengett és kongott nem egynek ajkán!

S hát a dohány! »Én ne pipázzak, én, kinek oly szép tajtékpipa collectioja van. »Én pedig ne szipákoljak, én, annyi csinos pixis birtokosa, és kinek használatára a legkellemesb fekete és sárga tubák nagy mennyiségben készen áll.« Igy okoskodott sok régi férfiu, és a tubák tekintetében sok régi asszonyság is, mikor Hahnemann feltűnt az egen és organonját megirta.

»Majd bizony én ezen sehonnai újító elme-kicsapongásait követve, elhagyom a bort, a dohányt, azt a jó kospallagit, csentnekit, vitnyédit stb. és szegény orromtól is megvonjam az annyira megszokott ártatlan döbrei és füzes-

gyarmati élvezetet, épen bizony, akkor inkább meghalok, vagy practicus orvosokhoz folyamodom segítségért, kik nem hagyják magokat oly Hahnemann-féle handabandák által, mint a homeopathia, elcsábítni, és a régi sok századokon által sikeresen gyakorolt methodusnál megmaradván, derekasan kitisztítják az ember testét, ha kell, de e mellett nem tiltják tőle el mindazon megszokott élvezeteket, melyek elhagyásával az élet igazi vegetatióra sülyed, és melyek elmellőzésével a hurokra került homeopathiai áldozat méltán elsorolhatja azon ismert szójárást: »medicina pejor morbo!«

Hát mit mondjunk a kávéról, ezen universalis reggeli és uzsonnai nedvről, melyet sok, kivált az asszonyok osztályában, de annyira kedvel, sőt egész életpályájára nézve oly szükségesnek tart, miszerint kész akármit elhagyni inkább, mint lemondani ezen fekete levesről.

Mi okból eleinte alig is birt a homeopathiai gyógyrendszer azon felette szűk körből kiemelkedni, melyben az Hahnemannal együtt oly sok ideig pangott.

Köre a systemának azonban napról-napra mindinkább tágult, ugy hogy ma már alkalmasint szintannyi homeopath curálja a világot, mint a mennyi alleo-hydro és egyébféle paták mozdítják annak jóllétét elő. Mit a homeopathiának apostolai nagy megelégedéssel »a való diadalának« hirdetnek, mely előbb utóbb, ha tán később is, bizonyosan beáll, és szemkápráztató fénye által, ha eleinte az emberek előitélete, makacssága, sőt lelkiismeretlensége és roszasága azt vastag sötétségben fogva is tartották, elvégre minden ellenállást megsemmisít, s minden egyéb systemát, mint mindannyi antithesist győzedelmileg lesujt.

S igaz, a homeopathia tökéletesen kivívta polgári állását, de nem ám azért, s itt vigyázzunk, mintha annak valósági sulya felnyitotta volna az emberiség szemeit.

vagy lecsépelte volna annak ellenségeit, hanem, mert Hahnemannak, — kiről magáról e tekintetben semmi bizonyost nem tudok, — hanem mert Hahnemannak discipulusai először megengedték a pipa és pixis használatát, később pedig egy kis borocskát is csatoltak az engedményekhez, — most elvégre mindannyian, — ha csak egy kissé mint valami igen nagyon megszokottat sürgeti a patiens, azon ürügy alatt még a kávét is megengedik, hogy t. i. a régi megszokás néha ugyszólván második természetté válik, és igy azt mintegy erőszakkal egybeszakítni nem tanácsos, sőt nem ritkán a legnagyobb veszélylyel jár.

S im ezen philosophia, vagy talpra esettebben kitéve, ezen »ügyes« kis stratagema emelte a homeopathiát azon piedestalra, melyen ma fénylik.

Mint érintém, én nem tudom, vajon az évek folytában Hahnemann, mikor Párisban lakott, hol vajmi erősen iszszák a kávét, tágított-e egy kissé szigoru rendszerén vagy sem; de már annyit tudok, s ezt bátran merem állítni, hogy ha a dohány és bor eltiltása nem is semmisítette volna meg systemáját, minthogy ezen javak inkább csak a férfiui nemet illették, a kávé az asszonyi legioknak, melyekkel felette veszélyes »ujjat huzni«, ezen mindenek fölött kedvelt édessége az egész homeopathiának már régóta kérlelhetlenül kitörte volna nyakát, és Hahnemann már régóta az »elfelejtés tengerébe« bukott volna, ha Péter, Pál és egyéb apostolai az új rendszernek nem mentették volna a homeopathiát Hahnemannal együtt az által meg hogy a »kávéeskát« megengedték.

—

Régibb orvosaink előkelői oly nagy sulyt helyeztek a nyavalygók életrendszerének minémüségében, hogy sok esetben de egy csep orvosi szert sem nyujtottak, ha a beteg hibás életmódjáról le nem mondott.

Boldogult atyámnak volt bizonyos plenipotentiariusa, ki vajmi éles kinokat szenvedett podagrában. Mindenfélét próbált és nyelegetett, a várt haszon azonban elmaradt. Végre egy igazán okos orvossal jött contactusba, ki tudta hogy a kérdésben levő podagrista, soha nem mozog, egész nap pipázik, és noha 24 órában csak egyszer, de akkor ugyanesak megtölti hasát mindenféle nyalánksággal, és különös kedvelője a paprikásnak és kivált a zsírosnak, mindezt tudta az okos orvos és hozzá ekkép szólott:

A tekintetes urat bajától bizonyosan meg nem menti bármely gyógyszer is, ha nem mozog sokat, ha a pipának nem ád passust, ha végre lehető legszigorúbb dietát nem tart, sőt ha eddigi életmódja mellett még orvosi szerekkel is ostromolgatja magát és fel-fel zavarja testét, akkor még rögtöni életveszélybe is sülyedhet, mert a bekapott medicinák a most lábaiban concentrált bajokat tán a testnek kényesebb részeire fogják korbácsolni, holott a jó megfeneklett podagra, noha kivált néha igen fájós, azért soha nem veszélyes, sőt rendszerint »hosszabb életnek« legbizonyosb kezese! Vessen az ur magával számot, és ponderálja, mit viselhet könnyebben, a podagrának fájdalmait-e vagy a nélkülözések unalmát, s aztán cselekedjék következetesen határozata szerint, de medicinákkal magát hasztalanul ne kinozza.

És a plenipotens átlátván és elfogadván e bölcs tanácsot, patika kincsein legott s pedig örökre túl adott, pipázott, evett, ivott kénye kedve szerint, és ülve olvasással tölté el legtöbb idejét; ámde viszont sokszor fel-feljajdult, igaz, sőt néha, mikor igen türhetlenné vált kínja, vajmi czifrán még el is áldotta az egész világot; és igy, élvezet és fájdalom közt szerencsésen elérte 93-iki év korát.

Ha magát curálgatja, alkalmasint sokkal előbb áll odább, ha pedig minden élvezetről lemond, tán még

sem menti meg magát minden fájdalomtól, — ugy hogy választása azon thema szerint: »Essen was Einem schmeckt, und leiden was man muss« valóban a lehető legbölcsebb volt.

Nem minden orvos azonban ily bölcs, mint a most felhozott tanács-adó, mit saját tapasztalásom szerint be tudok bizonyítni.

Vagy 40 évvel ezelőtt, Konstantinápolyban létemkor, oly annyira fel voltak ingerelve idegeim, hogy betű szerint vagy hat hétig épen nem tudtam aludni, és éberségem oly eleven volt, mikép, ugy szólván, még szemeimet sem tudtam jó formán behunyni, de mint bagoly egész éjen át nyilt pillanatokkal vártam a nap fölkeltére.

Mem mondhatom, mennyire elszomorított, mennyire lesujtott ezen állapot. Oh mit adtam volna csak egy pár órányi jó izű álomért!

Erőm mindazáltal nem igen apadt, étvágyam kitünő volt, és testem egyéb functiói is rendesen működtek, csak hogy soványabb soványabb lettem napról napra.

Minthán hiába reméltem, hogy elvégre, ha járás-kelés, evedzés s lóháton járás által magamat kellőleg naponta kifárasztom, mégis szemeimre fogna szállni az álom édessége, — miután, mint mondom, ezen boldogság után hiába szomjaztam: bizonyos orvoshoz, ki a bölcseség nagy hirében állt, folyamodtam segítségért.

És ez, a nélkül, hogy életrendszeremről csak egy mákszemnyit is tudakolt volna, tüstént prescribált valamit, már bizony nem tudom mit, és langyos fürdőket rendelt; — de minden legkisebb haszon nélkül, mert az álom azután is csak ugy került, mint az előtt.

És én a legnagyobb szomoruságba estem.

Akkor is csak annyi vagy tán több eszem volt, mint

ma van, — és pedig még is ma oly világosan látom akkori álmatlanságom okát, mi körül azon időkben egészen vak voltam.

Honnét veheti ez eredetét és okát? kérdem. Bizony csak abban, hogy általán véve az embernek, és még a legeszesebbnek is, belszeme csak később kezd felnyilni, mikor már jól megfizette a tapasztalás árát.

Én nem is szoktam azon időben, melyről szólok, magammal számot vetni, mert ehhez nevelésem éveiben soha nem voltam felhíva, később pedig meg nem szünő szórakozás és élvezetek hajhászatában folytak el napjaim; — ugy hogy általán véve a legkitünőbb, kézzel legfoghatóbb okok is rejtve maradtak előttem, és igy többek közt az sem ötlött eszembe, hogy vajon én miért nem tudok aludni«, jóllehet ennek oka szemkápráztató világosan fénylett.

Orvosom pedig, ki bölcseségi hirének daczára igazi asinus volt, legtávolabbról sem említett valamit, mi belszemem felnyilását elősegíthette volna.

S ugyan is hogy töltöttem be időmet? legelőször igen is sokat hevertem az ágyban, mi — ugy mint minden, mi sokasága és mennyisége által csömört okoz, — az álmot nem csak elő nem mozdítja, de épen ellenkezőt szül. Jött aztán mint reggeli az igen erős kávé vizes tejjel keverve, mert Konstantinápolyban legalább akkor csak ilyes volt. Ez után egyik pipa váltotta fel a másikat, rendszerint pastille de Serail-féle ambra lapdacsokkal füszerezve. Ezt követte a legviolensb mozgás, lóháton, gyalog vagy csónakban evezve. Időről időre legalább tizenkétszer, tán többször félbeszakítá ezen tulcsapongó testi gyakorlatokat azon jó török mokkának hörpegetése, melylyel legalább akkor az embert minden látogatásnál, sőt utban és utfélben megkinálták, követte ezt közönségesen valami diplomatikai nagyságnál rendszerint igen füszeres, mindenféle

erős borokkal illustrált ebéd, melynél én nem csak nem ültem mint néző vagy kényes válogató, de mind borban mind ételben igazi tatár-pusztítást vittem véghez. Pro coronide elvégre majd ebben majd abban a társaságban nehány findzsa erős thea zárta be ezen okszerinti életmódnak naponkénti lefolytát. S pedig mily éghajlat alatt? Tán messze fönt észak felé, mint egy Archangel magasságán, s mily évtájban, tán tél közepette, mikor a hideg némileg legyőzi az étkek és italok ingerlő erejét? korántsem, hanem egy meleg éghajlatban és nyár közepette, hol és mikor oly könnyen felcsap a vér az ember fejébe, — mi minden nyugalmat és álmot bizonyosan számüz!

És én nem voltam képes kitalálni és felfogni, hogy vajon én miért nem alhatok!

Ha akkor azon okos orvossal találkozom, ki a fent említett plenipotenst vezérlette jó útra, az hozzám bizonyosan igy szól:

A grófnak rögtön nem lehet visszaadni álmát, mert a felrázott idegek lecsillapítására mindenek előtt idő kell; — gyógyszer sem használhat, mert nyavalyás elkábítást ugyan igen, de egészséges álmot soha és semmi esetben nem szerzett bár mily gyógyszer is eddigelé és soha nem is fog. Hagyja el tehát a gróf, legalább egy időre, a reggeli kávét, — ne pipázzon egész hosszu nap; vesse ganéjra, mert egyenesen oda valók azon átkozott a dohány fölibe tenni szokott ambra pilulák, melyek nem hogy jó szagot gerjesztenének, inkább elbüdösítik az egész légkört; öntse moslékba, ha módját teheti, mind azon ebadta török mokkát, melylyel az embert lankadatlan mérgezik, — vagy ha moslékba nem öntheti, semmi esetre ne öntse saját magába, — ez aztán bár tessék bár ne tessék a török vagy a görög uraiméknak. Mozgásban tartson mérsékletet, és soha ne felejtse, hogy az ember sem nem gőz mozdony, sem nem gyár, mely ki nem dől, és nem is posta-ló, mely

szegényke ha el is vész, még nem különös kár, és minden esetre hivatási körében veszik el. — Ebédnél kerülje el a felingerlő étkeket, egyen e helyett pilafot, bor helyett igyon vizet, thea helyett pedig élvezzen fagylaltot, ha van, vagy ha ilyes nincs, élvezzen serbetet, mi bizonyosan találtatik, fürödjön gyakran a hűs tenger habjaiban, — s bár alhatik, bár nem, soha ne nyomja ágyát tovább 7 óránál, és miután semmi más különös baja nincs, és organismusa ép, folytassa a rendszert csak, de nem ám egy két nap, vagy egy két hétig, de több havig, és meglássa, hogy tán csak kevés idő alatt oly álmos lesz minden napnak végével, mikép ha kellő időben nem siet ágyához, még azon a széken is elalszik, melyen épen ül.

A grófnak alkotása jó és erős, és ekkép alkalmasint nem lesz szükséges ezen szigorubb rendszert határtalan ideig s mindenütt és minden körülmények közt folytatni. — Mindazon számtalan élvezeteket, melyekkel a teremtő az emberi nemet megajándékozta, bizonyosan nem azért alkotá, hogy az ember azokat, mint a paradicsomi almát, csak nézze, bámulja, de ahhoz ne nyuljon, — hanem hogy azokat eszesen élvezze, vidorul költse el a világ kincseit.

A bor a grófnak tán nem fog ártani; tán, mondom, mert én a grófnak természetét gyökeresen nem ismerem, — ha t. i. nem iszsza azt kicsapongó mennyiségben és nem iszsza tropikus szélességben nyár közepette, de például ködös Britanniában vagy didergő muszka földön, és pedig az ősz vagy tél hűs és hideg napjaiban, hol és mikor még pálinka sem árt, mely például a keletindiaira nézve hazájában igazi méreg.

Vagy ha még most nem is, mikor a grófnak fiatal vére oly szaporán kering, — tán 10, 20 év leforgása után igen fog illeni testalkotásra egy-egy pohár jó bor. Igy a kávénak élvezéséből sincs kizárva a gróf, ha abban okkalmóddal procedál, s kivált ha életének évei szaporodnak,

mert számnélküli példa által bebizonyithatni azt, hogy valamint ezer meg ezer fiatalnál a kávé károsan, sőt mérgesen hat, ugy viszont ezer meg ezer éltesre nézve a kávé nem csak nem méreg, de szinte valami panacea.

A theával szint igy áll a dolog. Caniculában theát inni bizonyosan nem lehet hasznos; azzal viszont esős őszi és téli napokban élni tán nemcsak nem káros, sőt még bizonyos haszonnal is járhat.

Mi pedig a testi gyakorlatokat illeti, tagadhatlan azok haszna, mert ezek az egészségnek fentartását eszközlik, ámde szinte ezek is csak akkor, ha okkal móddal járnak!

Igy okoskodott volna . . . egy okos orvos. Ámde miután nem voltam oly szerencsés ily okossal találkozni, bizony csak tovább is gyötrött az álmatlanság kínja, — míg számtalan évek lefolyta alatt lassan-lassan felnyilt »belszemem« és most annyiakat egészen világosan látok, mik az előtt, jóllehet felette közel hozzám, sötét ködben feküdtek.

A homeopathiára még egy kissé visszatérve, azok kik rám még emlékeznek, és arra is, hogy én felette sokszor ezen rendszer adagaival és törvénye szerint éltem, alleopath és hydropath gyógyászokkal pedig semmi dolgom nem volt, fürdőhelyeket sem jártam, borvizeket sem ittam: nem fogják átlátni, hogy én mikép vetemedhetem egészségem helyreállítási tekintetében oly systemára, mely iránt annyi hihetetlenséggel vagyok és melyet én most annyi guny-nyilakkal illetek és ostromlok!

Kulcsa ezen inconsequens szinű rejtélynek im ez.

Több homeopath orvost ismertem, ki Hypocrates pályáját az alleopathián kezdette és csak később lőn Hahnemann hive.

Tudakolván ezen átváltozás okát, alkalmam volt tapasztalni, hogy ezen orvosok nehányai bona fide azért változtaták meg orvosi hitvallásukat, mert az új systemában erősebben bizott, mint a régiben; nehánya azonban semmi más okból, hanem csak azért, mert a dohány, bor, és kávé engedékenységeknél fogva napról-napra nagyobb divatba emelkedett a homeopathia, és ők a divatosb mezőn, az alatt mig ők csak felette kicsi adagocskákat nyújtanának, tán nagyobbacska pénzadagokat huzhatni reménylettek; nehányak végre gyenesen megvallották és ezért léptek más systemára, hogy tapasztalásuk következtében, bizonyos nyavalyákban, mint tiphusban, inlázban, cholerában stb. az alleopathiának de egyetlen egy sikerét sem vették észre, ámde hogy viszont számtalan áldozatok tanúi voltak, kik érvágás, hánytató és az alleopathia tömérdek mennyiségü gyógyszereinek estek martalékul.

Ezen osztálynak kivált egyike, egy jó formán öreg legény körülbelől ily szavakkal sincerisált velem:

»Én, ki most vagy 35 évig gyakorlom mesterségemet, elvégre azon tökéletes meggyőződésre jutottam, hogy a sebészi részét a gyógytannak ide nem értve — mely előtt térdet-fejet hajtok, — sokkal több egyén gyilkoltatott meg az alleopathiai rendszer által, mit a mennyi kigyógyulást nyert vala, s hogy ezen kivégzés« okvetlen még magasb fokra hág, ha ezen rendszeren nem tágított volna az illető orvosok esze annyit, miszerint ők legtöbb esetben a nagy »semmit« állították a nagy mennyiségű laudanum, digitalis, opium stb. helyébe.

Én is ezen sorban leltem helyemet, és azon félelemtől éjjel-nappal gyötörve és ijesztgetve, hogy recipéim által valakit tán meggyilkolhatnék, én betűszerint »semmivel« gyógyítgatám betegeimet.

Ezek száma azonban napról-napra annyira apadt, mert az alleopath orvostól hosszú recipéket pretendál a

sokaság, hogy végre majd már a koldusbothoz nyulni voltam kénytelen.

Elátkoztam azon órát, mikor az orvosi pályát választám életem czéljául.

Éveim hosszabb sora mellett ugy, hogy valami másra adni fejemet többé nem volt idő, gyermekeim száma is vajmi erősen neheztilt reám; minek következtében legnagyobb melanchóliába, sőt már-már szinte kétségbeesésbe sülyedtem, — mig bizonyos órában azon szerencsés ötletre jutottam, hogy sz. Pálként a régi rendszernek rögtön hátat fordítsak, és hogy mintegy mennyei inspiratio által magamon tul világosb sphaerakba ragadtatva nagy ünnepélylyel Hahnemannak lobogójához esküdjek.

Azóta hála isten napról-napra jobban folynak dolgaim, mert azok száma, kik nálam enyhülést keresnek, óráról-órára szaporodik.

Az előtt sem adtam semmit, most sem adok semmit is, ugy hogy systemám épen nem változott, és mégis mennyire változott hirem és hitelem és mennyire kedvezőbb állásba emelkedtek financziális körülményeim. Mily csudálatos! S pedig egyedül azért, mert alleopath czímemmel nem tudták az illetők egyeztetni a kevés vagy inkább semmi beadás elvét, homeopath titulusommal azt viszont tökéletesen egyhangzásban lenni gondolják.

Most körül-belől tán én vagyok e vidéken a legpopulárisabb gyógyító; és ha kérdi a gróf, mostoha állásomból mikép emelkedhetem ily magasra, és sokkal magasabbra, mint egyéb homeopath collegáim: annak titkát is ki akarom fecsegni.

Pro primo. Azon cseppekben és porocskákban, melyeket a tőlem kitelhető legokosabb képvonással nyujtok, nem adok semmi egyebet, mint vizet és egy parányi czukrot, és ekkép a lehajtás annyiszor oly kellemetlen műtétele által nem ingerlem magam ellen a beteget, és attól sem kell

tartanom, hogy adományom soron kivül valami extra kólikát vagy extra szédelgést okozzon, mit a patiens szinte háladattal fogad.

Pro secundo. Nem tiltok el semmit; sőt némi könnyebb esetben még harsányan rá is parancsolok a betegre, hogy azzal rendesen éljen, mit különösen szeret és mire legnagyobb gustusa van, mert ezen vágy nem egyéb, mint a nagy természetnek szent szava, melyet respectálni kell, jóllehet ezen vágy nem ritkán, — köztünk maradjon a szó, — például a kelletin túl többször meglátogatott pinczéből közvetlen vizkórságba vezeti a természet szavára igen nagyon is hallgatót. Itt azonban distingválni kell; mert sok fattyu vágy is van, melylyel nem szabad összehadarászni a romlatlan természet mindig oly annyira igaz szavát, — minek elkülönözésére egyébiránt az avatatlannak szeme elégtelen, de azt egyedül a gyakorlati, mély tudományu és nagy tapasztalatu szakegyén birja kiszemelni talpraesetten. S mondhatom, alig nevelte hiremet és orvosi hitelemet oly mértékben valami, mint ezen annyiszor a hányszor említett pompásan fitogatott és gyakorlott hódolata a nagy természetnek.

Pro 3-o. Mindig mindent igérek és folytonosan szóval tartom betegeimet, ugy hogy soha ne legyen idejök helyreállításukon kételkedni; míg elvégre ha már nem győzöm szuszszal, őket rendesen elküldöm messze földre, Madeirába, Egyptomba stb. és ez által is erősítem orvosi hitelemet. Mert az illetők vagy ott maradnak hova nekik passust adtam, és igy azon mondás szerint: »Gegen den Tod ist kein Kraut gewachsen.« nem vagyok kitéve valami szemrehányásnak, vagy ha igen, könnyű az excusatio, mert ki tudja, nem itta-e le magát Madeirában az ott termő jó borral minden nap az oda küldött; Egytomban pedig nem szaladott-e minden pyramis csucsára oly eszeveszett sebesen, miképp ilyestől még a legegészségesebb

ember is rögtöni halált arathat, és ekkép annál elkerülhetetlenebbül a nyavalygó, — miféle excessusokat valami messze országban megholtra ráfogni nem különös mesterség, ha pedig száz közt véletlenül egy szerencsésen mégis csak visszavergődik és türhető szinben jelenik meg, ugyan kérdem, van és lehet-e akkor rám nézve hiánya a dicséretnek és hizelgésnek!

Pro 4-o. A szegényeket ingyen gyógyítom. Minden nap egy óráig adok audientiát. Mindent igérek, — és aztán a felhozott szereimet, t. i. a csepp-vizet és a parányi czukrot köztök egyenlően s mi több, egészen »gratis« elosztogatom. Ha pedig az, mit igértem, be nem teljesül s panaszra visszajő a beteg, akkor ugy lehordom, ugy leszidom, miért nem vigyázott jobban magára, miért korhelykedett s excedált annyira, — legyen ez bár igaz, bár nem, — hogy aztán harmadszor csak ritkán jelenik meg — és ha igen, akkor ujra leszidom, ujra lemocskolom stb.

Pro 5-o. Tehetősbek irányában sem mutatom magamat egy cseppet is pénzszomjasnak, — mert azt hiszem: nehány száz tűrhetően fizető többet ér, mint nehány bár mily fényesen adakozó, — mit egy jól ismert magyar gazdaféle birtokostól tanúltam, kinek szemére lobbantá bizonyos szász uraság, hogy ő gyapjának mázsáját 250 forinton adná, mig a földi az övét 60 forintért volna kénytelen átengedni a Moisesnek. Mire midőn kérdeztetnék, hány mázsa ily 250 forintos gyapja volna, »tizzel« felelt a szász gavallér, — földink pedig 4000 mázsát hozott computusba.

Pro 6-o. Mindig legszorosabb titokban tartom, hogy homeopath cseppjeimben és parányaimban tulajdonkép mit adok. S aztán ez azon emeltyü, mely leginkább emelte nevem s hiremet. Mert ezen soha fel nem leplezett titok személyemet bizonyos aureol-varázszsal veszi körül és az emberiségnek azon általános hajlama szerint, a

mysteriumban mindig valami tulvilágit, a mennyekhez közelebb állót supponálni, engem betü szerint »a csudatevők« sorába emel. — E kimondhatlan nagy előny, ezen praxisomra nézve oly különös szerencse — nyugodt lélekkel állíthatom, — pedig épen nem szüleménye valamely mélyebb combinatiónak vagy valami megbocsáthatlan furfangnak, épen nem, hanem egészen ártatlanul abban veszi eredetét, hogy a tett kérdésre, ha a választ valaki belőlem, pisztolyt mellemre szegezve, erőszakkal kicsikarná, vagy hazugsággal volnék kénytelen felelni, vagy az egész nagy világ hahotája alatt egyenesen meg kellene vallanom, hogy tulajdonkép az, mit vakhitü betegeimmel bekapatok, nem egyéb, mint egy csepp viz és egy piczi nádméz, mintán természet szerint ugy pattanna szét csodatevő és legalább rám nézve valóban csodahasznos fényem, mint a debreczeni szappanbuborék.

Biz így s nem másképp sincerisált velem a mintegy inspiratio által Hahnemann lobogójához esküdt orvosi új celebritás.

És midőn tudakolám, hogy vajon nem szégyenli-e magát ily furfang-szerepet viselni s ilyesnek eljátszását nem tiltja-e lelkiismerete, arra egész nyugalommal igy válaszolt:

Ugyan az isten irgalmáért! miért szégyenleném magamat és kivált miért furdalna lelkiismeretem? Mert hiszen mit cselekszem? Ha betegeimen általán nem is segítek, mert olyanok is vannak, kiken segítek, ugyan viszont meggyilkolok-e de csak egyetlen egyet is. S kérdem, mondhat-e ilyest az alleopath orvosoknak kivált erősebb jellemű, vagy tán helyesebben nevezve: szelesebb része? és vajon tagadhatni-e, hogy számtalan már rég eltakarított áldozatja a heroicus curának élne még, ha őt a sok érvágás, hashajtó s mindazon nagymennyiségü méreg, mely az

alleopathiával jár stb. betü szerint meg nem gyilkolta volna, — nem ugyan szaporán és közönségesen, ezért nem vétetik észre a gyilkolás, — de csak lassan-lassan, mi által legalább a profanusok szemeiben elkerültetik minden gyanu.

És aztán hány incurabilis egyén van? kit sok orvos még mindig kurálni akar, és ekkép az egyik őt még medicináival is kinozza, a másik pedig még azon kevés jótól is megrabolja, melyet élvezni képes. Én ezeknek, ha mindent megengedek, sőt még biztatom, hogy még mielőtt kidőlnek, siessenek egy-egy izletesb falatkával, egy-egy pohár borocskával, egy-egy findzsa szeszélyesb kávécskával megvigasztalni magukat, — ugyan nem vagyok-e nagyobb jótévőjük, kérdem, mint az érintett, őket vagy medicinákkal, vagy nélkülözésekkel kinzó gyógyászok.

És ha mindent igérek és bennök a reménység oly édes érzetét fenntartom, ugyan nem cselekszem-e nagyobb humanitással, mintha tétova nélkül elmondanám halálitéletüket, vagy ha ezt nem is, — ők viseletemben és képemben olvashatnák e zordon itélet lesujtó voltát.

Egyébiránt, miután alkalmam van néha-néha, jóllehet felette ritkán, oly okos betegekkel contactusba jönni, kik inbább kedvelik a legkeserűbb igaz szót, mint a legédesb ámítást; akkor ugy szólok velök, mint szólott a felhozott plenipotenshez azon okos orvos, ki az életrendszernek czélszerüségére állítá gyógyítási systhemájának legmélyebb sarkalatát, s ilyeseknek aztán tanácsaim által nem ritkán igazi hasznot hajtok.

És ekkép miután legnagyobb vonásokban a mondottak szerint cselekszem, nem csak nem szégyenlem magamat, de lelkiismeretem is egészen nyugodt.

Igy végzé be sincerisálását a jólelkü philosophiai doctor.

S im ezen most bővebben előadott azon rejtélynek

kulcsa és feloldása, hogy vajon sokszor, mikor bajom volt, miért állottam a homeopathia hivei közé!

S ha valaki azt kérdi, »ugyan miért játszottam ilyféle komédiát«, annak azt felelem, hogy feleséges ember, s ki csak nehány igazi jóakaróval dicsekedhetik, teljességgel nem kerülheti el az orvost, ha baja van, mert az iránta érzett hajlamnak és szeretetnek sugallása őt segítség-keresésre úgy szólván kényszeríti, és ily segítséget a közvélemény általán véve legközelebbről az orvosnál gondol találni, — s aztán ki mondhatja, hogy én ebbeli eljárásom által komédiáztam volna, én, ki az okos orvosnak figyelmeztetésében oly különös pondust helyzek.

»S hát ha sem az alleopath, sem a homeopath rendszer, sem Graefenberg, sem valami feltűnő csuda naturalistának methodusa nem nyujt biztos vagy legalább probabilis reményt a betegnek helyreállítási tekintetében, ugyan hol a világ hátán keressen a nyavalygó tehát segítséget! Tán ily exclamatiora fog fakadni most olvasóimnak nem egyike.

Mire egyszerün azt válaszolom, hogy ezen segítséget az illető ne a távolban keresse a nagy világ széles hátán, de igen közel, t. i. mindenek előtt saját magában, és aztán egy valódi okos embernek figyelmeztetésében és tanácsában; ezen ember legyen aztán bár a kormánytól diplomatizált orvos, vagy csak (!) a nagy istentől különös észszel és belátással megajándékozott és propria industria által kiképzett laikus.

Minthogy efféle egyén, ha nem is diplomatisált orvos s általán véve nem is gyakorol orvosi tisztet, de mind könyvekből, mind a mindennapi életből, mind a világ tudósabbjainak, mind saját tapasztalásából már nagy bölcsességi kincseket merített és e munkában lankadatlan

működve, a világ minden főbb kérdései körül a közönségesnél nagyobb világosságot és mélyebb belátást szerzett magának, — ily egyén, — kivált ha mindenben független — sokszor még egészség tekintetében is szintoly helyes, sőt néha még helyesb utmutatást is adhat, mint egy félig-meddig betanított és protectio által diplomatizált tökfilkó, s hány ily tök-hypocrat gyógyítja (!) most a világot, s kivált az apostoli császár (!?) alatti tarka barka népeket vagy mint saját systemájába szerelmes gyógytanár, vagy végre mint mind azon orvosok, kik folytonosan medicinázni akarják a hozzájok segítségért folyamodókat, s pedig egyedül azon egyszerü okból, mert csak ezen modor biztosíthatja némileg rendesebb jövedelmüket, — s általán véve orvostól nem pretendálhatni, hogy ő saját maga proclamálja, bár mily esetben, legyen ez bár az egészségnek legenlminálóbb pontján, az orvosnak teljes szükségtelenségét.

S ha valaki tőlem azt tudakolja, hogy hát az életrendszeren kivül nincs-e semmi, sem a patikában, sem a nagy természetben, mi a nyavalygónak gyógyulást szerezhetne? — annak minden tétova nélkül, teljes meggyőződésem szerint azt vagyok bátor válaszolni, hogy hibás életrendszer mellett ez vagy az a szer tán nyujthat egy kis és pillanati enyhülést, — ámde hogy sem a patikában, sem a roppant nagy természetben de semmi sincs, mi a nyavalygót bajaiból valóban kigyógyíthatná, — ha életrendszere hibás, vagy határozottabban kitéve, — ha életrendszere alkotásához, testének mivoltához és általában természetéhez nem illik, — minthogy egy kaptára vert rendszer, az emberek számnélküli természet árnyéklatihoz képest nem létez, — és ekkép egyre nézve bizonyos rendszer felette hibás, mely másra nézve nem csak nem káros sőt tán még felette czélszerü is!

Ezer árnyéklat közt az épen mondottnak illustratiojára

most csak két egyént hozok itt föl. Az egyik kövérségre inclinal, pedig elannyira, mikép bár mozogjon egész nap, s koplaljon legmagacsabbúl, még is mindegyre hizik; a másik ellenben mindig sovány, sőt napról-napra madárhusubb lesz, jóllehet felette nagyokat eszik, és egész naphosszat dologtalan heverve alig mozog.

Kérdem, ha ezen két egyén megbetegszik, vajjon lehet-e egy kaptára verni azon életrendszert, melyet az egyik és a másik kövessen. Vagy nem hihető-e inkább, hogy e két egyéniségen csak ugy segíthet az életrendszer, ha az diametraliter ellenkező.

A mit indeosineratia czim alatt neveznek, és német nyelven körülbelől annyit jelent: »Eigenthümlichkeit« azt a magyar tökéletes helyességgel »sajátság«-gal teheti ki. És ez kisebb-nagyobb vonásokban az embereknél sokszor igen különböző.

Én például, ki épen nem állok a nagy evők és hashősök során, sőt e tekintetben inkább az igen »kényesek« közt lelem helyemet, különösen kedveltem az eczet- és olajjal és egy kis veres hagymával salátára transformált babot, ugy hogy ilyesből sokszor két dombra kitálalt tányérral is elköltöttem egy vacsorán, és pedig egészen büntetlen. Ha valaki látta volna, mily gustussal nyelegettem én ezen antipitagoriai természeti adományt. — az németül bizonyosan a babot rám nézve »Leibspeis«-nak titulálja — mintha mind az, a mit az ember eszik, nem volna »Leibspeis«. Midőn én ezen Leibspeis-féle eledelt magamhoz vevém, mi vajmi gyakran, s mint emlékezem bizonyos időben hónapokon keresztül minden istenadta estvén történt, rendszerint mellém ült bizonyos nagyság, kinek épen nem bitorlott, de tökéletesen megérdemlett nagy híre és neve volt az erős evők közt, és ki bizonyosan előbb megemészt egy egész nagy ökröt, mint én tán csak felét egy piczi kis borjunak, és ki még is külö-

nös evőtehetségének daczára, el nem birta a babsalálát, de az rá nézve valódi méreg volt, jóllehet »a nagy természetnek szent szava« annak élvezésére őt szünetlen sürgette, minthogy rá nézve sem létezett édesb Leibspeis mint épen a bab, s ő sokszor, — mikor látta, mily heroice gyönyörködöm én abban, miből ő kitagadva van, — irigységtől kinozva fel-feljajdult és ilyféle szavakra fakadott: »Oh mit nem adnék s mily áldozatokra volnék kész, ha a paszujt ugy tudnám nyelni, mint Te!

És ily különböző természet, az emberek ezer árnyéklatu sajátságában, számtalan fordul elő, melyet az orvosnak tökéletesen ismerni kell, mielőtt valami bizonyos életrendszert, s kivált mielőtt valami gyógyszert ajánlhat.

És ennélfogva azon orvos doctor, ki a nélkül is mielőtt tudná, mily rendszer után él a gyógyításba vett betege és ezt rectificálni, s ki a nélkül is, mielőtt tökéletesen kitapogatná az illető sajátságait, rögtön leül asztalhoz, mikép azon legott megirja recipéjét, — az, tétova nélkül merem állítni, nem egyéb mint szamár vagy impostor, — ha t. i. a beteg állapotja nem olyan, hol tüstönti segedelem szükséges — mikor sem hosszas tudakolásra nincs idő, sem az életrendszer nem segíthet, melynek egyedül több ideigi folytatása járhat haszonnal.

S ám itt állunk azon ponton, hol tökéletesen kivilágLik, hogy bizonyos esetekben az életrendszer nem segíthet semmit is, valamint a betegnek adott legjobb tanács sem, de rögtön tenni kell, mihez képest a beteg testéből csakhamar, sőt tüstént ki ne szakadjon a lélek.

Igy például gutaütés, tüdő vagy más nemesebb testi részek gyuladása, angina, vérfakadások és lethargia esetében, vagy ha valakit veszett kutya mart meg, bizony nem lehet temporisálni, de legott vagy a patikába kell küldeni segítségért, vagy pióczákban, sőt a csappantóban keresni menekülést. De vajon segít-e mindez!

Szerencsétlenségemre már igen sokáig élek, és így sokszor voltam tanuja azon szomorú scenáknak, mikor valakit például megüt a szél, és ő magán kívül, jóakaróitól körülvéve, fekvő helyére mintegy leszegezve alig liheg. »Istenért mit míveljünk?« Igy hangzik akkor a háznál! A lábairól lecsapott boldogtalan incarnatus homeopath és egyébként igen hörcsögös természetü, igy hát nem merünk valami híres alleopatháit vagy más czímű gyógyítót meghívni, mert ha magához jő és látja mily kezekben van, tán újra, vagy igazán csak akkor üti meg a guta; jaj nekünk akkor; s igy természetesen nem marad egyéb hátra, mint tüstént meghívni a betegnek ordinarusát, s legfölebb hozzá csatolni Hahnemannak még egy pár jó hirben levő hivét. S ugy csakhamar összegyül a szélütöttnek ágya mellett az orvosi collegium.

Ha ily esetek nem volnának oly annyira szomorúak, mikép az ilyes scenákat tanusítóknak inkább sirásra mint nevetésre volna kedvök, ha mondom, ily esetek nem volnának oly annyira lélek-felrázók: teljeséggel lehetetlen lenne ily alkalommal a homeopathia tekintetes urak képvonásain és általános magatartásukon jó izűt nem kaczagni.

És ilyenkor, mikor ők előveszik a homeopathiai piczineket és azzal akarják visszaverni a nagy kaszával viaskodó halált, ilyenkor a körülállók közt, habár akaratlanul, de azért mégis ellentállhatlanul sok bizonyára azon gondolatra jut, hogy vajon hihető-e az, miszerint az alkotó ily különös »hocus pocusra« egy csuda cseppecskére állította volna az embernek menekülését néha a halál veszélyes állapotjától.

S most kérdem mind azokat, kik e sorokat véletlenül tán olvassák, emlékeznek-e de csak egyetlen egy esetre is, miszerint azon szerencsétlent, kinek egész testét igazán megütötte a guta; mit nem kell elájulással össze-

zavarni, a halál karjaiból kiragadta és az életnek visszaadta volna-e a homeopathiai kis adag valaha!

Mintán azonban csaknem mindenütt létezik »kibuvó ajtócska«, — és ilyesnek fellelésében az emberek általán véve igen ügyesek és találékonyak, — a hahnemanniak sem hagyják magokat otrombául bármily esetben is valami csapdában megcsipetni, de ha másban nem is nagy, de abban minden esetre különös nagyságu mesterek, hogy . . . mindig nyitva tartják az efféle ajtócskákat, és végre, ha már nem győzik argumentumokkal visszaverni az őket sarkallókat és kézzel fogható factumok harczolnak ellenük: akkor oly ildomosan surrannak a nyitva tartott kibuvón ki, mint a mennyi ügyességgel búvik a róka, ha közel áll a megcsipéshez nyitva tartott lyukába be.

S ugyan is mit mondanak például az előhozott eset tekintetében?

Épen nem tagadják, hogy nincs gutaütési eset, hol a homeopathia segített volna. És ezt, meg kell vallani, igen bölcsen cselekszik, mert nincs otrombább ügyészeti fogás, mint tagadni akarni napfény-világosságu tényt, ámde hol keresik és hol lelik ők hát a kibúvó zúgot! Nem egyébütt mint azon igen plausibilis szinben mutatkozó állításban, hogy azért nem tette meg a homeopath-adag kötelességét, vagy jobban mondva, azért nem vitte végbe a mindig vele járó csudát, mert az illetők nem voltak elég béketürők, és elég szilárd zománzatul, a homeopathia kis adagnak nagy hatását bevárni.

S igaz, a gutaütött körül egybesereglők soha nem birják impassibiliter kiállni és eltürni azon »semmi nem tevést« és békességet tűrési bevárást, melyet a homeopathák parancsolnak, de elvégre fűhöz fához kapkodva, minden szinű segítőre nézve tárt kapukat tartanak. És azután ez, ha nem is a beteget, de a homeopatha nagyságokat tekintve, a legnagyobb szerencse, mert ha tudja

isten mi okból tán csak mégis be akarnák várni a homeopathia csudáit, és nagy békével várnák, várnák a ledöltnek egészséges felkeltét, és ez aztán elvégre még sem kelne fel, hanem már-már papot kellene keresni, akkor . . . a hátulsó kapu fellelése szövevényesb kérdése nehezülne, noha ezen esetben megint azt mondanák a disappointirt csudatevők, hogy ezen esetben igaz, de csak ezen egyetlen egy esetben nem segített a parány, ámde nem is segíthetett, mert elvégre minden ember okvetlen prédája a halálnak s Hahnemannak sem volt soha is azon praetensiója, hogy systemája minden bajból és minden esetben kirántsa az emberi fajt, és ekkép annál kevesebbé lehetett praetensioja, hogy ő e földön megsemmisítse és megszüntesse a halál uralkodását. Üssön meg csak valaki mást a guta, és akkor majd meg fognának győződni, hogy a homeopathia minden emberi bajon, ha nem is mindig, de legtöbb esetben okvetlen diadali ünnepet ül.

Mintán egyébiránt nem hihető, hogy ilyféle experimentek tétele a homeopatháknak megengedtessék, minek akadályozásáért bizonyosan szinte háladatosak lesznek, — ha érzeteiket nem is verik dobra, — mert az emberek természetes nyughatatlansága várás és azon eselekvénytelenség helyett, mely e homeopathiával jár, bizonyosan mindig oly szivesek lesznek a felelősség terhét a homeopath vállakról levéve, valami más methodushoz fordulni, még mielőtt lelkét kiadta volna a lesujtott.

A gutaütött lakában ehhez képest, mennyire én ilyes tragédiáknak nem egyszer voltam tanuja, bizonyos ideigi várás és negativ bánásmód után, azon pillanatban, melyben a homeopath hősök egy ajtón kiléptek, be-betört a másik ajtón a gyógyászok minden szinü egyéb serege. És ekkor egyszerre a legnagyobb activitas váltá fel az előbbi methodusnak, meg kell vallani, egy cseppet ki nem fárasztó voltát.

Érvágás, pióeza, jég a gyomorra és főre, vesicáns a mellre meg a hátgerinczre, mustár tészta a lábakra, a testnek teletöltése előlről mindenféle medicziuákkal, hátulról fecskérek által minden kigondolható szerekkel, általános fürdő sat. — igy váltotta fel egy halál elleni fegyver a másikat, — és a körüllevők vajmi sok képében mutatkozott a felébredt reménynek bájteli sugara; mert hiszen, igy okoskodtak magokban, ennyi heroicus szerek és harczolók tán csak mégis lecséplik a halál erejét.

De mindezek után is rendszerint bizony elvégre csak beáll a végelbucsuzás, — és midőn ezen oly igen activ gyógyászok hada tódul ki az ajtón, sok közöttök oly állítással menti ki és recomendálja jövőre magát; hogy azon, ki már a deszkán nyugszik, alkalmasint sőt hihetőleg lehetett volna még segítni, ha a homeopathiai várakozás, és ekkép »idővesztés« helyett, őket tüstént megkeresők, és nem akkor, mikor már késő, és mikor a halál már hatalmat nyert vajmi finom élű kaszájával.

És most megint az alleopathákhoz fordulok és a graefenbergieket is válaszra invitálom, hogy ismernek-e ők, de csak egyetlen egy oly esetet, miszerint bizonyos egyént, kit a szél igazán megütött, életre visszavarázsolta volna mind azon kinzás, melyet a viz- és érvágó doctorok visznek a nyomorult lesujtott testén végbe.

S mit lesznek kénytelenek bevallani? alkalmasint azt, hogy valóban alig van ily eset, — de hogy azért még sem lehet az illetőket minden segítség nélkül hagyni, sőt kötelesség mindent elkövetni a halálnak visszariasztási tekintetében.

És ez azon ismert mesére emlékeztet, mely szerint bizonyos falusi hypocrat, miután halálos ágyán s már végvonaglásban levő betegén mindent megpróbált volna, mit az »ars medica« csak tanít, miután mint mondom, őt legelőször jól meghántatá és aztán hashajtók által derekasan

kitisztítá, továbbá szerei által szinte elolvadásig megizzasztá, vesicansokat is rakott egész testére, — majd jéghideg majd izzó meleg italokkal hüsíté vagy melegíté; kellő dietát is tartatott vele, és őt erősítő és vértisztító szerekkel is váltig ápolgatá, — de legkisebb haszonnal; elvégre kimondta makacs, gyógyulni sehogy sem akaró betege fölött a halálnak zordon itéletét. Mire a haldoklónak egész háznépe vajmi siralmasan feljajdult, és összetett kezekkel esedezett, hogy csak el ne hagyná a már végvonaglót. Mire a falusi doctor harsányan e szavakra fakadott: »nincs pardon, a gazdának meg kell halni!« Miután azonban az ezen itélet által levert háznép kérésében még sehogy sem akarna tágítani, de térdre esve könyörögne, hogy csak valamit még »próbálna«. — ezen esedezések is saját jószivüsége következtében, késznek mutatta magát még valamivel megvigasztalni a betegnek szivét, hogy t. i. egy vagy két fogát, ha ez kivántatik, meg kihúzná.

S bár mily nevetséges ezen »si non e vero-féle« mese is, valóban sok előkelő orvosnak sátárkodása némi halálos veszélyben forgó beteg körül, igen közel jár ezen »fog-kihuzási« képhez. És még mindig el nem döntött kérdés, hogy miben rejlik több humanitás: mind azon experimentumokbn-e, melyekkel a hydro- és alleopath gyógyító illeti vagy inkább kinozza guta által lesujtott áldozatit, vagy abban-e, ha azokat »békében« hagynák s kinzás nélkül kimulni engednék.

»S hát a guta által lesujtottra nézve a segítség lehetetlen?«

Én ezt nem állítom, hanem csak azt vagyok bátor erősitni, hogy én nem tudok gyógyulási esetet. Ámde én nem vagyok orvos, soha nem is kontárkodtam gyógyászati körben és ekkép meglehet, hogy több guta által félig agyon ütött megint egészen fellábult. Csak hogy az elájulás, miből egy sajtár fris viz ceremonia nélkül használva

rendszerint tökéletesen kigyógyít, vajmi sokszor jár gutaütés czime alatt, s pedig egyedül azon ártatlan okból, miszerint az illető orvosnak hire, neve és betegeinek száma, — ki oly ügyes és szerencsés volt, az elájultat ismét talpára állítni, — nevekedjék minél magasabbra.

Több évvel ezelőtt, különösen meleg nyári nap alkonyatkor, mint emlékezem, épen a canicula közepette, bizonyos kereskedői »nagyság« vagy inkább »kövérség« érkezett meg paraszt postán Béesből Pestre. Már nem jut eszembe hol, de Pestnek egyik főbb fogadójában várták. Az utazó, vagy jobban mondva az »utazott«, annyira le volt sujtva a nap melege, a nem legsimább utakon kiállt hányás-vetés és legfőkép testének túlkihizlalt léte által, hogy épen azon pillanatban, mikor hintaját elhagyá, és a fogadói két kellner néki e műtételt könnyítni akarná, egyszerre elveszté jelenlétét — és tudta nélkül a két kellner karjai közé rogyott s pedig oly centripeta erővel, mikép ezeket okvetlen maga alá temeti, ha véletlenül az őt felfogók nem lettek volna az igazi »körmös gyerekek« specieséből.

»Megütötte N. N. urat a guta!« Ily hir hangzott a szálloda falai közt és udvarában, — és mindig odább terjedve, csakhamar bizonyos orvos tanárnak füleiben, ki természet szerint tüstént megjelent a szerencsétlenség helyén, de szerencsére még nem késön, mert egy derekas érvágás, bizonyos szereknek beöntése, és az egész testnek jéggeli befödése után csakhamar ismét magához jött és ekkép az életnek megint visszaajándékoztaték — az elájult, vagy mit is mondok, a széltől lesujtott, — és hála isten még most is él, és mi több nincs is egyéb baja, mint az, hogy jobb karjának hasznát épen nem veheti, — s nem azért, — mi később mathematikai valósággal bebizonyíttatott, mintha őt pesti kalandja alkalmával, mikor vérét oly vitézül lecsapolták, a guta őt féltestileg meg

ütötte volna, korántsem, hanem csupán azon egyszerü okból, miszerint azon pillanatban, mikor hintajából a két kellner karjai közé rogyott, és ezek mint érintém, »különösen körmös legények« lévén, nem tágítottak, — bizony kibiczezent a válcsont üregéből a karcsont! És ekkép nem gutaütés, de kificzamlás volt esete. Amen!

Eret vágni tehát nem szabad?

Ilyest nem merek állítni. Sőt azt hiszem, hogy bizonyos esetekben egyedül az érvégás tarthatja meg a testben a lelket.

Számos példák bizonyítják, és ezek valóságát váltig tanusítják a párisi Hotel de Dieut czimü kórházban szigoru részrehajlatlansággal vitt naplók, hogy szuronynyal vivott párviadal alkalmával még azoknak is bizonyos száma kimenekült, kiknek szivök bizonyos részei voltak megsértve! S vajon miképp? Főleg az által, hogy véröket szinte egészen lecsapolták, — mi a francziáknál ezen czim alatt ismeretes »saigner axblanc«.

Már illik-e ily heroicus elhatározottság más alkalmakra, — mikor az aut aut nincs oly igen élére állítva, mint a felhozott szuronyi időtöltés eseteiben, — ezt én nem tudom, s alkalmasint tán igen számos »diplomaticus« sem tudja igazán.

Lovaknál, Brittániában, hol a lovakhoz egy kicsit csak értenek, — közönségesen ismert dolog, hogy bizonyos gyuladásoknál a négy lábut csak ugy tarthatni meg, ha nem csak erét vágják, de betü szerint egész véröket kieresztik.

Sokszor voltam tanuja, hogy lókereskedőknél, — kik valami előitéletet vagy divat következtében rendszerint nem szeretik készakarva meggyilkolni keresetök tényezőit, — sokszor két három pitlit töltöttek meg a gyulladt lónak vérével, ugy hogy végkép az többet nem is csurgott.

de csak cseppekként szabadult ki az erekből, — és alig birt négy lábain fenn állni a ló. S mikor ily nagyszerü bánásmódon bámulva tudakolám, hogy vajon szükséges volna-e ezen különös heroismus, melyet látva tán nem egy igazán orthodox homeopath alkalmasint a szörnyü halálhoz vajmi közel állna, — nem egytől nem kettőtől, de mindannyitól azon ugyszólván civitati donatum-féle választ nyertem, hogy ennek módja ez volna, és hogy közönséges érvágás, mint a milyent a continensen szoktak gyakorolni, a lónak kidőlését nem gátolná, midőn az ő nem fél, de egész eljárásuk, kevés kivétellel, mindig czélt érne, és hogy az egyszer sőt többször ily energice minden veréséből kirabolt tátos azért épen oly sokáig elélne és minden szolgálatra épen oly alkalmas volna, mint bár mily más ló, melynek mindig békében hagyták veres részét.

S ha most vissza emlékszem mindazon ló-dögre, mely a »vértályog« következtében Magyarország több vidékinek levegőjét megfertőzteté, — és köz meggyőződés szerint az efféle vérlobbanási vésznek kigyógyítása kivül állna a vétérinaire-tudománynak körén; s ha vissza emlékszem, hány saját lovam dőlt hasonlóul ki vértályogban, ugy hogy de egyetlen egy sem lábult fel, jóllehet mindegyiken »eret vágtak, de nem nagyon«, — ha mind ezt emlékezetemben elsorolom: akkor bizony azon conclusiora jutok, hogy tán nem volna eszélytelen az angol gyógyítási minta után iramlani, — minthogy ha ez nem is sikerül, csak ott volnánk, hol e tekintetben ma állunk s a lovat mint annak gazdáját tekintve, körülbelől egyre megy, hogy vajon mi teríti gyepre »a mokányt«, a vértályog-e vagy az anglomania!

Már ilyféle sikerleteket lehet-e és szabad-e emberekkel tenni, kérdem? — És ha ezen mészárszéki eljárás a herbivor lovakra nézve czélirányos, következik-e abból,

hogy az azért a carnivor vagy inkább az »omnivor« emberi fajnál is jó sikerrel gyakoroltathassék?

S azért, mi az érvágást illeti, én azt általán véve a szükségtelen, hasztalan, sőt bizonyos kárt szülő orvosi fogások sorába állítom, — és a Hahnemanniakkal abban tökéletesen kezet fogok, hogy az embernek soha nem lehet fölösleges vére, csak annak qualitása legyen jó: — s hogy valamint nem nagy nyereséggel cselekedném a kádár, ha a romlott bort kieresztené a hordóból, de a hordóban levő bornak tisztításában és kijavításában áll mestersége. — ugy nem az által válik a rosz vér jóvá, ha annak egy részét elvonják, de csak ugy, ha azt az emberi testben javítják.

Mi az érvágás szükségtelenségét illeti, ezt számtalan példa mutatja.

Igy volt szolgálatomban bizonyos vajmi vérmes kocsis, ki már nem tudom mily alkalommal, egyszerre leesett lábairól és rögtön oly mérges tüdőgyuladásba sülyedt, hogy lóvesztiben siettek orvosért. Ez azonban szerencsétlenségre, — vagy tán a lesujtott kocsis szerencséjére, messze földre el volt utazva, — szerencsére, mondom, mert Miska, a kocsis, három napi elég békétlenséggel viselt kinok után, minden ápolás, gyógyszer és a nélkül, hogy csak egy csep vérét is veszítette volna, üdülésnek indult, — és néhány hét leforgása után megint oly egészséges lett mint a pinty!

És ily eset hány van? számtalan! Mit élő tények által bebizonyíthatni, minthogy ezer példa szerint, mikor az orvosok nagyobb része az érvágást conditio sine qua non-nak tartja, a véletlentől elősegítve, legcsekélyebb vérontás nélkül, ismét egészséges lábra áll a fellobbant vérű egyének számnélkülie.

S ekkép érvágás több mint egy esetben egészen szükségtelen és hasztalan, mikor más részről felette sok példa viszont az érvágás vajmi káros következményét kézzel foghatólag bizonyítja be, minthogy azon betegek sora, kik a sok vérleecsapolás következtében a legtarkább bajokban sinlődnek, valóban borzasztólag hosszu.

Vajon ki nem ismeri azon mesét, melyhez képest midőn két orvost megkerestek volna egy tudőgyuladási beteg helyreállítási tekintetében, az egyik határozottan azt nyilatkoztatá, hogy a lesujtott tüstént meg fogna halni, ha mindjárt nem vágnának rajta eret, mig azonban a másik doctor úr nem kevesb elhatározással épen ellenkezően itélt, s csak ugy kezeskedett az életveszély elhárítása dolgában, ha a beteget teljes nyugalomban hagyják, midőn »érvágás« minden bizonnyal rögtön meggyilkolná őt.

Mint a szamár a két széna portio közé állítva, sehogy sem tudta magát elhatározni, melyik oldalon fekvő portióba harapjon előbb, és végre éhen halt, csaknem oly formán járt a tudőgyuladásban fekvőnek jóakarói gyülése, mert ez sehogy sem tudott valami conclusumra jutni, hogy vajon melyiknek, az érvágó vagy az ér-nemvágó medicin nagyságnak kezeibe adják a már-már örökre elalvót.

Mikor a véletlen, vagy a nagy természet, vagy, én bizony nem tudom »mi«, a két külön szinű doctor közt minden segítség nélküli sinlődőnek orravérét egyszerre különös bőségben megindítja, és ezzel nemcsak minden veszélyes symptomák tünnek tüstént el, de mintegy ujra születve csakhamar legegészségesb talpra áll!

S már most kérdjük, melyik celebritásnak volt igaza?

Saját individualis állításunk szerint mindegyiknek. Mert az érvágó igy szólt: Ahá! nem mondtam, hogy a vérnek mennyisége dönti őt sírba és ekkép vérét kell kevesítni, mely műtételt ez esetben a Schnapper helyett a vak »véletlen« vitt végbe. Az »érnemvágó« ellenben egyszerüen csak azt kérdezte: »Vágtak-e eret az illetőn? Feleleet: »nem«. És meghalt-e? Felelet: nemcsak meg nem halt, de eszik, iszik s már-már a csárdást akarja járni! Conclusum: tehát az érvágás szükségtelen volt, sőt bizonyos halált következtet, ha a nagy természetnek működését megzavarja, melyhez képest az volt itt a menekülés igazi oka, hogy a betegnek felesleges vére a Schnappertől elősegítve ne annak karján, de maga magától annak orra lyukán szabaduljon ki.«

És ily külön árnyéklatu mese akárhány van, mely csak azt bizonyítja, hogy nincs felgyógyulás, valamint halál sincs, hol az apoclirt ember bizonyossággal tudná: hogy vajon az első esetben a természet, a véletlen vagy a doctor állította-e ismét lábra az illetőt, a másodikban pedig, hogy tulajdonkép ki vágta ketté az elvándorlottnak életfonalát, a más világi párcák-e vagy pedig az itt-világi doctorok!

Minden esetre czélszerübbnek és sokkal bölcsebbnek hiszem, hogy ha valaki gutaütés, valamint egyéb nyavalyák tekintetében ezek látogatását be nem várja, de azoknak »eleit« veszi, mit mennyire ez a gyarló embernek lehetséges, egyedül czélszerű élettrendszer által eszközölhetni.

Igy ismertem többek közt egy felette vérmes, szolgálatból kilépett huszár hadnagyot, kinek feje fölött valóban damocles-kardként függött a guta, mert legkisebb alkalommal annyira felcsapott fejébe a vér, és néha any-

nyira elkékült, mikép minden pillanatban várták kidültét. Ő azonban használván egy tapasztalt embernek jó tanácsát, nemcsak ki nem dült szaporán, de körülbelől 90 évet érve, álom közt csendsen más világba szenderült. Azon tanács pedig, melyet szigoruan és férfiuhoz illő álhatatossággal követett, egyedül abból állt, hogy hust ne egyék és bort ne igyék. Néhány heti igy gyakorlott életmód következtében minden szédelgéstől, főfájástól felszabadult és oly paradicsomi érzések közt élte napjait, mintha ujra született volna, ugy hogy az emberi társaságnak megint tevékeny, hasznos tagja lehetett, holott az előtt már szinte semmi hasznosra nem tudta fordítni magát.

Más nyavalyák elejét venni czélszerű életrendszer által szinte lehet, sőt némi nyavalyák nem is állhatnak be szoros életrendszer mellett. Igy például a syphilisnek tarka-barka átkai. Már mi az anginat, vagy a köszvényt illeti, itt a feladás, igaz, sokkal szövevényesb. De e bajokat tekintve, ezek kitörését s kivált elmérgesülését« is igen akadályozhatja a józan élet. S már ez is nagy nyereség, minthogy e világon, hol mindenkinek nagyon vagy egy kissé csak szenvedni kell, a kérdés tulajdonkép mindig »a több és kevesebb« körül forog.

Ha azonban fontoljuk, vajon mi az, mit általán »józan életmódnak« és czélirányos életrendszernek neveznek, azt fogjuk tapasztalni, hogy például azt egészség tekintetében igen regularis egyénnek szokták tartani, ki korán kel, nem mozog se sokat, de keveset sem, ki egyszerű (?) Hausmans koszttal táplálgatja magát, indulatok által a »nil admirari« tana szerint vérét és velejét soha fel nem korbácsolja, ki a házi kakast csak abban utánozza, hogy valamint ez mindjárt naplemente után nyugalom végett faágra ül, ő »Zapfenstreich« végeztével rögtön dunyhás

ágyába dől. szóval azt fogjuk az emberi sorshoz lánczolt nyavalyák tekintetében »okos«-nak tartani és nevezni. ki a medium tenuere beati »andante«-je után éli napjait.

De ha egy kissé mélyebbre ereszkedünk a kérdés mivoltába, sok esetben okvetlen azt leszünk tapasztalni kénytelenek, hogy ezer, közönségesen ugy czimzett, regularis életmód, midőn sok egyénre nézve tán igen helyes, számtalan egyéniséget tekintve felette hibás és némi nyavalyák elkerülése végett egészen oktalan, ugy hogy azon ugy nevezett »bon regime«, melyet a betegeknek recomendálnak, nem egyéb, mint minden fogalom nélküli absurdum, mivel az, mi például Pálnak igen jó, az talán Péternek felette rosz és viszont. stb.

Ha valaki ugy él, mint épen felhoztuk: ugyan miért és mily okból él ugy? Rendszerint azért, — mert hiszen tán más vágyai és gusztusai is vannak, – mivel ezen egyszerű s regularis életmód (!?) a világ bölcsei által a legczélirányosbnak mondatik, és még erősebben tán azért, »mivel uram atyám és asszony anyám is bizony csak ugy élt.«

S ha aztán kérdeztetnek, hogy vajon papa és mama sokáig éltek-e s tűrhetően mentek valának-e testi bajoktól? s ők feleletül azt kénytelenek bevallani véletlen, hogy bizony mind a papa mind a mama legjobb korukban elpatkoltak s rövid életpályájok alatt is igen sok nyavalyákban legbővebben részesültek: nem mutatkozik-e akkor ezen egyszerű ugy nevezett »polgári életmód« egyenes absurdumnak, kérdem? S vajon okos egyénnél nem szolgálna-e ezen szülei példa utánzási minta helyett inkább arra, hogy ő azt ne kövesse, de épen ellenkezőleg, valami más rendszerben keresse egészségét és életének fentartását.

Már ha valakinek szülei számos éveket értek jó egészségben el, és azok ivadéka, egészség tekintetében, ugyanazon vágásban halad, ezt bölcsnek mondhatni.

Ha azonban beteg és rövid életü szülői voltak, akkor az »okos« ezek okát iparkodik kikutatni, s aztán esze szerint más utat választ.

S ilyes, ha lehet mondani »példa felkapást és használást,« nem ritkán tapasztalunk, de rendszerint csak oly esetekben, mikor a szülék egészségök és életük tekintetében tulcsapongó, mintegy szembelökő bünöket követtek el.

Igy például sokszor tapasztaljuk, mennyire kerüli sok fiatal a bort. S vajjon miért? mert atyja életének legszebb szakában, a sok ivás miatt, vizibetegségnek esett martalékul.

Közönségesen azonban csak az ily kitünőleg otromba életbün nyitja fel az ujabb generatiók szemét annyira, mikép az efféle »csapdákat« sikeresen elkerülhessék.

Sok ember oly jámbor gondolatlanságban szivja az isten levegőjét, miszerint semmi nem ötlik szemébe, fejébe s csak akkor veszi észre, hogy bizony történt valami, mikor például egy roppant ház dül ki sarkaiból!

És igy szüleinek is csak azon élethibáit látja, melyek borzasztólag feltünők.

Ámde azon szülék, kik oly reguláriter vagy jobban mondva oly szigoruan éltek a régi bevett szokás szerint mint az, kit előhoztunk, ugyan mit véthettek azok az egészség és életnek törvényei ellen? S azért valamint ők, ugy mi sem kerülhetjük el a betegeskedést és kora halált, és azért jobb busulás és elcsüggedés helyett, az egészről épen nem gondolkozni, és csak épen ugy folytatni életpályánkat, mint ők tevék. Ámde csak egy kis vizsgálat után könnyen kiviláglik, mily kimondhatatlan badar az ilyféle okoskodás.

Mert ha azon bajok elkerülhetlenek, miknek szüleink voltak kitéve, ám akkor miért nem lépünk ki azon szűk élvezeti körből, melyek közt ők pangtanak s miért nem használjuk a világ javait bővebben, míg éltünk fonala

megszakad. — vagy ha elkerülhetők, akkor kérdem, miért nem nyomozzuk legnagyobb figyelemmel azon rejtett okokat, mik nyavalyáik és kora haláluknak voltak tényezői, s miért nem keresünk más utat?

Azon szép és ükapáinktól ránk szállott életmód vagy inkább azon Schlendrián, melynek rozsdás és penészes törvény-tabellái szerint éldegél az emberek legnagyobb része, valóban oly felszínes, oly minden mélység nélküli, sőt sok tekintetben oly természet elleni és ekkép felette káros, miszerint nehéz átlátni, mikép tarthatta magát divatban némi része ezen Schlendriánnak máig, melyet egy kis megfontolás után minden gondolkozó rögtön szokásiból kilökne.

S ugyan miért nincsenek ezen schlendriáni szülemények, — melyekről később tán igen is bőven és ekkép unalmasan lesz szó, — már régóta a társasági viszonyokból kilökve, kipusztítva, végiglen?

Valóban azért, mert legtöbb ember általán véve nem gondolkozik, de nem is tud gondolkozni.

Mikor némi egyéneket látok, vagy rólok gondolkozom, mindig »Fido savant« jut emlékezetembe.

Ezen savant, t. i. tudós, bizonyos csudálatosan kitanított pudli volt.

Productioja mindig elmebeli tehetségeinek kimutatásával kezdődött. — Az órára tekintve pontosan kimondta morgásai által, hogy »hány az óra«. Kártyázás közt mindig nagyot ugatott, alkalmassint különösen respectjének jeléül, mikor egy kártyakirály került a többi kártya-pajtásainak hegyébe. — Dominot nagy ügyességgel játszott sat. — s valóban kitünő volt a felhozott négy lábu egyén

kérdésben nem vehető müveltsége; — de ennél még kitünőbb s minden esetre mulatságosb volt »Fidónak« kimondhatlan savanyu és melancholikus képe! Én legalább oly szomoru kutyát életemben nem láttam, — és szégyenemre meg kell vallanom, én azért őt épen meg nem tudtam szánni, sőt minél komolyabb arczvonásokba hozták a »gondolkozásnak kinai« szegény fejét, annál jobb izü kaczagásra érzettem magamat hajlandónak, — és rám nézve körülbelől oly forma benyomást tett, mint valami tanodának legelső tentása, — ha t. i. a számolás hátulról kezdődik examen alatt, fenyítékes professoroktól fartatva, — kit azonban azért senki nem tud megszánni, mert noha nem nagy ész, azért kimondhatlan jó szivü gyerek, — és a meta és a rota terén nemcsak nem utolsó, de igazi hős. — És Fidóval is szinte ezen lábon állott a dolog, — mert alig szakadt vége elmebeli tehetségeinek fitogtatása, s ő bot átugrásra, apportirozásra s efféle testi gyakorlatokra volt felhiva, melyek közt nem szükség gondolkozni, hogy rögtön egészen új természetet öltött magára és épen azon mértékben lett vidor és eleven, mint a milyenben előbb szomoru és lesujtott volt, mikor szegénykét gondolkozásra kényszeríték.

Számtalan kétlábu emberi egyéniségnek szint ez az esete. S valóban ugy látszik, mintha a gondolkozás nekik különös kinokat okozna. S igaz, vannak esetek, mikor az ember nem szeret gondolkozni!

Magyar monda szerint: ugyan mit csinál a horváth, ha megégett háza? — Leissza magát. — S vajon mi okból? Azért, hogy megfojtsa magában a gondolkozás tehetségét.

Igy néha — ily körülmény is van a világon — a legkevesebbé állati, a leglelkesebb előkelő sem kerülheti el máskép kedélyének szivrepesztő kinait, mint az által, ha nem gondolkozik.

S ha meggondoljuk, ujabb időkben mily óriási vonásokban terjedt el az emberek közt a dohánynak használata s kivált bármily erős szivaroknak fogyasztása: ugyan lehet-e ezen émelygős divatnak okát másnak tulajdonítni, mint a dohány kábító erejének, mely a gondolkozó tehetséget ha meg nem semmisíti is, legalább megzavarja és eltompítja.

Itt azonban egyedül azon életrendszer van szőnyegen, mely az emberi egészségnek kérdését tárgyazza, — mikor sem leégett házról, sem lesujtott hazáról nincs szó, — és ekkép itt most csak az eshetik vizsgálat alá: vajon igaz-e azon legközelebbről felhozott állításom, mikor azt mondom, hogy legtöbb ember általán véve nem gondolkozik, de nem is tud gondolkozni.

Ennek illustratiojára előlegesen csak egy példát akarok felhozni.

Mint én hiszem, mindent mindebben véve, e világon az angol nemzetben létezik a legnagyobb gondolkozási tehetség és pondus. — Latinul is tud egy kissé a nemzet előkelőinek része. És ekkép e most elmondandó és számtalan alkalommal kitrombitált latin dictio: Romae romano vivite more, — sem ismeretlen előtte. S mégis mit látunk, mit tapasztalunk? Azt, hogy kevés kivétellel, az angol nemzet nagy része mindenütt az egész világ hátán, perzselje őt bár tropicus hőség, fagyaszsza bár meg szinte leheletét is polusi hideg: szorosan mindig egyforma életrendszert tart, — honnét aztán alkalmasint nincs nemzet, — mely nemcsak pisztolylyal, borotvával, vagy efféle szapora szerrel készakarva, — de életrendszere által akarata vagy legalább szándéka ellen annyi öngyilkolást követne maga magán el, mint épen az angol.

S ugyan is ő Keletindiában ugy iszsza erős borát, sőt ugy iszsza pálinkáját s szinte oly mennyiségben s szinte oly forróan élvezi a theát, és épen oly nagy és zsiros húsfala-

tokat csusztat le nyakán, mint a ködös és az északi tengerektől körül övedzett Brittaniában, hol mint a tapasztalás mutatja, a levegő különösen elősegíti az evőnek emésztési tehetségét. Minek következtében Indiában aztán számtalan angol dől ki idő előtt, — azok seregében pedig, kik onnan visszatérnek, legtöbb bizony magával hoz kisebb nagyobb »memente mori«-t, mely őt a legtarkabarkább szinü nyavalyák képében vajmi nagy kinok és unalmak közt szünetlen arra emlékezteti, — ámde fájdalom, rendszerint mikor már késő, — hogy tán jobb lett volna Indiában a latin mondás szerint egy kissé »indiásabban« élni, — és az angol életrendszert ideiglenesen ágasra függeszteni. — S most kérdem: »igy cselekedni, az életben ily módon eljárni, annyit teszen-e mint gondolkozni?

Mind azon angol idomár és lovar, ki a pesti és bécsi lóverseny indokánál fogva Brittaniát elhagyta, valamint mind azon angol, ki az épülendő pesti hid körül forgott, kevés kivétellel már mind kihalt, s pedig rendszerint az élet legszebb szakában. A legnagyobb rész betű szerint agyon itta magát.

Egyik közülök, igazi typusa az angol soliditásnak és becsületességnek, ki szinte már végiglen elbucsuzott, — tudakolásomra, hogy vajon jól érezné-e magát Buda-Pestnek ege alatt, ekkép válaszolt:

»E vidék egészen izlésem szerinti, s hála az égnek, családommal együtt igen jól megvagyok. Pénz-körülményeim sokkal kedvezőbbek, mint azok hazámban voltak, mert fizetésem s o k k a l magasb és itt minden s o k k a l olcsóbb. Csak egyet tartok itt veszélyesnek és az a viz! És nem azért mintha annak minemüségét rosznak tartanám, mert hiszen, mint mindenki mondja, jó és egészséges, — saját tapasztalásom után nem itélhetek, mert én soha nem használom, — hanem azért tartom veszélyesnek, mert itt a Duna s némi mocsárok közelebbi vagy tá-

volabbi szomszédságában a viznek ivása nem lehet egészséges, valamint Angliában a közel tenger és a sok köd miatt sem egészséges. És azért régi és megszokott életrendszeremhez ragaszkodom, mikép jó lélekkel el is mondhatom, hogy azon három év alatt, melyek fejem fölött itt elperegtek, — ha szájkiöblítés alkalmával egy-egy csep tán igen, — de más alkalommal és akaratom után még ennyi sem mérgesíté meg testemet. S azért vagyok oly egészséges!«

Igy szólt az élet legszebb szakában kidült egyéniség, — s tán most is élne, ha Angliában maradva ott rendesen folytatja életrendszerét, vagy ha Angliát elhagyván, Pesten letelepedve, okszerintileg megváltoztatta volna életmódját, és ennek következtében az élet tariffájából egészen ki nem zárja a vizet!

És mi a vizet illeti, melyet Hahnemann szintugy mint Priessnitz nagyobb divatba hozott, még nem nagy ideje annak, hogy zsiros disznóhús, vagy zsirtól felpattanó hal élvezete után, melyben a magyar ember mindig nagy mértékben gyönyörködött és alkalmasint ma is gyönyörködik, a világért nem ivott volna az ugynevezett »okos« vizet, mert azon hiszenben volt a régi előitéletek által betüi szerint leszegezve, hogy a viz ily zsiradék hegyibe öntve, nem volna egyéb mint tiszta méreg. Holott nem egy vette később, tán saját legnagyobb elbámultára észre, hogy a viz ily élvezetek után nemcsak nem veszélyes, sőt czélirányosb mint a bor, mert a viz a bornál könnyebben elolvasztja a zsirt, és ekkép jobban előmozdítja az emésztést; a pálinka pedig, — melyet csak kevéssel ez előtt ily alkalommal inkább nyelt az elfogult mint vizet, ha csak kettő közt volt a választhatás, — nem csak el nem olvasztja a zsiros darabokat, de azokat legalább jó ideig oly épségben fentartja az emberi testben, mint égett bor üvegekben

valami természet-historiai museumban számos békákat, kigyókat, éretlen vagy csúf szüleményeket sat. felette jól sok ideig preserválva csudálunk.

Az emberi sajátság, életkor, éghajlat, időszak és elvégre az emberi foglalatosság számtalan árnyéklata mennyire nem modificálják mindezek azon életrendszert, mely az egyik és másik egyéniségre legillőbb! Nemde? Ugyan van-e ennél valami világosb? És mégis az ugynevezett »józan életrendszert« illetőleg, a nemzeti árnyéklatok különbségén kivül, szinte csak egy kapta létez minden, bármily sajátságú egyénre, minden évkorra, minden éghajlatra és minden lehető foglalatosságra nézve. És ennél lehet-e nagyobb képtelenség, kérdem? — Pedig valamint az angol nemzet telisded teli van e most szőnyegen levő kérdést illető előitéletekkel: szintugy van ilyesekkel többet kevesebbet saturálva más nemzeteknek sora is.

Azt, hogy a gyenge nem tehet ugy mint az erős, a hibás nem ugy mint az ép, a nyavalygó nem ugy mint az egészséges, — ez mindenki belátására kézzel fogható. Igy például a legszamarabb is észre veszi, mikép a gyenge nem való birkozásra, a pupos nem illik szobrászmintául, a nyavalygó nincs katonának teremtve, a vak nem viselhet mérnöki, a néma-süket zenészi szerepet stb.

Azt, hogy az öreg ember nem élhet ugy mint a fiatal, ezt is a legtöbb egészen átlátja. De ez sem nagy mesterség, mert a fogatlan vén egyén, bár akarja, bár nem, kénytelen észre venni, hogy ő például a rossbeefet, kivált ha ez egy kissé szivós, nemcsak nem harapthatja ugy mint a 32 fogas fiatal, de épen nem haraphatja, és igy szinte kénytelen, szerelmes kalandjain kezdve az élet számtalan foglalatosságaira nézve, bizonyos ki nem mondható és ki-

mondható oknál fogva, minden illusióktól elbucsuzva tisztán látni, és kereket kötni.

Továbbá az is egészen tisztán áll mindenki előtt, hogy Muszkaországban fűtésre több fa kivántatik, mint Rio Janerioban; valamint az is, hogy nyáron jobb a gatya mint a nadrág, télen pedig jobb a bunda, mint az egy ing. — Végre a legtökfilkóbb előtt sem titok, hogy arra nézve, ki egész nap erősen dolgozik testével, például ki fát vág, csépel, árkot ás, etc. más eledel illik, mint a milyen eledel annak testi fentartására alkalmas, kinek agyag része nyugszik, ámde annál kitikkasztóbb munkában fáradozik lelke.

Mindezt kiki tudja, mert úgy szolván kézzel foghatja.

De az életrendszernek szigorubb elhatározása végett ugyan mit használhat ily általános fővonásoknak bármily nagy világosságu ismerete? Felette keveset. Mert nem ily fővonásokban lappang az önismeretnek titka, — de azon ezer meg ezer árnyéklatu subdivisiókban, melyek a legközelebbről felhozott ily extremumok közt rejlenek.

Igy kérdem, hol létez az elhatározó vonal gyenge és erős, hibás és ép, nyavalygó és egészséges közt? És a gyenge el fogja-e ismerni gyengeségét, habár az erőssel contactusba jövén, annyiszor a hányszor kudarczot vallott is. Hát a hibás, ha t. i. nem épen madárvár, nem fogja-e magát azzal kecsegtetni, hogy például, ha pupja nem is szép, annál szebb képének geniális expressiója; — és a nyavalygó nem él-e mindig azon reménységben, melyhez képest őt elvégre ha nem is a budai fürdő vagy Carlsbad, de azért valami más mégis a legegészségesb sorba állítandja. És a vak és rosz szemű közt hány árnyéklat van, valamint a süket és nagyot halló közt is, noha kisebb mértékben. — Az öreg embert tekintve továbbá, hol létez ilyes, ki nem volna egy kissé, sőt telisded teli a legesztelenebb fiatalsági illusiókkal? — Mi pedig az éghajlati és

évszaki számtalan árnyéklatokat illeti. melyek az aequator és polus, a hegyes és mocsáros tájak, a nyár és tél, a száraz és a nedves idő extremjei közt léteznek, — ki mondhatja felvilágosodott önismeret nélkül, hogy erre vagy arra a személyiségre nézve mi illőbb. az éghajlat melege vagy hidege, a nyárnak lehelete vagy a télnek erősítő befolyása-e, hegyes vagy alacsony táj? — Végre azon eledelt tekintve, mely a testnek fentartására szükséges, ugyan hol létez azon distinctio, mely szerint például A. csak testével, B. pedig csak lelkével dolgozik.

Kivált ezen utolsónak elhatározása legszövevényesb, mert az ember valami mixtum compositum lévén, soha nem dolgozhat kirekesztőleg testével vagy lelkével, — ámde annál több árnyéklat van itt a több és kevesebb közt.

A téglavető látszólag tán azon lény. ki leginkább dolgozik testével, a léleknek teljes nyugtában; — midőn halandók közt alkalmasint senki sem müködött testéről egészen felejtkezve lelkével oly kirekesztőleg, mint Newton.

Tegyük ezt fel noha nem épen képtelenség egy téglavetőben valami Jakob Böhm-féle igen nagy lelki munkást supponálni; valamint nem képtelenség azt gondolni, hogy Newton fát is vágott. Ámde okoskodásom könnyebb felvilágosítására fogadjuk el e két tulsági mintát, melynek egyike dolgozik, — mi alatt ez alkalommal egyedül testi müködést értünk, — de nem gondolkozik; a másik viszont semmit sem dolgozik, de egész munkája, mit véghez visz, nem egyéb mint »gondolkozás!« Tegyük továbbá fel, hogy valamint a téglavető csak akkor leli mindennapi kenyerét, ha sikerrel dolgozik: ugy a szőnyegre hozott lelki munkás hasonlóul csak akkor oldja fel az általa hajhászott problemát, ha sikerrel gondolkozik.

S most rendeljünk két ebédet. Egyet a dolgozó. a másikat pedig a gondolkozó számára. Meleg leves, marha hús, káposzta sonkaszeletekkel és néhány derekas sza-

lonna gombócz, s mindezek mellett egy jó darab fekete kenyér és egy iteze öreg somlai. Ez az egyik ebéd programmja, s mely, mint hiszem, a téglavetőre nézve czélirányosan van combinálva.

Néhány kanálka puha rizs, fertály sült csirke, fél zsemlye, egy kis üveg fagylalt és ezek hegyibe: víz. quantum satis. — Ez pedig a másik ebéd inventariuma, mely megint, ugy vagyok meggyőződve, Newtonra igen illik, ha nem is minden napra nézve, legalább azon napokra, mikor ő a nagy egek titkainak felfedezésében erőlteti lelkét.

S most ünnepeljük meg a szőnyegre hozott két mintapéldányunkat, — de egy kis tréfa vagy inkább jobb okulás végett, cseréljük fel a két lakomát.

Kapassuk be Newtonnal a forró levest, marhahúst, káposztát sonka szeletekkel, szalonna gombóczokat, jó darab fekete kenyeret és végre az iteze somlait. — A téglavető lelkét ellenben vigasztaljuk meg a néhány kanálnyi puha rizszsel, fertály csirkével, fél zsemlyével, az egy kis üveg fagylalttal, és öntsünk minderre annyi vizet, mint a menynyire neki gustusa van. — S mi lesz ezen kis tréfa elmulhatlan következménye? Az, hogy Newton efféle Hausmanns koszttal, ha azzal bár némi variatiók szerint is regulariter hizlalgatja magát és ő ez életrendszert soha de egy nap sem függeszti fel: soha nem lesz képes a gravitatiónak etc. etc. problemáit feloldani, — és ekkép ő vagy soha nem emelkedik a kitünő, a világos Newton fényességére, vagy ha már kezdett fényleni, ismét elsötétedik. — de e helyett belőle betü szerint semmi, még csak egy féligmeddig jó téglavető sem válik, — minthogy ő lelki és nem testi müködésre volt a nagy természettől alkotva; — a téglavető ellenben, ha rendszerint oly olympiai lakomával vendégeltetik meg, mint a milyent Newton számára tálaltunk ki: akkor bizony nem lesz azon téglák száma

különösen nagy, melyet kiüt, s igy csakhamar koldusbotra jutván, ebédjét majd majd a nagy istenek között az igazi Olympusban keresheti, — mert hiszen valami másra megint ő sem alkalmas.

Ily tulságok azonban nincsenek. Ámde ki tagadhatja azon ezer árnyéklatot, mely e két tulság közt valóban létez és mely minden embert ugy szólván egy megkülönböztető jellel lát el, — ugy hogy midőn például Pálnak lelki tehetsége ugy áll testi tehetségéhez mint 60 a 40-hez; Péternek lelki tehetsége numero 40-et mutat, testi tehetsége ellenben 60-ra üt; Józsinak testi tehetsége továbbá csak 30 graduson áll, lelki tehetsége pedig csak 30-on, — és igy az egész kalendariumon sőt az egész roppant emberi seregen keresztül váriálva in infinitum.

Mihez képest azt hiszem, mennyire a testi táplálék illeti az embert, a két legközelebbről kitálalt ebéd tekintetében, az, kinek tisztje lelki munka, jól fog cselekedni, ha mennyire lehet, azon olympiai lakomához képest, melyet Newton számára voltunk bátrak készíttetni, fogja elrendelni evés és ivási életrendszerét; — kinek tisztje ellenben erős testi munka, az vajmi higgadt tapintatot fog mutatni, ha minden isten adta nap oly Hansmanns-féle koszthoz ül, mint a milyent a téglavető számára főzettünk!

De e helyett általán véve mit látunk? Azt, hogy nem az nyeli a legzsirosb és legnagyobb falatokat, s mindazt, mi a testnek erősitésére különösen szolgál, — kinek kereséte testi munka: de azon osztály falja be a legerősb testi táplálékokat, ki lelkével munkál, vagy határozottabban kitéve, kinek lelkével kellene munkálni. Ugy hogy akarat ellen is ezen arabs példabeszéd jut az ember emlékezetébe, melyhez képest: »E világon rendszerint az eszik legtöbbet, ki legkevesebbet dolgozik, s viszont az, ki ma dologtól dül ki, holnap alkalmasint koplalástól dül el.«

A magas hivataliak, ministerek, főnökök, követek, kik sem fát nem vágnak, sem nem kaszálnak, vagy legalább ilyesekre nincsenek kényszerítve, de egyedül gondolataiknak világossága és sulya határozza el igazi becsöket, — vajon testi táplálékukat illetve rendszerint mikép élnek, kérdem? Állásukhoz képest fényes táblát tartanak és e mellett szünetlen meglakomaztatván, követek, más magas hivataliak, sőt felségi nagy kegyességü meghivások által betü szerint minden nap ugy megtöltik magokat, hogy azon latin mondás: »plenus venter non studet libenter«, rájok nézve nemcsak délutánra, de délelőttre is tökéletesen illik, minthogy tegnapról mára megmaradt mindig untig elég, mi a »stadiumot« nehezíti.

Viszont hogy él számtalan kézi munkás? Vegyük például azon szép számu cseheket, kik nyaraszaka Csehországon kivül keresik munka körüket! Vajon mikép élnek ezek? Egész héten át kenyérrel és vizzel s csak vasárnap élveznek egy darabka húst és egy pohárka sert vagy bort. Általán pedig mégis azt mondják, hogy igen erősek, — midőn a ministerek és magas hivataliak lelki productioinak helyességéről legtöbb európai országban senki kételkedni, vagy legalább szólni nem mer.

Már ez akár hogy áll, annyi, mint én hiszem, eldönthetlen igazság marad, hogy a magas hivatali osztályban, — magas hivatali osztályban, mondom, — mert az alacsonyban sok vajmi erősen koplal, tudjuk, — és a gazdagok sorában, melyekben szinte soha nem fordul elő rendes testi dolog, ezer közt bizonyosan van kilenczszáz, ki többet és táplálóbbat eszik, mint a mennyi rá nézve hasznos; — midőn a szegényebb sorsu közt megint ezer közt tán még több mint kilenczszáz, nagyon keveset, vagy ha azt nem is, nem eléggé táplálót nyeleget és vesz magához, mint például száraz kenyeret, melylyel sok, nem tagadhatni, különösen teli tudja tömni magát, mely azonban

ha nem is engedi meghalni azt, ki eszi, bizonyosan nagy testi erőt sem ád senkinek is.

És itt vagyunk megint azon Schlendriánnak tőszomszédságában, melyről fentebb tettem említést.

S ugyan is azon lekenyerezett vagy inkább azon kenyérrel teli tölt csehek, kikről szólék, s kik általán véve dieséretre méltó egyének, dolgoznak, dolgoznak ugyan nagy szorgalommal, — de mennyivel erősebben dolgoznának és mennyivel többet végeznének, ha minden nap egy ministeri tábla vendégei volnának; — az előkelő ministerek ellenben és a többi főhivatalnokok pedig mennyivel könnyebben s minden esetre jobb sikerrel végeznék lelki munkájokat, s mennyivel tisztábban látnának sokat, vagy legroszabb esetben »némieket«, ha legalább néha-néha és egy kissé hosszabb időre azon cseh kézmunkásféle koszthoz állnának, melyet felhozék.

Igen ismeretes dolog, mikép Angliában az öklözés még mindig divatban van; valamint az is, hogy ott a gyaloglási tehetség kitapogatására számtalan fogadások tétetnek.

Ez alkalommal nincs szándékom a pro és contrát latolgatni, hogy vajon mi nemesb és mi durvább és ekkép mi illik jobban civilisált vagy barbár néphez, ha egyik a másiknak szemét öklözi ki, vagy békanyuzóval keresztül szurja testét, vagy karddal vágja le fülét, orrát, vagy golyót küld szivébe, vagy fejébe, vagy általában, hogy ezen különszinü párviadali összecsapás hasznos, káros vagy elkerülhető-e, ezt most vizsgálni nem kivánom, valamint most legalább még azt sem, mert később erről alkalmasint leszen szó, hogy a gyaloglási tehetség vajon emeli-e az ember becsét vagy ellenkezőleg, és nem áll-e jó gyalogló a tökélynek magasabb fokán mint a jó lovas?

Most csak azt akarom szőnyegre hozni, hogy Angliában mindazok, kik öklözésben vagy gyaloglásban, vagy valami más nagyobb erőt igénylő testi productióban akarnak kitünni, magokat, vagy inkább saját magoknak testi részét, előlegesen szinte ugy szokták elkészítni, valamint az idomár versenyre elkészíti a lovat. Mely operatiók az angol »training«, a magyar pedig »idomitás« által épen oly helyesen teszen ki.

A ló, mint eléggé tudva van, előleges és itéletes idomítás nélkül nem versenyezhet sikerrel.

A lóidomítás mestersége legáltalánosb vonásban legfőkép abban áll, hogy a ló fü- vagy lágy husából egészen kivetkeztessék, és e helyett noha kevés, de lehető legkeményebb hussal ruháztassék fel. A fűhúsu ló nemcsak nem versenyezhet, ugy hogy a főhúsu Eclipset is meggyőzi a legközönségesb de jól kiidomított ló, — de fűhússal a legjobb ló féligmeddigi meglehetőséggel még azon közönséges mindennapi szolgálatban sem járhat el, mely attól kivántatik. Ezt mindenki könnyen tapasztalhatja, ugy hogy legelőről jött lónak bizonyos ideig jó és elégséges mennyiségü zabot kell előbb nyujtani, mi előtt azt hosszabb utakra és nagyobb sebességgel lehetne használni.

Ámde az igy felabrakolt ló, noha hámban vagy nyereg alatt rendesen használva kitünő tehetségre emeltethetik, azért ceteris paribus még sem léphet diadali hihetőséggel versenypályára. De erre nézve szükséges, hogy ereje Aeme magasságra fejtessék ki, mit, mint mondám, egyedül itéletes idomítás eszközölhet.

Öklözés esetében, vagy ha valaki fogad, hogy ő például ezer mértföldön előbb megyen keresztül, mint bárki más, szinte így áll a dolog, — mert valamint a ló, ha »clopin clopen« el is győz 10, 12 mértföldet egy nap, azért még koránt sincs elégséges erőre kifejtve, miszerint csak egy kis sikerrel pályázhasson is, — ugy a leg-

erősb egyén, a legszivósb gyalogló sem fog győzelmi hihetőséggel másokkal mérkőzhetni, ha ereje Acmeig kifejtve nincs, mit szintúgy mint lónál egyedül itéletes idomítás által érhetni el.

Angliában azon egyén, ki minden verseny társát leöklözte, kivált a köznépnél, Champion of England, Anglia bajnoka, ezimét viseli.

Több évvel ezelőtt bizonyos korcsmárost emeltek öklei ezen dei gratia-féle zsarnok székre; dei gratia mondom, mert kinek az isten tenyeret és talpat in superlativissimo gradu nem adott, az hiába idomítja magát, minthogy oly fényes állásra, mint a milyen az érintett championé, nem egy, de két tényező emelhet csak, t. i. tökéletesen ép és kitünően erős testalak és ennek kifejtése Acmeig.

Ily championnak oly öklöző és fogadni annyira szerető nemzet közt, mint az angol, magától értetődik, felette nagy popularitása van, kivált ha az öklöző fő bajnok ezen felül még korcsmáros is. — S igy a szőnyegre hozottnak csapszéke mindig telisded teli volt látogatókkal; minek következtében ő a kimért bor és ser után, melyet vendégei nagy mennyiségben ittak, valamint a meg nem szünő tömjénezés közt, melylyel lankadatlan illették, ő mindegyre gazdagodott és hizott. S vajmi édesen folytak napjai.

Mig egyszerre, mint villám a felhőtlen égből, ezen »dolce far niente»-féle paradicsomi élet közt kezeihez jutott bizonyos más öklöző hirességnek megkereső levele, melyhez képest lehető legnagyobb urbanitással tőle az kivántatik, hogy vagy »abdicáljon« és lépjen championi székéről halasztás nélkül le, vagy álljon »öklözési párbaj«-ra tüstént a sikra ki!

A korcsmáros champion keserves dilemmába sülyedt. Legelsőbben is, mert háborítlan és fényes tisztjének csendes élvezése alatt különösen megnőtt hasa, melynek hasznát öklözés közt nemcsak nem vehette, sőt mely az ellen-

öklöknek megtámadási pontul vajmi kedvezően szolgált volna; s aztán, mert felpénzesedett létére nem volt különös gustusa mindazon ütlegek kinait elviselni, melyeknek a legdiadalmasb öklöző is ki van téve s pedig elannyira, mikép az öklözőnek fő becse és sikerrel járó felsőbbsége tulajdonkép nem abban áll, hogy vajon melyik tud, mint egy lóhoz képest, erősebben »rugni«, hanem hogy melyik birja jobban s hosszabb ideig az »ellen rugást el.« — Más részről ellenben, ha párviadalra ki nem áll, hir-koszoruját szétszakítva, elhervadva, csapszékének padait üresen s tömjénezőinek csak hátát látta.... Miknek minden oldalróli fontolgatása után elvégre azon elhatározásra magasult fel, hogy ő bizony nem abdical, de »kész« öklözésre kiállni. — azaz hogy még nem »kész«, — de 4 hónap leforgása után »kész lesz!«

Én akkor, midőn ezen most felhozott »kihivás és elfogadás« adta magát elő, épen Angliában voltam, és azért könnyü alkalmam is volt a kellő idomításba vett csaplár-bajnokot vajmi sokszor látni és azt is tapasztalni, hogy vele mit müveltek, vele mint bántak.

Azon nap, mikor ő magát resolválta, hogy ő bizony nem abdicál, de inkább kész tehetsége szerint »kirugva« magát fél sőt egész halálig »rugatni«, ha jól emlékezem 230 fontnyi sulyt representált.

Legelső az volt, hogy igen egyszerü »kosztra« állították. S ugyanis neki nem volt szabad egyebet nyelni, mint marhahúst, de ezt akár mennyit és akár hányszor. — egy parányi darab kenyeret, egy iteze könnyü sört és vizet tetszés szerint. Eleinte hosszas szinte napestigi gyalogláson kivül, elégséges köntössel megrakva, nem vitt végbe más testi gyakorlást; később azonban naponként 1. 2-szer és később igen sokszor, ugy szólván lélekzet vesztéig sebes futásnak iramlott, mikor többször, mint láttam, annyira ki volt üritve minden levegőből, hogy veszett eb-

hez képest jobbra-balra kapkodván, nem tudta hol leljen előbb elég levegői pótlékot. Még később bizonyos időszakokban járás és futás által s pedig igen meleg ruhákban oly nagy izzadságba hozta magát, hogy csak csurgott róla a veríték. — Mindezen gyakorlatokat pedig nem ő maga vezérlette, de bizonyos »emberidomári egyén«, kinek ilyesekben nagy tapasztalása és hire volt.

Miután ezen életmód több-kevesebb variatiókkal közel 4 hónapig folytattatott: im a következő volt a sikra kiálló öklözőnek testi minémüsége.

A kétszáz harmincz fontnyi »kövérség«-ből egy 170 fontos »athleta« vált. Akár mily sebesen és hosszasan futott, ezt mindig elégséges szuszszal győzte, annyira kiszabadult tüdeje minden zsirtól. Egész teste oly keményre változott mint aczél, s például ha én vagy valaki más nálam sokkal erősb s őt ököllel egész erővel gyomra közepére döfölte, mily kis czirógatásra minket akár hányszor felhitt, — s mily féle operatio egy kissé nagyobb energiával kezelve, legtöbb embert ájulásba dönt, vagy mint hypecamana okádásra kényszerít: akkor a kellőleg kiidomitott csaplár csak nevetett. Ugy látszott, mintha az neki épen nem fájna, mikor én legalább gyomrára »rugtam« öklömmel, ez mindig oly erősen fájt, mintha azt falba csaptam volna. Mind a mellett oly tündöklők voltak az előtt oly sokszor elfátyolt szemei, és általán véve oly szép lett, oly igazi mintája a férfiui erőnek, mikép lehetetlen volt szebb szobrázatot kigondolni, mint a milyen ő volt.

Az egész 4 hónap lefolyta alatt nem evett egyebet mint marhahúst, kenyeret alig, sert végkép épen nem, csak vizet és ezt sem sokat; 6 óránál többet nem tudott aludni, de ez idő alatt álma oly mély volt, hogy abból őt semmi könnyen ki nem zavarta, és egészsége oly tökéletes, mikép soha és sehol nem érzette »testét.«

E játéknak vége pedig az volt, mennyire jól voltam

erről tudósítva, mert magam már akkor elhagytam Angliát, — hogy derék csaplárosunk bizony diadalilag lecsépelte ellenfelét, és ezen győzedelemhez comparative elég olcsón is jutott, mert azt egyedül félszemével vásárlotta meg, melyet en passant a hareznak habzásai közt lekalapácsolt ellenfele lökött ki.

Mi lett később belőle, meddig kellett a kivivott győzelem után kék foltjait és sebeit kenegetni és burogatni, etc. abdikált-e vagy félszemileg tovább is megülte bajnoki székét: mind ezt nem tudom. Ámde ez mind egy és nem ide való, valamint annak latolgatása sem, hogy vajon ilyféle divatok több fényt vagy pedig több árnyékot vetnek-e Angliára.

E most festett kép által csak azon életrendszert akartam kitüntetni, melyet a tapasztalás leghelyesbnek talált, ha arról van szó, valakinek testét aeme tökélyre kifejteni. Honnét például azon egyén, — kinek czélja, tegyük fel, »Ázsiát bejárni«, mikép ott valahol a chinai fal mögött vagy a Himalája magas terén Árpád bölcsőjét fellelje, — igen okosan fog cselekedni, ha a maga személyére nézve okkal-móddal előlegesen azon életrendszer felé gravitál, mely a félszemü csaplárost oly gyönyörű conditioba emelte. S igy szinte felette bölcsen fognak cselekedni mindazok is, kik testöknek erősebb hasznát akarván venni, — mutatis mutandis — azon életrendszer törvényei alá állnak, mely a testnek erősítésére legczélirányosbbnak tapasztaltatott.

Vessük most figyelmünket ellenkező oldalra, hol nem látunk öklöző vagy versenyző csatákat, de egyedül bizonyos erkölcsi vágynak és vivásnak vagyunk tanui, mikor a gyarló ember költészeti szárnyakon egek felé röpülni iparkodik, vagy midőn a természetbuvár és a csil-

lagi világ felkentje a földnek és egeknek titkait felleplezni törekedik, — vajon mit látunk viszont ezen oldalon?

Azt, hogy mindazok, kiknek sikerült lelki tehetségeik által mintegy magasabbra emelkedni a nagy istenek felé, nemcsak nem tartottak olyféle életrendszert, mint a milyen valami öklöző nagyságra illik, de épen ellenkezőleg ezeknek legnagyobb része alig vagy csak felette hiányosan táplálgatta testét.

Schillerről azt mesélik, mikép ő csak egy versecskét sem tudott teremteni, mielőtt bizonyos mennyiségü borral magát fel nem frissíté. Jean Paulról pedig azt, miszerint nála megint meleg lábfürdő nyitotta volna fel költészeti erének csapját.

Ez mennyire igaz, nem tudom. Én nem hihetem! De ha valóban bor inspirálta Schillert, mikor Posát festette, mikor az ideálékat álmodta s még számtalan istenit énekelt: akkor azt szeretném az egész emberiség hallatára lehető legharsányabban egekbe rivalgni: »Oh keressétek fel azon szőlőt, hol a bor termett, müveljétek azt legszentebb kegyelettel, — és igyatok azon borból, mennyit csak elbirtok, mert annak varázsereje titeket okvetlen mennyekbe emel!«

Már mi Jean Pault illeti, e mesét hihetőbbnek gondolom, mert a költő minden felemelkedése mellett néha mégis oly trivialis, oly visszalökő, hogy némi soraiban valóban úgy látszik, mintha bizony lappangna egy kis »lábviz« okozta inspiratio.

Egyébiránt igen meglehet, hogy a költészet terén a bármi általi felingerlés nem árt vagy szinte hasznos, sőt némi egyénre nézve még tán szükséges is. És pedig egyszerüen azon okból, mert a költészet alapja sokszor sőt rendszerint nem egyéb, mint illusio, képzelet, phantasia, álmodás, — miket sokaknál, mint a tapasztalás mutatja,

az ingerlő szer, a szeszes ital nemcsak el nem fojt, de inkább elősegít, sőt szül.

Igy például a szerelem is, épen mert vak, nem egyéb mint költészet, minthogy egész varázsereje phantasián és illusion alapul és tüstént prosára sülyed, mikor ezek megszünnek.

A szoros és positiv tudományok terén azonban épen ellenkezőleg áll a dolog. Mint például mathesisben, természet buvárságban, status bölcseségben és mindazon számtalan ismeretek és mesterségek felfogásában és kezelésében, melyek a csillagászattól kezdve, a mechanikán, technikán, stb. keresztül le egészen a konyhamesterségig, többet-kevesebbet szinte minden embernek életezélját képzik.

Igy például minél fényesb illusio, elevenebb képzelet, tündöklőbb phantasia és édenibb álom tart valakit fogva, ő annál kitünőbb költő lehet, ha e mellett egyszersmind azon ritka természeti ajándékban is elég bőven részesült, melyhez képest ő mindazt kijelenteni, kellő szavakba illeszteni és igy másokkal is éreztetni tudja, mit bármily inspiratio varázsa által, legyen ez földi, legyen tán isteni, saját maga sejt, érez, lát és bámul.

Ámde mindezen most elősorolt költői kellékek ugyan lehetnek-e legkisebb hasznára annak, ki például a bolygó csillagok eddigelé még nem ismert törvényeit iparkodik kifejteni; vagy veheti-e azoknak hasznát a chemicus, ki teszem, a magyarországi borvizek igazán talpra esett analysisát tüzi ki magának ezélul; vagy végre használhatnak-e ezen költői ingredientiák de csak egy cseppet is a gombkötő vagy esztergályos egyéniségnek?

Épen nem, sőt ha Galilei, Newton, Leibnitz, Kepler, etc. költői sajátságtól pesg, sokban az emberiség még ma is világosság helyett csak »sötétet« vagy legfelebb »ho-

mályost« látna, — és igy lefelé minden positiv emberi foglalatosságra nézve.

Jaj azért azon nemzetnek is, mely nem a létező realitás s nem az idő által felképezett tapasztalás utmutatása után kormányoztatik, de valami képzelet és phantasia sugta emésztetlen theoriák és experimentek szerinti zsarnokoskodásnak esik martalékul! Sapienti sat!

Már ha, mint érintők, a költőnek tán nincs oka magát minden felingerlő élvezettől eltiltani: oly egyénre nézve, mint volt Galilei, Newton etc. a bor, a pálinka és általában minden felingerlő szer, kivált nagyobb mennyiségben és naponként rendesen használva, teljes meggyőződésünk szérint, bizony nem lehet czélirányos, nem lehet hasznos, de épen ellenkező effectust szülni kénytelen.

Kivételek, mint mindenütt, itt is vannak, — de ha mindazon nem költői, de positiv celebritások életrendszerét vizsgáljuk gyökerig, kik e földet annyiakban felvilágosították; akkor azt fogjuk stereotip pontossággal bebizonyítva találni, hogy azoknak legnagyobb része meg nem szünő abstractióban és mintegy magukon kivüli mélázásban élvén, kivált azon időkben, mikor lelkük legnagyobb müködésben volt, alig ettek valamit, jobbadán tejjel, mézzel vagy valami felette könnyüvel táplálták magukat, — s az ismert mottóhoz képest betü szerint: »nem azért éltek, hogy egyenek, hanem azért ettek egy keveset, mikép élni meg ne szünjenek.«

Én erősen hiszem, hogy igazi lángész okszerinti lelki idomítás által, — ha t. i. ezen idomítás lelkére nézve épen oly magas felfogással vétetik munkába, mint a mennyi józan tapintattal volt az kezelve a fent említett csaplárbajnok testére nézve, — csakhogy nagy tapasztalatu, mély belátásu »lelki idomár« tudtomra legalább még nincs, ha

t. i. gr. Thun Leó nem ilyes; — mondom, ha igazi lángész, kit isten oly kitünően áldott meg lelki épséggel és erővel, valamint az angol championt látta kegyesen el testi épséggel és erővel, — mindent elkövet, miszerint lelke lehető legmagasabb acmejét érje el: az ilyes, halandó emberhez képest, aránylag igen magasra emelkedhetik az istenek felé és mint noha korlátolt tehetségü »clair voyant«, sokakat láthat a jelenben, sőt némileg még a jövendőben is, mi más emberekre nézve tökéletes sötétségben fenekllik.

És itt világlik ki a különbség a költő és a látó közt. A költő álmodik, a látó méláz. Sokszor a két szerep egybe foly, — igy például Berzsenyi és Vörösmarty nemcsak költő, de látó is volt. Az első mikor a magyarokhoz szólott, a másik mikor »szózatát« jövendölőleg elmondta!

És ugyan miben álllhatna a lélek idomítása!

Erre nézve legelső utmutatást adott Sz.-János és kivált Krisztus maga.

Nem akarom profonálni és Voltairi szemtelenséggel illetni a sz. irás titkait, — és azért nem vizsgálom, azon 40 napi böjt, melyet Krisztus türt mielőtt a világ-reformatio mezejére lépett, igazi tény-e vagy csak fictio! — S ugyan minek is, — mert legyen tény, legyen fictio, — nem nyitja-e fel a gondolkozni akarónak, de gondolkozni tudónak is szemét villám-sebességgel, hogy a lelki idomításnak fő tényezője nem egyéb, mint a testnek minden módoni gyötrése, ugy hogy annak vágyai és szükségei mintegy elnémuljanak, vagy ha az lehetetlen, legalább a legalantibb fokra szoríttassanak le.

Koplalás, szomjazás, álomnak lehető megrövidítése, — im ezek azon fő factorok a lélek-idomítás ügyében, melyek — legalább fictióként — Krisztust a legtisztább

clair voyantra emelték, ki valaha a földet jelenlétével feldicsőíté.

Ámde maga Krisztus sem koplalt és nem szomjuzott mindig, mert hiszen tudjuk, vagy legalább hiszszük, hogy nem egyszer lakomázott tanítványaival, sőt néha bort is ivott, — és ekkép — meglehet — hogy Galilei, Newton etc. is élvezték az élet javait kellőleg és rendesen, és csak akkor állottak a »nélkülözés« rendszeréhez szigoruan és több időre, mikor lelküknek hasznát kitünően venni akarták.

Nékem ugy látszik, vagy inkább én ugy sejtem, hogy az ember, ha igazi, az istentől lehető legnagyobb intelligentiával megajándékozott lángész: bizonyos pontig profétai magasságra emelkedhetik, — ugy hogy én mindazon profétákat, kikről a Biblia tesz említést, nem tartom csupán csak fictionalis lényeknek, de erősen hiszem, hogy valamint régibb időkben ugy ma is lehetnek, sőt vannak is jóslók, kik messze látnak a jövendőbe, ha nem is igen világosan és minden balfogalom nélkül.

Bizonyos pontig minden ember jósló. — Igy például minden ember, ha reggel van, előre látja, sőt egy minutára előre is megmondhatja, hogy hány órakor fog ismét besötétedni. E kis »csudatételre« nem kell egyéb, mint azon pillanatnak, mikor ő jósol, tökéletes ismerete. És ehhez megint nem szükség egyéb, mint óra és naptár; mert ha teszem, az óra reggeli 3-ra mutat, a naptár pedig arra tanít, hogy például augusztus 31-ikét éljük, mikor a nap 8 óra 45 m. bucsuzik el a földtől: mi egész pontossággal profetisalhatjuk azt, mikép sem több sem kevesebb időt nem fogunk várni a napnak lemente végett, mint 14 órát és 45 minutát.

Ha tudom, hogy február áll a naptárban és ez hiteles, igen könnyen jósolhatom a szüretnek minden bi-

zonynyali beállását némi tájakon már 8 hónap leforgása után, a legvárakozóbb helyeken pedig minden esetre 10 hó lepergése előtt.

Ha kezembe veszek egy makkot és látom tökéletes épségét, könnyen így jósolhatok:

»E szerény kis gyümölcs, ha azt földbe teszik, 2–300 év után mint különös nagyságu tölgyfa fog büszkélkedni, — feltéve ha valaki el nem gázolja, sertés fel nem turja, — ha pedig felnő, kecske meg nem rágja, a villám belé nem csap, a szélvész ki nem dönti, — előbb ki nem vágják, vagy valami pásztor szegény legények, tövibe tüzet rakván, fel nem perzselik« stb.

Ez esetben a jóslás különösen feltételes; valamint a bibliai jóslások is igen conditionatusok. És ember többet kevesebbet csak ekkép jósolhat.

A jóslás tisztasági s pontossági gradusa legfőkép attól függ, hogy vajon mily élesen és mily mélyen birja a jósló a jelennek titkait felleplezni.

Az idő nem mozog darabosan, de mindig legszorosabb nexusban folyik, úgy hogy valamint a mai napnak legbizonyosb következménye a holnap és a holnap után, — és az idő hetfőről nem ugrik szombatra; ugy foly egy hó, egy év, egy század, egy ezred a másikba minden szakadás nélkül. És ha az emberek általán véve igen keveset látnak előre, annak oka az, hogy nem képesek a jelennek igazi voltát gyökeréig felfogni.

Igy például kinek nincs órája, kit sötét börtönben tartanak és ki nem nézhet a naptárba, és azt sem tudja, mely hónap hányadika van, — az még azon egyszerü jóslásra sem képes, melyet első példaként legközelebbről felhozánk. S vajon miért, mert a jelennek mivoltát épen nem ismeri.

Ha egy makk helyett valaki 10,000-et rak földbe, s kivált mély jó földbe, már akkor meglehetős probabilitás-

sal jósolhatni, hogy azon helyen, hol most egy fácska sincs, nehány század után igen hihetőleg lombos erdő fog virulni. És ezen jóslásnak hihetősége nagyon növekedik, ha például azon szigeten, hol ezen ültetés megyen végbe, nem létezik sertés és kecske és a lakosok, ugy mint a barbár (!) török nagy kegyelettel viseltetnek kivált a szép fák iránt. Vagy ha azon táj, hol a 10,000 makkot elültetik, már annyira kiforrta magát, mikép ott a növendék erdőkre különös felvigyázat van.

Mint láttuk, annak jóslására, hogy mikor nyugszik el a nap, két segédeszköz, t. i. óra és naptár szükséges, de elégséges is. Már szövevényesb tárgyaknál előre mondhatni, mint például hogy az olasz nemzet fog-e valaha még egy fő alatt összesülni, — a Napoleon dinastiának van-e jövendője, — a muszka nemzet meg fogja-e egykor boszulni Sebastopol elpusztítását és kire lesznek boszu-csapásai főkép irányozva, — Csehország be fog-e olvadni a németségbe, — az oláh népből lesz-e nemzet, — a magyar faj végkép meg van-e törve, gyilkolva, és eltemetve, — a németség el fogja-e olvasztani az osztrák fazékba csapott, összekevert nemzetiségeket, — a vojvodina nem lesz-e maholnap része valami szerb királyságnak vagy respublicának, — Horvátországot és Slavoniát nem fogják-e egybe házasítani Carnioliával, — Valachia és Moldva nem kerül-e végképi osztrák atyáskodás alá? mikor fog beállni a legelső ausztriai bankrot s aztán a második, harmadik, negyedik stb. és mily következményeket fog ez szülni? fogja e magát valaha kifizetni a simeringi csuda-ut? Bruck ki fogja-e rántani az Apostoli (?!) császárságot financiális szurkaiból? mikor áll be azon idő, midőn azt lesz szabad mondani, hála az égnek, a beamterek száma complet? Poroszország constitutiója fog-e maga körül harapódzni? Anglia igaz szövetségi őszinteséggel fog-e Ausztria iránt viseltetni, ha ez véletlen valami

bajba keveredném és viszont? Lengyelország már végkép kiadta lelkét? a törökből lesz-e még valaha keresztény nép, valamint a magyar pogány 1000 év előtt ugyszólván máról holnapra Sz. István példája után a keresztlhez esküdött? Németország örökkön-örökké kisebb distinct részekből fog-e állani? — megjön-e egykor azon idő, mikor az akasztófának jele oly tiszteletet fog gerjeszteni, valamint a legártatlanabbúl ontott vér által az egykor oly csuf keresztfa is ki lett vetkeztetve minden szégyeniből, — s az akasztófa-féle decoratio nem fog-e egykor az emberek közt nagyobb becsben állni, mint mindazon valóban émelygést okozó csillag és pántlika tarka-barkasága, melyekkel újabb időkben a hizelgők, pöknyalók és s . . csókolók xerxesi serege oly különös bőségben saturáltatott, mikép bizonyos mellek már annyira ki vannak czifrázva ilyféle szegény testimoniálisokkal, hogy csak még egy csillag! s már az ember frontespiciumán el nem fér és ekkép hátul kell keresni valami alkalmas pontot annak felfüggesztésére s ott a kamarás vagy titkos tanácsosi kulcs nem fog többé »solót« tánczolni és aprózni, de valami pajtással fogja osztani dús helyzetének kitüntetését! Henczi monumentuma, melyet a magyarnak kifogyhatlan lelki vigasztalására épen azon helyre raktak, hová a még meg nem gyilkolt nemzet épen Corvin szobrát óhajtotta állítni, — Corvin szobrát, ki . . . zsarnok, de okos és jó szivű, a nemzethez hű zsarnok volt, — kérdem, Henczi monumentuma örökre meg fog-e állni mostani helyén és nem jön-e még idő, mikor az életnek megint visszaadott magyar, azt ugyan lerombolni soha nem fogja, — mert ellenségében is tudja tisztelni az igazi hőst, — de legnagyobb kegyelettel — valami más nem oly szembelökő helyre viendi, mikép az ne bökdösse a magyar szivét szüntelen, mint egy távozni soha nem akaró »szemrehányási

kisértet« — ily szövevényesb tárgyaknál a jóslás már csiklandósb munka és annak félig-meddigi végbe vitelére egy-két felvilágosító eszköz, mint például óra és naptár a felhozott esetben még korántsem elég, de felette sok és minden oldalróli »segítő« szükséges és egyedül ezeknek együtt munkálása vezethet végezélhoz, vagy ha odáig nem is, legalább annak nagyobb közelébe.

Tiszta ismerete az emberiség évrajzainak, minden oldalróli jól megemésztett világ tudomány, mély belátás a nemzeti sajátságok titkaiba, meg nem szünő studiuma a Laplace-kinti probabilitások theoriájának, minden napi lehető legbővebb élvezése a legkülönbfélébb lelki eledeleknek, miknek az a különössége, hogy soha nauseat nem okoznak, mint a testi táplálékok, sőt annál inkább edzik az illetőnek lelki appetitusát és szomját, minél több lelki javakkal megtölti vagy inkább »feldicsőiti« magát, — és mindenek fölött sikeres eljárás a dolgok jelen állapotának, ha ugy lehet mondani, fenékig ható keresztül nézési mütételében. S im többet kevesebbet körülbelől ezek azon fő »segítők«, melyek az embernek jóslói tehetségét kifejtik és emelik.

Főkép ez utolsó segéd eszköz, t. i. minden szövevényben tökéletes világosságban látni valami dolog jelen állapotát, jóslásra nézve a legfontosabb, a leghatározóbb s pedig elannyira, mikép egyedül ezen segéd eszköz, ha az kimerítőleg gyakoroltatik, némi esetekben elég arra, oly dologban is egészen tisztán látni, melynek átellenében »százezrek« nem vesznek többet szemügyre, mint a legnagyobb sötétségben élő vak.

És ezen utolsó állításnak kidönthetlen bebizonyítására nem kell több esetet felhozni, mint az 1838-iki pesti viz-veszélyt.

Buda-Pest tán több mint 150,000 lakossal és a boldogult elfelejthetlen nádorral együtt, számtalan igen tanult és okos lakossal, szinte három hónapig nézte és látta maga előtt a befagyott Dunát — s mirabili dictu — ennyi bölcsek közt, pedig én is ott voltam (!), de egyetlen egy jósló sem találkozott, ki előre megmondta volna, mily mérgesen sőt kegyetlenül fogna sáfárkodni a Duna, ha egyszer megindul, minek következtében, hogy t. i. nem találkozott valami jótevő jósló, váratlanul be is tört a Duna ugy mint a nem várt tolvaj éjfélkor, és oly szomoru csapással illeté Magyarország szivét, — több ezer ház dült ki sarkából, száz meg száz ember fult el, — mint annak hasonló példányát alig látta a hajdankor és az csak újabb időkben superáltatott felsőbb kegyesség következtében.

S vajon miért nem akadt azon időben valami Jeremiás vagy Dávid a két roppant város falai és oly sok szinü lakosai közt? Mert senki nem vette elég mély fontolóra az akkori befagyott Duna állását, és azon körülményeket, melyek a jég elindultával mutatkoznak. Ily mélységre jutni pedig ez esetben bizony nem volt nehéz — s most vizsgáljuk.

Azt mindenki látta és könnyen is láthatta, mert a kegyes isten e műtételre több mint három hónapot resolvált, hogy a Duna oly magas vizállással fagyott be, miszerint az egy parttól a másikhoz terjedő jégtábla épen oly magas volt, mint a part. És ez az egyik tényező.

Husz vagy harmincz esztendő leforgása alatt minden nap, sőt minden órában a két városnak roppant népsége közül bárki észre vehette, hogy teszem a pestvárosi dunapart tőszomszédságában létező imoda sokkal mélyebben fekszik, mint a part, mikép csaknem kereket kell kötni, ha a kocsi a parttól lefelé, az érintett imodát környező halpiaczra indul; mi teljes hitelü bizonyságot nyujt a Duna talajának meg nem szünő magasodása körül, minthogy

áll, bizonyosan nem raktak volna türhetően ildomos apáink, — s ekkép mikor az épült, a Duna akkori talajához mérve bizonyosan elég magas helyre állittaték és csak azon mértékben sülyedt mindig mélyebbre, mint a milyen mértékben folyvást magasbra fölfövényesedett a Duna talaja; — ugy hogy 1838-ban vagy 12 lábbal feküdt mélyebben ezen isteni ház, mint a dunai jégtábla. És ez a másik tényező.

És most kérdem, nem volt-e ezen két tényező a legantiprofétaibb egyénre nézve is kézzel fogható, sőt valami különösen violens »szemkilökő factor?« Azt hiszem, hogy bizony az volt! S ezt tán nem meri tagadni senki.

Ámde most keressük fel a harmadik tényezőt, mert a kérdésben levő jóslásra nem kellett több mint három factor, — és irgalmas isten, még sem találkozott, noha ezen 3 tényező igazán szemkilökő világosságban mutatkozott, 150 ezer ember közt egy kis Dániel!

S vajon melyik azon harmadik factor, mely a problémának titkát feloldotta volna?

Egyszerün az, hogy számtalan évek tapasztalása szerint, — mathematikai és hydrauli törvényekről nem is szólok, — soha a dunai zaj meg nem indult, és ezt nem egy két felkent, de ezer meg ezer hajós, molnár etc. tapasztalta, mielőtt a viz 6, 8 sőt 10 lábbal nem áradt; s hogy a tatárban is indulna meg, ha a jégtáblát semmi el nem repeszti, semmi fel nem emeli! — s ugyan mi emelje azt fel, ha nem a viz? tán a vármegye vagy a város, vagy most a Handelskammer és a Gemeinde-Rath Bürgermeisterével együtt? vagy a jég tán bevárja juliust és augustust, és szépen behorpadjon és elolvadjon?!

Már most vegyük, ha valaki 1838-ban a vizözön előtt ezt a három factort csak egy kissé egybe illeszti, im ily módon prófétálhat és pedig ez esetben minden bujósdi hátkapu nélkül.

»A dunai jégtábla 12 lábbal áll magasabban mint a városi imoda, tizennégygyel magasabban mint a városháza és négygyel mint a nemzeti casino fészke etc. és ekkép, mert a dunai zaj soha meg nem indul, de nem is indulhat meg, mielőtt 6, 8, 10' — és most mert a Duna vize némi helyeken szinte fenékig be van fagyva, tán 12 lábbal nem nő, — és ezért a városi imodában, ha hermetice be nem dugják bemenő és tán egyéb lyukait, a fölbőszült szőke Duna bizony 18 láb magasra fog emelkedni, a városház körül 20-ra, a casino pitvarában 12-re.«

És ha hibázik is — fájdalom, a meg nem jelent próféta 1, 2, 3, sőt 4 lábbal — ez azon preantiókra nézve, melyet a város jó eleve vehet, épen nem lett volna káros következésü, mert oly egyénre nézve, ki teszem 5 láb 7 hüvelyk magasságu, s ilyen a budapesti lakosnak nagy része, s ha nem jó uszó: aztán mindegy, akár 7 vagy 77 láb mélységü viz nyeli-e őt el.

S ha valaki nem lamentál mint Kassandra, — ki vigyázat helyett csak unalmat gerjeszt, — de erős hanggal profetisal s kész fejét ajánlani zálogul, mikor még ideje volt: ugyan nem világos-e, hogy Budapesten de egyetlen egy ember sem lett volna az általános vakságnak áldozata.

Mert a próféta a dolgok természete szerint, — ha tisztán látja, mikép a Duna bizony kegyetlenül elborítja szinte az egész várost, — alkalmasint azt is kikutatja, hogy a pesti házak nagyobb része vajon miből van épitve; — és azon ismeretre jutván, miszerint azok nagy része bizony csak fecske-fészkü monument, nagy Hexenmeisterség nélkül egy kis erőltetéssel tán az is eszébe villámlik, hogy azok bizony ugy el fognak olvadni a vizben, mint czukor a kávéban, s magok alá temetendik azon szerencsétleneket, kik jó időben odább nem állnak. Mihez képest jó eleve a buta gondatlanságból az új Dávid által felriasztva mindenki magasb helyet keres, ki lábainak hasznát

veheti; ki pedig nem, azt veszélytelen helyre vitték volna, milyent Budapest környékén találni nem fáradságos, mert csak Pest városa és Budának alanti része van a kiöntés medrében, — és mind a két várost, Budát oly hegyek, Pestet pedig oly magasságok veszik körül, hová a Duna soha felfolyni nem lesz elég szemtelen, mig az üstökösök békében hagyják a földgömböt.

S ha most meggondoljuk, saját magunkkal együtt miért voltunk mindnyájan sine exceptione oly igen vakok, oly igen buták, mihez képest az érintett alkalommal semmit nem birtunk észre venni, és az annyira kézzel fogható dunai excessusokat előre látni, ha mondom, ezt higgadt fontolóra veszszük: akkor bizony tökéletesen meg leszünk arról győződve, hogy »gondolkozástól« bizony a legokosabb embert is lassan elszoktatja a sok »kormányi dajkálás«, s hogy általán véve csak az gyakorolja magát »gondolkozásban« férfiuhoz illőleg, kit sokban egészen magára hagynak és nem tartják szünetlen beamter vagy zsandárféle járszalagon, — mit, köztünk maradjon a szó, nem egy mai osztrák minister-szakács vajmi nagy haszonnal dörzsölhetne velejébe.

S ugyan is Pesten a helytartói, városi, baudirectió etc. etc. dajkák szalagai közt senki nem akarta magát sok gondolkozással fárasztani, — a dajkák sorában pedig, nagy számuk daczára, véletlenül épen 1838-ban nem volt Illés.

S ha valaki kérdi, ezen felejthetlen epochában mikép jártak lakosai azon alacsony helységeknek, melyek a Duna partján helyezvék: szinte mirabile dictu azt válaszolhatják, hogy azokban bizony senki nem veszté életét s pedig mert a vármegyéktől századokon nyert tapintatnál fogva soha feleslegesen nem dajkáltatván, »gondolkozásra kényszeritve voltak« és azon magyar mondás szerint: »Legény kell a gátra«, mi annak antithesise, mit az osztrák oly

graficе és magára sokszor oly igen illő »Mandel ... Sterz« által teszen ki, — bizony az egész helység, nagy és kicsi, férfi és asszony kiállt a gátra és azt mindegyre töltögetvén, erősitvén s magasitván, nem engedte, hogy a szőke Duna rajta erőt vegyen.

Meg nem szünő parancsnoki vagy kormányi dajkálás elvégre egész népeket buta gondolatlanságba sülyeszt. s pedig elannyira. mikép ezen antiphilosophiai eljárás vagy tán »fogás« következményeit semminemü tanoda. a puszta iskolákon kezdve az universitáig, nem compensálhatja. mert az embernek lelki felsőbbségét általán véve nem az határozza el, hogy vajon »sok tudományt vertek-e fejébe«, hanem hogy tud-e tisztán gondolkozni.

A felhozott pesti árviz alkalmával például igen helyesen profétisálhatott volna valaki, ki csak olvasni sem tud, de e helyett »gyakorlott gondolkozó« ; — midőn az erre képtelen lett volna, kinek fejében egész könyvtár van felhalmozva. de csak a legközelebbi napnak kézzel fogható eseményét sem képes előre kiszemelni, ha mélyebb gondolkozásra soha nem erőltette egy kissé magát. és ekkép »csak ugy tud gondolkozni«. mint a mily kitünő sebességgel fut az, ki egész éltében s . . . én ült vagy ágyban hevert.

Honnét aztán igen sok »tudós szamár« van a világon midőn számtalan tudatlannak kitünő okosságán bámulnunk kell. S pedig mert az első species mindig csak tanult s gondolkozásra soha nem volt kedve, szüksége vagy »patentalt engedelme«. — a másik faj ellenben, noha még csak olvasni sem tanult. részint körülményei által volt meg nem szünő gondolkozásra és észrevevésre ugy szólván kényszeritve. részint lelkülete szerint inkább kész lett

volna ebédjének etc. részét, sőt felét a kormányi fogaknak átengedni, mielőtt csak legtávolabbról is eltürhette volna, hogy valaki más gondolkozzék érette.

Ha valakinek kivált bécsinek . . . azt proponálnák, hogy vannak, kik készek helyette mindannak felét vagy kisebb részét megenni és meginni, mit magas sörházi Stammgast missiójánál fogva ő naponként nagy tálakból s még tágasb üveg korsókból magába sülyeszt: ugyan mily indignatióval lökne ily ajánlást vissza. Ámde ha azt mondják neki: »Tudod-e mit? Ne fáraszd magad sok gondolkozással, mert lásd, akkor nem emészthetsz annyit — és Stammgast-féle magas hivatásodnak csak csorbásan felelhetsz meg; nehogy azonban »Respublica quid detrimenti capiat«, mi fogunk éretted gondolkozni.« — Ám mit mondana erre a »sógor« vagy inkább: mit mond? Tán akkor is indignatiora gyulad? Hogy mikép merik őt férfiui méltóságánál fogva ettől megfosztani akarni, mi az embernek legbecsesb kincse, t. i. a szabad gondolkozhatás — és alkalmasint nagy haragra bőszül fel? Épen nem, de szivének legnagyobb örömében büszke szójárásához képest azt mondja: »Kiss die Hand!« S Hansjörgel az osztrák champion, kinek a policzey, zsandár, Gewölbrath, Marktaufseher etc. sora még korántsem elég hosszu, egy Odysseát intonál az annyira »atyáskodó« kormány hiperból dicséretére, maga személyében összesitvén az az együgyü paraszt, tántorithatlan patriot, Voltaire élességü satiricus, higgadt osztrák reformátor, bölcs néptanár, a jó izlés felkent papja s ha kell, ütlegező és pofonvágó germán stb. oly sok oldalu és oly fényes szerepét!

S igaz, az előhozott két irány választása többet kevesebbet »gustustól« függ, melynek külön voltát azon kutya és farkas közti dialog legjobban illustrálja, melyet Lafontain a két tanácskozó által oly mesterien elmondat.

Ezen thémát azonban most ideiglenesen félbe szakítom, nehogy okoskodásom főfonala egészen kicsuszszék kezeimből.

A testnek acme kifejtésére, mint fentebb előhoztuk, léteznek már bizonyos törvények, sőt oly »testidomárok« is, kik ezen törvények alkalmazását hajtják végre.

Már mennyire talpra esett ezen törvények compendiuma, mily okosak az ilyféle idomárok, és létezik-e e kérdések körül valami non plus ultra, én bizony nem tudom, de ezt fejtegetni és kitudni nemcsak nem szükséges, de nem is érdekes, mert oly acme testi erőnek haszna és ekkép becse, mint a milyenre az angol csaplár-bajnok csigáztatott fel, napról-napra lejebb száll, és most miután nincs többé se minotaur, se sárkány és egy kis golyó minden testi erőlködésnek rögtön véget vet, bizony már egészen lejárt, valamint Thesensnak és Sz.-Györgynek, ugy Kinizsinek és Bendeguznak ideje is. Kivált miután más részről óráról-órára növekedik az értelmi sulynak hatalma, ugy hogy bár mily phisicai erőt, legyen ez nyilvános vagy machiaveli árokásás és szétszakítás, fejtsen is ki mai nap a leghatalmasb parancsár: előbb mint gondolnók, ugy olvad el minden hatalma az emberi kimüvelt ész melege által, a mint hogy egy lelketlen és szívtelen jégszobor is a világos napsugáriban vizzé válik.

És azért mai időkben nem az van napi renden, mikép az emberi testnek ereje fejtessék ki mint supremum bonum, hanem az a fő kérdés, hogy vajon mi módon emelheti az ember lelki tehetségét acme magasságra.

Ámde ezen oly annyira fontos kérdést ez alkalommal szinte fel akarom függeszteni s pedig, mert mint már fentebb mondám, ezen elucubratiót, melyet az emberi testtel kezdettem, csak akkor, mikor e kezdetet némileg bevégzém, szándékozom a lélek terére átvinni.

Azon kérdés: egészséges vagyok-e? — melyet az általunk képzelt 24 éves férfiu magának tett és kit előadásunk könnyítése végett ezuttal Dana Emil névre kereszteltünk, — minket szinte valami orvosi tractatus téboldojába vezetett.

A hosszu és elég tarka-barka okoskodásunk fő themája azonban, ugy hiszszük, mindig és mindenütt kitünt és mely nem egyéb, minthogy egészség dolgában, legyen az aztán fentartási vagy helyreállítási műtétel, legfőbb tényező:

1-o mindenki saját maga és

2-o czélirányos életrendszer.

Én orvosokra igen keveset tartok. S pedig mindenek előtt, mert, legalább tudtomra, egy orvos sincs, — azokat kivéve, kik koldusbottal járnak, — kinek nagyobb érdekében lehetne és ekkép volna is betegét kigyógyítni, mint saját magát kivált jó fizető betegével, hosszasb nexusban tartani. S aztán mert Hahnemann feltünte óta a divatozó nagy tulságból oly annyira esett más tulságba az orvosi legio, mint azon elázott német postillon, ki nem birván nyeregbe szállni, minden szenteket felhítt segítségül és ezek megis segítették annyira, mikép ő a másik oldalon megint földre jutott, hol minden szentek ellen protestált és csak néhányat kért meg kellő segedelmért. Józan középut a Wiener-trankli iszonyuságai és a decilion semmisége közt még nincs kellőleg kitapogatva. Továbbá azért nem viseltetem az orvosok iránt nagy bizodalommal, mert az emberi sajátságokban ezer árnyéklatokat tapasztaltam, melyeket egy hosszu élet leforgása alatt még azok sem ismernek, kikben ezen sajátságok lappangnak, és ekkép mikép méltányolhassa azokat az orvos, ki még tegnap tán nem is tudta, hogy betege szint itt van a földgömbön és ma már nem csak prescribált valamit, de azon rend-

szert is szigoruan elhatározta, melynek saráglái közt annak mozognia és élnie lehet, sőt kell.

Azon különbséget, mely éles és kronikus bajok közt létez, nem szabad szemből szalasztani. Mert ha meg is engedjük, miszerint acent bajokban azon orvos, ki minket legelőször lát, mégis tegyen tüstént legjobbat esze és belátása szerint, ugy más részről azt hiszszük, hogy kronikus bajoknál mielőtt a gyógytanár felgyógyításunkra valami okosat ajánlhat, — legyen az például tenger-, hideg-, meleg-, vas-, kénkő- etc. fürdő, vagy magas, száraz, alacsony, nedves táj, vagy hús és miféle húsra zöldség és micsoda zöldségre etc. alapított evésrendszer, borviz és milyféle borviz használata, szőllő-, eper-kura etc. koplalás-sok, kevés és milynemü mozgás, savó, tokai vagy más bor élvezése, vagy végkép a patikának melyik üvegben rejlő gyógyszere etc. melőtt mondom ezen hosszu litániából okszerintileg ajánlhat valamit az orvos, szükségkép több hétig, sőt több havig kellene betegét előbb observalni. S ugyan történik-e ez? S vajon találtatik-e sok oly egyén, ki igen hajlandó volna egy kissé mélyebben ereszteni kezét erszényébe azért, mert őt »observálják«, és 100 közt nem kiáltana-e legalább 90 igy fel: »Én bizony nem azért fizetem a doctort, mihez képest ő engem csak nézzen és observáljon, hanem hogy kikuráljon?«

———

Mi az emberek oly különszinü sajátságait illeti, már hoztam példát saját magamról fel, mihez képest nékem a bab, pedig jó nagy mennyiségben, egy csеppet sem ártott, midőn egy kanálkával teli azon evő tekintélyt, kit fentebb lepingáltam, minden lehető bajokba sülyeszt vala.

Legyen szabad megint saját magamról egy más példával szolgálnom. Én főfájásban sokat és igen kinosan általán véve nem szenvedtem, de mégis néha, kivált ha

Austriában és Magyarország Austriához közel fekvő részében uton voltam, legtöbb korcsmai ebéd következtében igen nagyon fájt szegény fejem, ugy hogy sokszor több nap sem időmnek, sem magamnak nem vehettem igazi hasznát. Gondolkoztam, combináltam és vajmi sok orvost, kérdeztem, ennek vajon mi lehetne oka? De azt soha nem tudtam kitanulni, noha én igen okos soha nem voltam mert ha az lettem volna, most nem ülnék itt, hol ülök hanem azért mégis, a közönséges szójárás szerint, az eszesebb emberek sorában állok; azon gyógy-bölcsek pedig kiknél világot kerestem, mindjárt találtak akárhány okot melyre rá lehetett fogni a bajt, de az igazi »bűnbakra« sehogy sem tudtak akadni.

Vagy husz évvel ezelőtt Bightonban találkoztam boldogult Turney Clarkal. Ebédhez ülvén, leves után, angol divathoz képest, szinte egy fertály borjuból álló gyönyörü sülttel rakták meg a táblát. Clark azonban, kit egy szép szelettel kinálgattam, nem mert ahhoz nyulni, noha legkedvesebb étke. S vajon miért? Mert a borjuhús főfájás tekintetében »rá nézve, mint számos más egyénre, mint ő tapasztalá, a legnagyobb méreg.«

S alig mondta ki e szavakat, mikor mintegy Dagerotyp által igazi bűnbak képében tüstént lelkem előtt feltünt mindazon stereotyp »Schnitzli« és »Kälbernes mit Andivi«, mely Austriában és Austria szélén torkomon csúszott le!

A mit észbeli és combináló tehetségem nem birt felleplezni, mit a segítségre hivott mély belátású (!) doctorok nem tudtak ki »stetoskopázni«, azt egy véletlen fedezte fel.

Most ha visszaemlékezem gyermekkoromra, mikor sokat fáztam hideglázban és fejem is néha derekasan fájt és ennek lenyomására mustártésztát raktak talpaimra, homlokomra ellenben hideg eczettel saturált gyócsokat etc., ebédre pedig kitiltották az ökröt, de befogták a bor-

jut, s alkalmasint azon igen egyszerü és természetes okból, mert hiszen egy borju, mert könnyebb, csak nem terheli és nyomhatja a nyavalgónak gyomrát oly erősen, mint a nehéz ökör, ha mind erre visszaemlékezem, mindinkább felvilágosodik előttem azon állításom valósága, hogy kronikus bajokban csak ugy járhat el az orvos diadali hihetőséggel, ha betegének de legkisebb sajátságait is legnagyobb méltánylásra veszi. Ezt pedig mikép cselekedheti, mielőtt betegét, ugyszólván egészen keresztül nem nézi. Mely műtételre egy két nap, egy két hét nem elégséges, sőt némi esetekben tán egy két év sem fölösleges.

Raphael óta tán nem élt egy képiró is, ki oly mesterileg tudta volna festett arczképeiben a legnagyobb hasonlatosság mellett az illetőnek lelki expressióit is kitüntetni, mint Lawrence. Kérdeztetve, hogy vajon mikép emelheté magát művészetének e ritka magasságu fokára, egyszerüen igy leplezé fel különös ügyességének titkát. »Szerencsés állásom következtében én minden társaságban, még az udvariban is vehetek részt, és ekkép azon egyéneket, kiket lemásolok, rendszerint már százszor láttam és observáltam, mikép aztán nem nehéz azon pillanatot felfognom, mikor leginkább kisugárzik belőlök a lélek.«

Igy például felejthetlen Albach mily különösen sugárzó képü volt szónoklati állásán, ezen kivül pedig csak valami szelid, jó embernek viselte arczát. Azon hires franczia tábornok, Ney, kit Bourboni gyengeség és tapintatlanság végeztetett, egy épen nem szép sőt, lehet mondani, egy aljas képü egyén volt, — ámde csatatéren, mintegy halhatatlansági nimbustól körülvéve, egy félisten fényében gyönyörünek mutatta magát. — S Lawrence ha például Achillest másolja, bizony nem azon perczet választja, mikor ez Odysseussal lakomát tart, a nagy falatokat nyeli és homerusi hahotát intonál, de alkalmasint azon időt szemeli ki, mikor Patroclus balsorsa végett mély

búban mereng, vagy azon pillanatot, mikor Hectorral szemközt felbőszült harag szikrázik szeméből.

Lawrencenek minden, vagy bizonyosan legtöbb másolatiban a figyelmező bizonyos pontig kiismerheti a lefestettnek, ha igy lehetne mondani, lelki sajátságát és irányát. Igy például Wellington képében nem találja fel azon enthusiasmust, azon tűzre lobbant vakmerőséget, mely Ney-t a szépségnek oly különös fényébe emelé, — de e helyett maga előtt szinte élve látja azon Wellingtont, ki félni nem tudó és magát legyőzetni nem engedő hideg bátorsága által Spanyolhonban jó sikerrel kiállta a franczia hadak bőszült megtámadását, s végkép állhatatos és élve kidülni nem tudó szivóssága által ketté törte Napoleon varázs hatalmát.

És azért, ha a képírót, legyen bár a legügyesebb, meghívják oly egyéniséghez, kit soha nem látott, hogy azt tüstént lefesse, és aztán a deszkára vagy vászonra kent lemásolás lelketlen gyár-készítményhez hasonlít: ezen egy cseppet se csudálkozzunk, mert ez nem lehet máskép.

És ha az, mit most a képírói tért illetve elmondtam, nem egészen badar okoskodás: vajon mily színben mutatkozik akkor előttünk azon minden nap előforduló komédia, melyhez képest némi új orvosi Messias egy nap tán száz beteget is medicináival és tanácsaival absolvál, kinek de tán egyetlen egyikét az előtt még csak nem is látta.

S ily alkalommal valóban nem mutatkozik oly igen nagy absurdumnak azon eljárás, melyet Suwarowra fognak, melyhez képest ezen muszka hős az ocsakowi ostrom alkalmával, midőn a kórházakban sínlődők száma kigyógyulás által sehogy sem akarna kevesedni, saját maga járt el gyógyászi tisztben és legott a betegeket két részre osztván, az egyik résznek hashajtót, a másiknak pedig hánytatót nyujtani parancsolt.

És a különös sajátságok kimeríthetlen száma mily

egészen különböző árnyéklatokban mutatkozik, vagy inkább lappang az emberek végnélküli sorában, ugy hogy valamint nem létez az egész nagy természetben két tökéletesen egymáshoz hasonló falevél, ugy nemcsak az embernek külseje, de annak természeti sajátsága is kimeríthetlen varatiókra szakadozik.

Ugy hogy kronikus bajoknál csak akkor segíthet, vagy nyujthat valami segítséget az orvos, ha őt betege minden testi sajátságaival tökéletesen megismerteti. Mely utolsó sorok szerint kiki észre veheti, hogy én az orvosnak segédkezét teljeséggel vissza nem lököm.

Bizony nem, — de csak azt gondolom, hogy tán egy tudomány sincs még annyira bölcsőben, mint épen az orvosi.

Acut bajokban ismertetnek már némi specificumok, melyeknek ugy szólván csuda erejét nem tagadhatni. Például calomel, higany bizonyos bujaszenvi esetekben, arnica ütéseknél etc. és igy elég hosszu sorban.

Ez utolsó szemek hatását vagy specifik erejét, sokan azt hiszik, Hahnemann találta fel, holott mennyire én tudom, ki sokat orvoskönyvekben bizony nem botorkáltam, már Galenus is tett erről említést.

—

És most visszatérek előadásom azon szakára (lásd 56. lap), hol ugy okoskodom, hogy bizony jó volna az orvosi tant az életnek már tavaszkorában legalább bizonyos pontig a közönséges oktatás tárgyai közé emelni.

S vajon miért tartom ezt oly czélirányosnak, hasznosnak, sőt szükségesnek?

Azért, mert ha ugy szólván minden ember nincs arra felhíva s mintegy »szoktatva«, hogy testének sajátságait iparkodják kikeresni és kitalálni; ugyan miképp lehet csak félig meddig is egy türhető catalogját mindazon sajátsági árnyéklatoknak késziteni, melyek oly számtalan cathego-

riákba osztják az embereket. S mig ilyféle catalog nem létez, — de csak jó formán még meg sincs kezdve, — ugyan nem botorkál-e minden orvos többet kevesebbet sötétben.

Azt mondják, ugy mint a régiek is mondták, hogy három temperament osztja fel az emberiséget.

Phlegmaticus az egyik, cholericus a másik, sangvinicus a harmadik. Mire az ember hajlandó volna azt mondani: punctum!

Fákat is épen ily bölcsen három osztályba lehetne szorítni.

Egyenes fák, görbe fák és gyümölcsfák.

Azt például, hogy az eper sok egyénre nézve görcs okozó, sokan tudják; valamint azt is, hogy az igen sok és kivált éretlen gyümölcs és az igen is sok s mohón bekapott édes tej hasmenést okoz, sőt hideg lázba is dönt; szinte az is ismeretes szép szám előtt, mikép sok csigát nehezen emészt az ember; az igen sok fekete kenyér annak gyomrát, ki eléggé nem mozog, különösen megüli; a sok zsiros étel okvetlen csömört fejt ki, etc.

Ilyes féle külön sajátságokat, nem tagadhatni, igen sokan ismernek. Ámde mi ez? Csak épen annyi tudomány az orvosi kar mezején, mintha egy kis kezdő eltudja mondani az abc-t.

Hány van, kérdem, ki Hahnemannak ebbeli theoriáját nem ismeri, mely szerint ő minden éretlen állatnak élvezését eltiltja; ki csak azt is tudná, mire engem a vak véletlen tanított, hogy t. i. a borjuhús számos emberi főnek nem hasznos?

És mi egy ily eset ismerése oly mezőn, hol minden kétségen kivül számtalan ismeretlen betegségi tényező lappang.

Hahnemann e tekintetben egy lépéssel tovább ment, mert ő evés ivás tekintetében mindent eltiltott, mi tápláló

sajátságán kivül valami felingerlő tulajdont is rejt magában, mint például a fok- és vereshagyma, petrezselyem etc.

Igen, de kérdjük, épen ezen ingerlő szerek nem hasznosak, sőt nem szükségesek-e bizonyos körülmények közt? Igy például a paprika annyi kövér halak és bográcsos zsiros levek élvezete közt, mint a milyben az alföldiek gyönörködnek, bizonyosan nemcsak nem ártalmas, de annyira szükséges, miszerint az egyenesen »conditio sine qua non« magas osztályában leli helyét. És Spanyolországban mily kitünő szerepet visel a fokhagyma. — bitorkép vagy érdem szerint, bizony nem tudom, — legalább azt mondják, hogy scorbut ellen nincs biztosb »elhárító.«

És Hahnemann, ki a megállapított kosztját, jó levest, marhahúst, mindenféle vadat, tejet, bármennyi kenyeret, mindenféle főzeléket, tésztát akármily mennyiségben minden szinű betegének megenged, csak az ő decillionját bekapni el ne felejtse és legkisebb külömbséget nem tesz férfi és asszony, aggastyán és gyermek közt, ez aztán bár mulassa magát Sziberiában nyuszt megcsipéssel télen át, vagy az aequator és canicula alatt Borneoben orangutang társaságban, — csakhogy istenért az ő csudacsepjét ne mulaszsza el torkán lecsusztatni: vajon okosabban tesz-e, mint tett Priessnitz ezen új Arinbieron Sangrado, ki minden betegére nézve csak egy ebédet talált ki és mi több, mint bámultomra magam láttam, oly dimensioi darabokban és oly asztal repesztő mennyiségben, mikép csak egy kissé discret farkas sem kivánhatott volna szebb ebédet és csak a viznek használatában várialta methodusát mély bölcsességgel, ugy hogy például az A. közvényesnek csak egy hüvelyk mélységü vizben kellett 99 minutáig állni, mig a B. közvényes csak 77 minutáig füröszttette lábait, de nem ám egy, hanem három hüvelyk mélységü vizben.

És Hahnemann Priessnitz-ezel együtt, kik en payant vagy en attendent igen felpénzelték magukat, vajon a

reggeli, ebéd és vacsora egyformaság tekintetében bölcsebben és mélyebb meggondolással cselekedtek-e mint azon angolok, kiket szőnyegre hoztam, kik mindenkor egy kapta után esznek és isznak.

Én azt hiszem, hogy minden homeopath hokus-pokus, alleopath moslékozás és hydropath humbug nélkül, egyedül koplalás által ezer betegből nagyobb számot lehet kigyógyítni, mint a mennyit ezen három speciesből száz celebritás ezer beteg közül »viribus unitis« vagy »separat viribus« egészséges lábra állítni képes volna.

Sok tán nem ismeri azon mesét, és azért itt elmondom, melyhez képest Francziaországban bizonyos püspök a legtarkább nyavalyák kinaitól leverve, hiába használta az egész orvosi facultás minden szinű és szagu kincseit. A király pedig — ezen esetre a 18 Lajosból akár melyiket választhatni, — nagyon szerette a püspököt, mert felette okos és vajmi szent . . . volt ő, és igen félt, hogy a haza kipótolhatlan kárára bizony csakhamar »odább áll«. Ekkor bolondja a királynak, — mert azon időben sokszor bolondok adtak fejedelmeknek tanácsot, mely divat, ugy látszik, mintha némi helyütt már a renaissance stadiumába lépne; — bolondja a királynak, mondom észrevevén fényes urának gyötrelmeit, ily szavakra fakad: »A beteg püspök ugy is annyit eszik mint a kikoplalt farkas, ellenben még annyit sem mozog mint egy sánta teknősbéka, — mikép az isten irgalmáért lábuljon tehát bajaiból ki?!« S a király bölcsen átlátni gondolván, hogy bolondja nem oly bolond, mint a püspöknek gyógyászi collegiuma; tüstént »Handbiletet« ir, mely azon parancsot közli a püspök hiába-kinzóival, mihez képest tüstént a legnagyobb dietára szoríttassék s rendes mozgásra kényszeríttessék a nyavalgó szent. Ámde a szent ember, noha nagyon szent, még sem akar engedelmeskedni és egy csep-

pet sem tágít. mert ezután is, habár nem is eszik és iszik publice sokat és néha szobájában egy kissé fel és alá is jár. annál nagyobb falatokat s annál több itezéket nyel és sülyeszt magába minden controll daczára suttomban, s mint azelőtt szinte csak ugy ül, ül vagy hever most is. És e szerint magától értetődik, javulásnak épen nem indul. A fejedelem ily körülmények közt elvesztvén minden reményét, most csak azzal vigasztalja magát, hogy bizony bolondja sem okosabb mint »tanultjai s tudósai« és ekkép nyilatkozik is; mikor a bolond jól ismervén a gyarló ember könnyen ki nem pusztítható természetét, mint nem különben a controll felette nagy hasznát is — tétova nélkül azon ajánlással lepi meg és vigasztalja urát, hogy ő minden bizonynyal legegészségesebb lábra állítja a nyavalgó főpapot, feltéve, ha neki carte blanche adatik, vele esze és belátása szerint cselekedhetni minden korlát nélkül. S miután ezen »extremre« mint a remény egyedül hátra levő »vasmacskájára« rá állna a király, legott egy legfőbb helyről emanált »Verhaftsbefehl« következtében bizonyos Munkács-féle vigasztaló helyre viszik a szegény püspököt. Ez persze nagyon megijed és ki nem gondolhatván a királyi kegyelem kifogytának okát, nagy búba esik. De csakhamar visszanyeri közönséges nyugtát és vidorságát, mert hiszen »lelkiismeretét« nem furdalja vád.« És e tekintetben kiséróinek consolalo szava is vajmi erősen hat jókedvű resignatiójára, mert ha megcsipői és kísérői megvallják is, mikép ő felségsértés suspicioban áll, mit a püspök legnagyobb eliszonyodással hall: azért más részről tökéletesen biztossá teszik, hogy biráira, mint ez e világon már több helyütt és nem egyszer történt, semmi esetre se rá parancsolni, se ráriasztani, de azokra még csak legtávolabbról sem fognak influálni, és minden bizonynyal nem lesz kitéve fejét illető dolga azon sokszor tapasztalt »elhamarkodásnak«, mely nem annyira »itélet«, mint

inkább bosszu és egyenes gyilkolás szinében jelenik meg a nagy világ előtt. És hogy ekkép azon szomorujátéknak, melyben ő most szerepel, sommája nem lesz egyéb, mint 6, 8, 10, legfeljebb 12 havi detentio. Mily nyilatkozatok után szent philosophiával türte fátumát az ártatlan inquisit és csendes kedélylyel sőt némi háladattal fogadta ezen »isten látogatását«, — s melyet ő maga következőkép illustrál:

»Nekem alig adnak valami rágni valót é ezt a piczit is nem egy helyen, de majd itt majd ott adják, — ugy hogy például a csekély reggelit, félfindzsa tejet fél zsemlével nekem a magas várban, hol háló szobám van, nyujtják, azon pohár vizet pedig, melyet aztán ihatnék, magamnak kell felkeresnem a vár alján. És mivel azon különös kedvezésben, — miszerint velem nem ugy bánnak mint közönséges rabbal, de némileg szabad vagyok, — csak az által részesülök, ha magamat a vár parancsnokánál, ki a várban lakik, személyem constatirozása végett éberlétemben minden két órában jelentem, — akárhány látogatót is elfogadhatok, de nem a várban, mert oda idegennek jönni nem szabad, de a vár alján s jó barátim minden pillanatban felkeresnek; — a mellett csekély ebédemet, mely egy mókusra nézve is igazi ironia, a várat körülvevő felette nagy terjedelmü parknak majd keleti majd nyugoti pavillonában — mint hiszem a szép kilátás végett — tálalják ki; — uzsonna pedig, mely fél almából s vacsora, mely két gesztenyéből áll, rendszerint bizonyos ermitagéban serviroztatik, mely egy pár ezer lépésnyire esik távol a két filagorétul a park legtávolabbi szegletén; — és miután mind a fölött a váraljával a várt oly grádics köti össze, mely 260 magas lépesővel emelkedik fel, én betű szerint egész nap ugy járok fel és alá, mint gőzgép piston, s alig consummálok többet, mint a mennyi fagygyuval ez tractáltatik.

Eleinte azt hittem, ki nem állom, s sokszor azon gondolatra is jöttem; hogy engem igy indirecte az útból háritni akarnak, kivált mert sem orvosokat consultálnom, sem magamat ismert »Hausmittlikkel« gyógyítgatnom nem szabad. — Ámde mikor észre vettem, nem eléggé csudálkozhatva, hogy ezen rendszer, mely bizonyosan a legegészségesebb embert is, kivált ha nem segít egy kissé magán medicinával, csak hamar lesujtná. — engem gyenge és nyavalygó létemre daczára még meg nem gyilkolt — és a várparancsnok népes családjával együtt és számtalan látogatóim nemcsak nem haragusznak, s roszul nem veszik, hogy még élni merek, de ezen bámulandó factumon, mint látszik, még őszintén örülnek is — akkor további szőrszálhasogatási conjuncturákkal fejemet minden haszon nélkül fárasztani és kinozni nem akarván, — keresztényhez illő alázatossággal megadtam magamat,— és minden léptemet lehető legnagyobb pontossággal feljegyezvén, kezeletben a szent koporsó meglátogatására Jeruzsálemnek indultam, és mi a távolságot illeti, oda már régóta nemcsak eljutottam, de onnét már vissza is vergődtem, ugy hogy most megint oda indultam, s mert Stambulnak veszem utamat, hogy a Bosphorus traciciust kivéve mindig csak lábaimnak köszönhessem a szent czélhozi közelítést, — már szerencsésen s minden kaland nélkül és mi több a most nagyra hizott Austrián keresztül még minden passus nélkül is, megint megérkeztem Nándor-Fehérvárra.

Eszmélkedésre elég időm van és mikor a várnak terjedelmes lépcsőzetin mint egy magas Calvaria hegyre fel és alá mászok, nem bámulhatom eléggé a gondviselésnek sokszor oly igen titkos útait!

A legutálatosb bümek vádja alatt, erősb koplalási regulának alávetve, mint a milyenre azon szerencsétlen ürü van elitélve, melynek bundácskáját sub titulo Hunger Wollé drágábban remélik árulgathatni; soványabbra le-

csigázva mint a legolcsóbb posta vagy szárazmalmi paripa: én még mindig megvagyok. S mi több, ily kimondhatlan csudálatos a nagy természetnek compensalo ereje, nemcsak megvagyok, jól lehet a felhozott lelki és testi kinaimnak egyike is elég volna a jobb embert desperatioba ejteni, de most, kivált egy idő óta oly édesen alszom, én. ki az előtt egész éjszakákon keresztül virasztva meg nem szünőleg hánytam vetettem magamat az ágyban, és egy kissé roszul aludni csak vajmi ritkán tudtam, — és e mellett minden testi kinaim, igaz, tekintélyes szép hasam feláldozásával, egészen elbucsuztak tőlem s mind e fölött annyira felébredt bennem a munka s minden virágban mézet kereső életkedv, mikép már sokszor azon furcsa gondolat tolakodott fejembe, hogy mindent mindenbe véve, vajon nem vagyok-e ma rablétemre boldogabb, mint mikor szabad püspöki székemen, igaz, vajmi sok delicatesse csuszott le torkomon és nem egy pohár pezsgő csiklandozta fel idegeimet — és nem voltam kénytelen lótni, futni, mint egy űzőbe vett farkas, — de viszont mindenem fájt, édes álom soha nem szállott pillanatimra, — igazán semmi sem érdeklett és minden szin nélkül folydogáltak napjaim, mert az egész nagy természet csudáit szemeim mindig csak hamuszinü köntösben látták!« — Igy kezdett okoskodni az incriminált és a pro és contrát latolgatni mostani és előbbi előnyei közt.

És csak ezen »észpattanási pillanatra« várt az épen nem ostoba bolond, mert csak kevés idő után egészen új phasisba emelkedett az internált szentnek sorsa. Mikor ő t. i. tökéletesen ki volt kurálva nemcsak testi bajaiból, de lelki vakságából is, s pedig elannyira, mikép most egészen tisztán látta, hogy sokkal boldogabb azon szegény legény, ki édesen alszik, ki minden fájdalomtól menten legkisebb félbeszakítás nélkül élvezi a turgor vitalis kéjérzetét és kinek a bár legfáradságosb munka a legkellemetesb idő-

töltés, sőt legnagyobb öröm, holott egyedül kenyér és forrás viz minden tápláléka. Mikor ezen képet egészen tisztán látta a püspök, és nem tagadhatta, sőt tökéletesen meg lett arról győződve, hogy az efféle szegény legény boldogsági magassága ugy superálja azon boldogságot, melyben az evők, ivók, de nem dolgozók, sőt semmit se tevők jól fel nem fogott Epicur fő bajnokai részesülnek, mint superálja Czimborassó a magyar alföldi alpeseket: akkor ily hangu igézetes imára fakadott: Óh szabadulnék még egyszer csak meg fogságomból s bizony püspöki székemen is szabadon, körülbelül csak oly rendszer után élnék, mint a milyenre e várban a véletlen és a fatum tanított, hová minden motivum nélkül engemet alkalmasint valami kaján áruló volt szives emelni, kinek azonban megbocsátok.« Mely monolog bevégeztével a király, ki régi szokás szerint most, miután jól ütött ki a kérdésben levő ötlet, maga vette át bolondjának szerepét, — egyszerre megnyittatja a várnak és minden rekesznek kapuit és bedugóit és e következő fejedelmi édes nóta peng a bámuló és elbájolt püspök füleibe: »Téged én nem azért parancsoltalak ide — az okos bolondról természet szerint többé nem volt szó — mintha azt hittem volna, hogy »engem sértő«, hanem mert tudomásomra került, hogy »magad sértő« vagy, és ekkép azon szeretet sugta atyáskodó érzelemnél fogva, melylyel irántad viseltetem, jutottam e kis tréfa ötletre, téged derekasan kikoplaltatni és kifárasztatni. És azért siess most, miután böles kegyességem által te oly egészséges lettél mint a makk és szabad vagy, püspöki székedbe visszatérni minél előbb!«

Elgondolhatni könnyen, e királyi kegyelem mily czifra háladati és hódolati scenát fejtett most ki, oly scenát, melyről a nagy Goethe azt mondaná: Ein Schauspiel für Götter!

Már a püspököt illetőleg, okult-e a magas várban

összeszedegetett tapasztalatinak következtében, vagy kihizlalta-e ujra magát, érsek, bibornok lett-e? bizony nem tudom, valamint azt sem, hogy vajon mi volt neve ezen kikoplalt szentnek; annyit azonban mondhatok jó lélekkel, nem volt Talleyrand!«

S most ha kérdezik, vajon mi a rövid értelme ezen hosszadalmas és alkalmasint elég unalmas mesének, akkor csak azon állításomat ismétlem, hogy teljes meggyőződésemhez képest egyedül koplalás, tiszta és egészséges légbeni lakás és czélszerű rendes mozgás következtében felette sok már létező testi bajokból diadalilag kilábulhatni, s annál inkább lehet ezen egészségi tényezők czélszerű és combinált alkalmazása által legtöbb nyavalyák ellen óvakodni, melyek még ki nem törtek, nagyra nem nőttek, sőt némi betegségnek még egészen elejét is venni, ha az még meg nem fogamzott. Ugy hogy kivált azon betegeskedő, az t. i. ki nem egészséges, de tulajdonkép nem is beteg — és ilyes az emberek igen nagy része — ki bár választása következtében, bár választása ellen, olyféle regimre áll vagy jut, mint a milyen után a franczia püspököt tánczoltatták, egészség tekintetében ezen önkénytes vagy kényszerített eljárásnak bizonyosan legnagyobb hasznát fogja aratni. S pedig mert többet-kevesebbet mindig igaz marad azon mondás: hogy nem az árt az embernek, mit magába be nem vesz, de az, mit torkán lecsusztat.

Legtöbb vagy legalább igen sok betegség nemcsak abból ered, ha valaki maga magát neki ártalmas eledelekkel ugy szólván megmérgezi, vagy ha magát meghüti, vagy valami mirigy ragad rá, vagy excessusokat követ el: hanem egyedül azon mindennapi okból, melyhez képest igen is sokat eszik és ekkép tulterheli gyomrát.

E tekintetben igen meg kell különböztetni az éhességet az étvágytól, mert az első természet parancsa, a második artefait.

Ültessünk valakit asztalhoz, ki nagyon éhes s tálaljunk számára ki de minden szokott kisérő nélkül izletes két font sült marhahúst s ehhez csatoljunk jó rozskenyeret ad libitum.

Vajon meg fogja-e vendégünk enni ezen derék portio húst? Tán igen, ha egészséges és erős munkában forgó egyén, de akkor alkalmasint a kenyérből nem fog annyit fogyasztani, mint például katona, ki fél font husa után, — mely fél font NB. ritkán több mint egy fertály font, de annyi se s csak egy nyolczad font, — kenyerében keresi a compensatiot. Ámde a két font marhahúst evett vendégünket ne engedjük távozni, mert rá még valami »surprise« vár. S rakjunk elibe ismét két font marhahúst s pedig épen ugy készítve, mint az vala, mely már gyomrát vigasztalja vagy nyomja és szinte minden Jupiter-féle trabant nélkül. Ugyan fog-e ahhoz nyulni? Én nem hiszem, mert két font jó marhahús lenyelte után alkalmasint egészen jólakottnak fogja érezni magát; s miután a természeti parancsnak két font hússal s tán egy jó darab kenyérrel tökéletesen elég tétetett, ő többé, mint maga vallja, nem éhezik.

Más alkalommal azonban mikor ujra invitált minapi vendégünket ismét megtractáljuk és vele szinte mint elsőkor kekapatunk két font marhahúst, ne kinálgassuk meg őt megint marhahússal, de e helyett állítsunk elibe egy tál zsiros tojást, melyet ő, mint hallottuk, különösen kedvel. S vajon fog-e belőle enni? Már micsoda kérdés! Hogy ne enne! Hiszen semmit sem szeret oly bolondul, mint a zsiros tojásfélét. Igen, de hiszen ő már jólakott, mint maga vallotta és nem éhezik többé. Igaz, hanem csak marhahúst nem ehetik többé, de valami mást s kivált mit

nagyon szeret, igen! Aha! Itt vagyunk a distinctio pontján, melyhez képest a felhozott vendég a marhahúst sub titulo »éhesség« nyelte, a tojásfélét pedig sub titulo »étvágy« vette magához.

De most kérdjük, mivel tagadhatlanul többet evett, mint a mennyit a természet törvénye parancsol, mily elmulhatlan effectusa van testére nézve az artefait étvágy következtében lecsusztatott tojásnemünek!

»Legyőzi, lerázza, kiheveri!« Elhiszem, mert az emberi test vajmi gyönyörü készítmény s kimondhatlan sokat elbir kivált az élet tavasz és nyár szakában, mikor a jobb alkotású, ha néha-néha bukik sőt esik is, tüstént megint talpon áll.

Ezt megengedem. De ha a »gutta cavat lapidem« notája szerint sokszor vagy minden nap kielégíti bár a legegészségesb egyén is nemcsak éhes gyomrát, de étvágyas nyalánk hajlamát is, kérdem, mit fog az efféle combinatio egy kissé előbb vagy egy kissé később, de elvégre kikerülhetlenűl szülni? Semmi egyebet, de csak azt, hogy még azon egyén is, ki ugy áll talpán mint a büszke tölgy és boldogsági aerát alkothatna nemzetére, sőt az egész emberiségre nézve, Berzsenyiként vagy idő előtt dül ki, vagy tehetetlenül jobbadán ágyban tölti életének ősz napjait.

Ha tudta volna vendégünk, hogy zsiros tojásféle is készül számára, mit illő lett volna neki előre megsugni, nem evett volna annyi húst. És e felett igen elérthető, miszerint, ha nem is vágyik az ember többé hús után, azért mégis éhezhetik például káposztára, salátanemüekre etc. Mert hiszen az ember sem nem tiszta carnivore, mint tigris vagy oroszlány, sem nem csupa herbivore, mint birka vagy kecske; és ekkép a természet parancsa szerint általán véve neki nem szabad csak egy félével táplálgatni magát, de soknemü eledelek bizonyos és okszerinti combinatiojában feneklik táplálás tekintetében életrendszerének bölcsészete.

Igaz, magam is azt hiszem, sőt még arról is tökéletesen meg vagyok győződve, hogy az egész nagy természetben semmi de semmi sincs, mert hiszen a paradicsomi oly édes-keserü almafaj már egészen kipusztult, mihez az embernek nyulni, mit élvezni nem volna szabad.

És azért a most fenforgó okoskodásra nézve épen nem illik azon annyiszor pengetett bizonyos életphilosophiát affectáló állítás, melyhez képest kár volna az életrendszernek tekintetében oly igen parókás pedantismust kifejteni, melynek következtében a meg nem szünő figyelem és scrupulus közt az életnek legszebb örömei mintegy fagyos vizzel lennének leöntve.

Ki fogja mindazt oly szőrszálhasogató fontolóra venni. Élvezzen az ember mindent »okosan« (!?) ne zavarja meg kedélyét szünetlen scrupulussal, éljen vidorul s hadd gondoskodják isten a többiről.«

Ily hangu azon általán elismert és bevett okoskodási sublimitás, mely utjába gördíttetik ilyféle »soit disant« pedantismusnak, mint a milyent én tanusítok és ajánlok.

De vajon más-e az emberi test mint machina, mint erőmü? Bizony nem egyéb s csak az a különbség van ember, és például gőzgép közt, hogy az ember, kit isten teremtett, valami kimondhatlan sublim machina, a gőzgép ellenben, mert ember csinálta, egy aránylag igen durva készítmény.

S most ha gőzhajón vagy gőzkocsin ilyféle philosophia csuszik ki a gépnök szájából: »Nem kell oly nagy figyelemmel, pedantismussal és scrupulussal elkényeztetni a gőzmachinát, menjen az fel és alá, mint kedve tölti s majd lesz gondja istennek mindenről«, — ha mondom, ily okos szavak vigasztalják lelkünket: nem fogjuk-e magunkat tüstént egész disponibilis erőnkkel elkurjantani: »megállj!« hopp, halt! én bizony kiszállok.«

Vajon nem fog-e igy cselekedni mindenki, még azon

új divatféle predikáló missionär is, ki szónoklatiban mindig csak azon themát variálja, mikép az ember egyedül akkor igazán okos és bölcs, ha az isteni gondviselésnek vakon veti magát alá.

És az emberi testnek vagy machinának ugyan ki a gépnöke? Bizony sem az orvos, sem a pápa, sem a császár, de mindenkinek saját lelke.

Ámde tegyük fel, hogy azon thema szerint »Essen was einem schmeckt und leiden was man muss« igazuk van azon világbölcseknek, kik minden pedantismust és scrupulust kiköszöbülnek az emberi élvezet materialis sommájából és hogy valóban evés és ivás alkotja az emberi testnek boldogságát legfőkép. Tegyük ezt fel,midőn ez alkalommal lelki örömöktől tökéletesen prescindálunk, — és hogy ekkép emberileg és testileg szólva ceteris paribus igazán az a legboldogabb, ki legtöbbet ehetik.

Képzeljünk most két egyént, kik ebbeli boldogságuk grádusát kitapogatni akarván, angol modor szerint fogadási térre lépnek és evési párviadal végett asztalhoz ülnek.

Ugyan melyike fog győzni? különös kérdés! Természet szerint az, kinek teste nagyobb, gyomra jobb és tágasb, ki erősebben ki van koplalva és mindenek fölött, kinek bölcsője fölött nem ugyan a musák, grátiák Apollóval együtt, de annál inkább mosolyogtak és nyájaskodtak Bachus, Sylenus, Lucullus etc.

Magam is ezt gondolom, és nem tagadhatni, vannak egyének, kik e tekintetben valóban a legczápaibb qualificatiok által tünnek ki.

De állítsunk lehető legegyenlőbb tehetségü fogyasztókat és emésztőket egymás ellen szemközt.

Akkor, ha a párviadal például csak egy vacsora által eldöntendő, okvetlen az fog győzni, ki saját és ellene természetét ismervén, tudja, hogy ő könnyebben okádik

mint pár bajtársa, — mert hiszen evés és ivás tekintetében nem a bekapási mütételben rejlik a difficultás s abban az ember még csak eljárna, de az emésztési mulatságban fekszik a kutya. Az pedig, ki mindent mit magába rakott, könnyen ismét kiád, az disponsálva van az emésztés időtöltésétől s legfeljebb egy pár napi főfájással és egy kis malaise-el fizeti meg tán győzedelemmel koronázott evő-diadalának árát.

Róma sokszor volt tanuja ilyféle gastronom fogásoknak, melyhez képest az evő pillanatig elhagyta a lakoma helyét s mindent, mit magába sülyesztett, kellőleg kiokádván, új diadalra sietett vissza, és e tekintetben, meg kell vallani, nagyobb meggondolással és izléssel eselekedett, mint bizonyos egyébiránt igen eszes vizslám, mely ha bár már ebtől nem is volt mohóságra felingerelve, mégis mindent, a legnagyobb darabokat csontokkal együtt csak nyelt, de aztán a közel kertbe lopódzván, ott bizonyos helyen mindent kihányt — és aztán ezt az ujra kitálalt ebédet halkan, kényelmesen és »ganz gemüthlich« ismét magába vette; — és azért volt kutyám szamarabb mint a római hős, mert az legalább nem azt szedte megint fel, mit torkán kitálalt, hanem valami ujra fordította nagy uri figyelmét.

Ha azonban fogadásként és nehéz pénzért valaki azt proponálná, hogy ő egy, két, sőt tiz esztendőre terjeszti ki fogadásának csataterét, — s ha ekkép arról volna szó, ki tud egy, két, sőt tiz esztendő leforgása alatt többet enni és ekkép megemészteni is, mely két magában annyira különböző mesterség oly hosszu időre nem áll többé disjunctive, de egészen conjunctive, ugy hogy oly féle gourmand expediens mint okádás, többé nem használ: akkor a felhozott két egészen egyenlő evő és emésztő közt elvégre bizonyosan az fog győzni, kivált ha tiz vagy több esztendőre terjed a fogadás, ki minden nap egyedül csak

addig eszik, mig éhes és soha nem hallgat az artefait étvágynak kisértő szavára, mert hiszen az igy cselekvő holnap, holnap után és igy minden bekövetkező 24 órában valóságos evési vitézséggel ujra kiállhat a sikra, midőn az, ki ma éhességén kivül étvágyának is engedett, — már holnap nem lehet és ekkép nem is lesz igazán »legény a gáton«, s annál kevesebbé egy hónap, egy év után, ha igy folytatja életét. Sőt ha valaki 20, 30, 40 vagy élte fogytáig, melyet 90 évre teszünk, mert egy egészen ép és egészséges embert képzelünk, mindig moderate élt, testét mindig kellő mozgásban tartotta, soha beteg nem volt, az mint a kis Dávid a nagy Goliáthot leparittyázta, ugy még evés tekintetében is minden hihetőség szerint lekalapácsolja, lecsépli, lesujtja tán a leghiresebb hashőst is, ki e földön figurál, mivel ez a természet szerint nem ritkán bekövetkező indigestiók következtében sok drága időt fog elveszteni és bizonyosan nem él oly sokáig, mint a mérsékletes, feltéve — mi magától értetődik, — ha az első nem fél csóki, a második ellenben nem valami különös mint egy dufflaféle készítmény.

Igazi mérséklettel, ugy hogy soha ne engedje magát torkossága által legyőzetni, azonban ki él?

Erre alkalmasint igen nagy számolási hiba nélkül azt válaszolhatni »vajmi kevés kivétellel szinte senki.«

Lovak nem szenvednek »indigestióban«, mert ha nem éhesek, bizony a vályuban és rácson marad zab, széna vagy fű, s hiába kinálgatja szives gazdaasszonyként azokat az ember, — méltóztatnának még egyszer tálba nyulni, — de hiába, mert a lovak egy cseppet sem hallgatnak ily szeretetreméltó eljárásra, mely udvariatlan makacsságunkon nem egy kocsis esett már kétségbe, mivel tudja, hogy valamint a gőzgép nem mozog, ha rendesen nem abrakolják kőszénnel vagy fával, ugy bizony a ló sem halad, ha

azt viszont váltig zabbal vagy effélével nem tüzelik; honnét aztán azon közönséges istállói regula támadt, melyhez képest soha nem hagyák a ló előtt a repudiált eledelt, de azon reményben tüstént eltávolítják, hogy a ló is ugy mint ember inkább fog vágyni azután, minek birtokában nincs, mint élni azzal és élvezni azt, mit bir. S meg kell vallani, néha nem marad minden siker nélkül ezen istállói tactica, mely azon számtalan contrastnak tán nem legszintelenebb rajza, melylyel az életben nem ritkán találkozunk. s melyhez képest ez esetben mig kivált hosszu utban a kocsis mindent kigondol, mikép lovával minél több zabot bekapasson, addig nem győzi eléggé inteni kocsisát a gazda, hogy igen sokat ne igyék.

Azonban vannak esetek, mikor a ló is többet nyel, mint neki egészséges, s ez akkor adja magát elő, mikor a ló tulhajtás, tulkifárasztás által ugyszólván kivetkeztetik természetes instinctjéből és erejének visszanyerése végett nyavalyás mohósággal kap mindenhez. Ez esetet magyarul »megzabálásnak« nevezik, mely rendszerint »Hirschkrankheit und Maulsperre« von maga után s tán első de rendszerint utólsó indigestiója a lónak, mert ebből csak vajmi ritkán lábul fel.

Más állatok s alkalmasint csak a herbivor genusból szinte nincsenek általán véve indigestióknak alá vetve, de csak némi esetben. Mert ezek is rendszerint csak annyit esznek, »quantum satis«.

Igy például a legtágabb lóheres kertben látunk Angliában berbicseket minden felvigyázat nélkül napestig állni és heverni a nélkül, hogy azok indiscrete használnák ezen irigylésre méltó positiót! Mely látvány bizonyos »anglomant« ilyféle bámulatra is indíta: Mily különös sziget ezen Brittania, mily általános itt az intelligentia, hol még az állatok is okosabbak mint a continensen, mert állítanánk mi csak ostoba birkáinkat egy félórányira ily

lóherbe s aztán nem panaszkodhatna ama földesur, hogy a dögbőri jövedelem csökkent.

És igaz, ha saját oly annyira szamár birkáinkat mi ily »selfgovernement«-féle disciplina alá helyeznénk, ez nem volna czélszerű, t. i. ha ezt rögtön tennénk,— de ha ugy teszünk, mint tesznek Angliában, hol a birka még ostobább mint nálunk, mert ott jobbadán már nem is természeti szülemény, de igazi artefact, s ekkép csak okkal móddal és lassacskán vezetnénk juhainkat az efféle Armida kertekbe: akkor nálunk is egészen szabadon, minden felvigyázat nélkül tölthetné idejét a gyapjas s valóban még mindig lehet mondani aranyfaj bármily édes füvű prairie-n is.

Azon mohóság, melylyel tehén vagy birka kelletin tul megtölti magát zöldneművel és földagadva mint dob, nagy veszélybe sülyed, egyenesen abból veszi eredetét, hogy a meg nem szünő száraz széna vagy szalma fogyasztása után annyira megvigadik párája, ha rögtön valami zsíros legelőre vagy plane virágos lóherbe utasítjuk, mi szerint csekély esze vagy instinctje egyszerre megáll és magát betü szerint agyoneszi, ha pásztor vagy komondor dajka a tempo, mint policzáj be nem áll. Szalma nem lehet jó. Én legalább soha meg nem foghattam, mikép rághat oly tekintélyes testalak mint ökör vagy bivaly vagy oly nemes állat mint ló, száraz szalmát; másrészről igen elgondolhatom, mily kimondhatlanul jól eshetik a tehénnek, mikor széles nyelvével egy virágzó és édes füvektől burjánzó réten lakomát tart, kivált ha mindennapi szalmája botlik emlékezetébe, ugy hogy nem tartok semmit is természetesbnek, mint a herbivore-ok ily alkalommali tökéletes instinct-kificzamlását.

Carnivore állatoknál ez máskép áll. Ezek megfuladásig befalnak mindent, és például egészen jólakott farkast, mely nem volna kész még mindig valamit nyelni, mig betüszerint nincs testében egy zug is, hova még egy fala-

tocska elférne, eddigelé legalább soha senki nem ismert. Miszerint annyira »le is eszi« magát, ha hozzá jut, hogy aztán ha az ő modora szerint jólakott, nem felette nehéz vele elkészülni. Meglehet, mikép a természetnek provisiója szerint a farkas ugy van alkotva, mert nem minden nap, sőt elég ritkán szerezhet magának ebédet, hogy anticipative több hetekre előre egészen ki- vagy inkább berakhatja magát. Más kérdés, ha mint kölök fogságba kerülve minden nap rendesen kiadnák illetékét s több ideig ily életmódra volna szoktatva: vajon nem támadna-e benne azon herbivore-féle »jólakottság« érzelme, mely a további falatozást és nyelést eltiltja. Én nem hiszem. Mert farkas nem sokkal egyéb mint vad kutya, kutyát pedig én még soha nem tapasztaltam, melynek természetében valami lappangna, mi arra intené, »hogy már elég«, de a legcivilizáltabb eb is zsíros husneműeket addig fogja magába venni, mig azokat kénytelenül megint kiokádja. Oroszlánnal épen igy van a dolog. Több évvel ezelőtt alkalmam volt bizonyos nagyon szép oroszlánnak életmódjáról azon tudomásra jutnom, hogy az 24 óra alatt nem kapott egyebet mint három font nyers marhahúst, és ezen mennyiség egészségének fentartására legczélirányosbnak mutatkozott. Midőn felvigyázóját vagy inkább gazdáját kérdezém, vajon befalna-e többet, ha módját lelné? »Be bizony egy egész borjut is«, vala a felelet. És e szerint ugy látszik, hogy az oroszlánnak sincs rendes kosztja, de az is csak akkor ül ebédhez, mikor valami szamár kecskét, üszőt vagy effélét megcsípett.

S mert ez így mutatkozik a természetben és a carnivore teremtés vajmi sokszor van indigestiónak kitéve, a herbivore pedig csak igen ritka esetekben: azért a carnivore indigestio nem is veszélyes és számtalan ilyest elbir kutya, oroszlán és a fél carnivore ember is, — mig például egyetlenegy indigestiója vagy megzabálása a lónak elég azt

végkép kidönteni, a tehénnek vagy birkának indigestiója azaz dobállapotja pedig mindig legnagyobb veszélylyel jár s annak megszüntetése nem mindig sikerül. És pedig alkalmasint legfőkép azon okból, mert a carnivore aránylag igen könnyen kiokádhatja mindazt, mit nem bir megemészteni, a herbivore ellenben nem tud okádni!

És ezért ugy rendelte a gondviselés, hogy mig carnivore táplálás tekintetében semmi intést nem érez magában,« hogy már »elég«, addig a herbivoreban ezen intés, ha meg nem zavartatik természete, oly erősen hangzó, oly hatalmas, mikép annak mindig engedelmeskedik.

Az, miszerint carnivoreban nem lehet bármily oktatás által azon »már elég« érzetet felébreszteni, melylyel a természet ellátta a herbivoret, az legalább, ugy látszik, eldönthetlen tény, mert hiszen még Fido savant is, mely más ebeket ugy superálta észszel, mint teszem B. minister, minden bizonynyal felülmulja geniussal a többi 40 milliomot, még, mondom, Fido savant is bizonyosan okádásig teli tölti magát, ha zsíros hus ebédre invitálják. Mi ellenben a herbivoret illeti, vajon meg lehetne-e benne zavarni ezen »már elég« természeti böleseséget, sőt tökéletesen eloltani s pedig nem megzabálás és lóheresbe hajtás által, de valami furfang mesterség szerint, ez már más kérdés, és e tekintetben nekem nincs tapasztalásom, de mint én gondolom, ez tán nem lehetetlen és pedig az eledelek »variatioja által«.

Nekem volt egykor egy lovam, mely mindent bekapott mivel megkinálták. S mintán igen szelid s mindig jó kedvű teremtés volt, és tisztjében is eminentissime eljárt, olyféle kedvenceze lett az istáló népnek, mint a milyemel néha-néha egy kis bohó enyelgést követ el a vigabb szivű és e szerint alig volt valami, mi ebédasztalomon figurált, mit vele meg nem kóstoltattak volna. Czukor, káposzta, tésztanemű, sárgarépa, vereshagyma, tej, sőt marha, berbécs, disznóhús etc. mindezt szivesen accep-

tálta, bort, sert de még pálinkát is ivott! Mintán azonban ezen kis pajkosság mindig »sunt certi denique fines«-ként gyakoroltatott s a vén tátosnak mindenből csak felette keveset adtak és ma ezt holnap azt, hogy megne ártson: a jámbor ezt bizony tökéletesen elbirta és ezen torkosságok, legalább látszólag, benne se esömört, se köszvényt, se vizibetegséget, ki nem fejtettek.

Ámde most kérdem, ha valami természet historiai experiment végett bizonyos ló, mely erre hajlandó, systematice s folytonosan a legnagyobb variatioval tápláltatnék, vajon mi lenne ebből? s ki lenne-e benne végkép oltva azon természet »már elég« sugarlása, vagy nem, mely minden herbivoreban megpendül, mikor már többé nem éhezik? Mi lenne abból, ha a lónak bizonyos rendszer szerint, hol mindig a legnagyobb extremek állíttatnának tőszomszédságba, minden nap e következőkből nyujtatnék bizonyos mennyiség zab, lóher, árpa, fű, rozs, sárga répa, buza, káposzta, kukoricza, saláta, kenyér, retek, bab, alma, borsó, dinnye, lencse, szilva, rizs, körte, bükköny, szőllő, zsemle, spenat, nádméz, és megint zab, és az egész itt felhozott litania A-tól Z-ig.

Már mi lenne az igy tractált lónak sorsa, nem nyelne-e többet, mint a mennyi kell, nyavalyába esnék-e, sokáig élne-e? etc., mindezt nem tudom, de tudni különösen nem is kivánom, mert nem lovak, de emberek kedvéért soroltam elő mindazt, mit a próbára állitott paripának megkisértésére hoztam itt szóba, minthogy ha ezen olla potridaféle zagyvalékhoz még csak többnemű húst, szalonnát, az édes és tengervizek halait és rákot, teknyős békát, csigát, nádméz compositiókat, fagylaltot, sajtot, caviart, mindenféle tojás és tésztanemüt és 10, 12-féle bort, punch glacét, etc. csatolunk, mutatis mutandis, valóban nem teszünk egyebet, mint egy közönséges nagy uri, főpapi, ministeri, udvari ebédnek adjuk programmját. Csak azon

különbséggel, hogy midőn a tiszta herbivore ló tán nem fog kivetkeztetni természeti instinctjéből, s zárva tartja fogyasztási csapdáját, ha többé nem éhezik; nagyúri, főpapi, ministeri s udvari vendég ellenben félig carnivore és tulajdonkép omnivor tulajdonánál fogva, annyi étvágyi és torkossági csáb közt, mint a milyennel eféle alkalommal okvetlen ostromoltatik, hihetőleg és általán véve nemcsak fogait egybe nem szorítandja, de tárt és befogadásra kész szájjal fogja bámulni a nagy természetnek egyaránylag oly kicsi asztalra egybe pontosított kincseit, mely nagy elbámulat következtében száz közt de tán egy sem fogja hallani félig herbivore természetének azon sugallását, »hogy bizony már elég!« Honnét aztán alig van nagy úr s kivált nagy minister, ki időszakonként nem volna kénytelen Carlsbad vagy más fürdők csudáit használni, mi rendszerint sub titulo, hogy igen is sokat gondolkozott és dolgozott, történik, s buzgó háladatot fejt ki az oly annyira mélyen belátó Hanns Jörgel-féle közönségnek kedélyében, holott épen nem a sok lelki munka és ebbeli kifáradás, de egyedül a sok hasi munka, t. i, a sok evés és ivás alkotja a Károlyfürdő et Co. elkerülhetlen szükségét.

Üljünk püspöki vagy érseki ebédhez s keressük ezt magyar földön, ugy mint az vagy 15, 20 év előtt divatozott. Mert hiszen azóta tán e tekintetben is emanáltak atyáskodó és dajkáló patensek, melyek a dolgot máskép regulázták.

Ebéd előtt liqueur, szilvorium és sajt zsemleszeletekkel. Ebédnél jó szorosan egymás mellett ülve mint compact had, mi a megtámadást igen elősegíti, 2, 3-féle leves, badacsonyi és ráczürmös, 4-féle assietli, caviar, kanape, sardel, irósvajas tarten, két modor szerint elkészült tehén hus, veres répa, uborka, torma és rántásos mártalék kisé-

rőkkel, somlai, bakator. Sárga dinnye vagy farsangi fánk, szerednyei, budai, — káposzta disznó hússal, sárga répa sonkával, derekasan megnyergelve, vadkacsa, borjú, csibe és teknyőskéka becsinált, — ruszti, szegszárdi, vanille futóka, ris meridon, plumpudding, chadecot, kétféle pezsgő, honi pezsgő a nagyobb, franczia pezsgő kisebb szám kielégitésére — és ez innen kezdve continuative. Fogas, viza, — ménesi, tokaji, — bleme manger, czitrom és ananász szulcz, gyümölcs, macedoine, — fáczán, pulyka, szarvas, vaddisznó, punch á la romain, olasz saláta, compot, malaga, lernel, fagylalt, confect, a kis mogyorón kezdve, sajton és számtalan gyümölcsön keresztül a nagy görögdinnyéig. 12, 24 species kávé, anisette, marasquin, kétféle asztali bor, kenyér, zsemlye mindig a táblán. S e csatának 2, 3 órai fel és alá habzása! S im ez rajza egy volt főpapi magyar ebédnek.

S kérdem, van-e ebben tulzás s többet kevesebbet nem mutatkozik-e ezen »sokféleség« minden egy kissé kérkedőbb asztalnál? Ezt bizony nem tagadhatni. És ha vannak is exceptionalis egyének, kik ily alkalommal de csak egyetlen egy tált, de csak egy borfélét sem hagynak kóstolatlan, sőt egybe másba még vajmi vitézül belé is vágnak; ugyan minek lehet tulajdonitani azon valóban nem kis csudát, hogy ilyest kiállni képesek? Egyedül annak, mihez képest eféle bajnokoskodásra csak ritkán kerül rájok a sor és elszigetelt excessusokat a jó alkotásu egyeniség csak elbir. De ha ilyféle valóban csak harcsához illő időtöltésre sine exceptione szinte minden nap felhivatik bár a legszivósb természetü egyéniség, nem fog-e végkép kidőlni, vagy ha teste nem is törik meg, lelki tehetsége egészen eltompulni? Elkerülhetetlenül, mert a természet elleni bünök előbb-utóbb bizonyosan bekövetkeztetik a boszút!

Hány példa illustrálja ennek ugy létét!

Kiki tudja, mily egészen különböző lény volt a sovány

Bonoparte tábornok és a kihizlalt Napoleon császár! Az elsőnek inspiratioit nem lehetett eléggé bámulni, midőn a másik, kereken kimondva, számnélküli megfoghatlan ostobaságot, vagy jobban mondva »butaságot« követett el. Ugy hogy legközelebbjei sokszor akaratlanul azon észrevételre fakadtak, hogy ő többé nem az az ember, ki volt, de valami más lett belőle s pedig kitünő magas állásának daczára valami sokkal alacsonyabb.

Honores mutant mores. Igaz, — s ekkép nem csuda, ha a kezdő Bonoparte körülnézőbb, megfontolóbb s indulatinak parancsolóbb volt, mint a szerencse és kivált a hizelgés és a meg nem szünő legszolgaibb hódolgatás mérge által egészen elkényeztetett s tökéletesen elvakitott Napoleon, ki zsarnokoskodásának második felében és kivált annak végén csak másban látott hibát, magában soha sem, s egyedül másnak tudott parancsolni, de magának egy esetben sem, — ugy hogy tulajdonkép nem a fatum döntötte el a franczia nép sorsát, de egyedül Napoleon vak elbizottsága s neheztelő gyermekhez illő makacs önelámitása vezette Franeziaországot sárba. Ugy hogy ha kivált kakas párviadali viszketegére visszaemlékezünk, melylyel saturálva Sz.-Helenában a legtarkább nóták szerint intonálva annyiszor felfajdult és Sir Hudsont meg nem szünőleg pofozgatni igyekezett: senkire az egész világon nem illik jobban, mint személyére, azon talpra esett franczia mondás: du sublime au ridicul il n'y a qu'un pas.

A szerencse elhagyta őt és azért bukott. Ezt gondolják sokan. S nem tagadhatni, a legnagyobb szám fogalma szerint szerencse annyit jelent mint ész, és szerencse-hátfordítás, annyit mint ostobaság. — Igy több évvel bizonyos gavallér igen sokat nyert valami franczia pharaobankban, és én azt valami jó barátom sorai által tudtam meg, ki e jó hirhez még a következőt csatolta: »Tudtam én mindig, hogy H. okos gyerek s hogy rajta nem kell

búsulni? Később valami más gavallér minden pénzét elveszté szinte pharao asztalnál, erről pedig igy irtak: »hallottad-e már, hogy az a szamár B. mindenét elkártyázta? Én előre tudtam, abból a tökfilkóból soha nem lesz semmi!«

S ekkép igen meglehet, miszerint Napoleon csak addig volt nagy eszü egyén, mig fortunával jó nexusban élt, és csak akkor sülyedt lefelé, mikor ezen változékony szellem neki nem mosolygott többé.

De ha azon magas felfogásu allegoriára gondolunk, melyhez képest midőn a Szerencse mint hű kisérő magát a Bölcsnek ajánlá és ez neki ekkép válaszolt:« üdvöz légy szeretetre méltó szellem, én kimondhatlan nagy hasznodat tudnám venni, ha nékem segédkezedet nyujtanád, de lásd, nálad nélkül is jól megvagyok, midőn ez és az, az és amaz, és ezek közt tán a kicsi és épen nem nagy, de minden esetre igen historicus Napoleon is volt, és minden bizonynyal desperálnak, ha te tőlük visszavonod nagyhatalmu kegyedet; fordulj tehát ezek felé« ; ha mondom, ezen jelentékeny allegoria jut eszünkbe . . . ha t. i. igaz e most felhozott állítás, miszerint Napoleon azért bukott, mert elhagyta őt a szerencse: akkor okvetlen igen különös fénybe állittatik a historicus tábornok, mert hiszen akkor ezen állítás szóról szóra csak annyit jelent, hogy ő sem eszének, sem bölcseségének nem tulajdonithatja felemelését, de egyedül a véletlennek, t. i. a szerencsének, mely mint tudjuk, vak és ekép nem ritkán a legbutábba szeret s azt emeli néha még királyi székre is.

Allegoriaként igy világlik Napoleonnak élete és végképi felsülése.

De miután az életnek gyakor lati mezején mindenben az mutatkozik, hogy egy factor közönségesen nem szül semmit, tán a hóhéri munkán kivül, de rendszerint két sőt több factor együtt munkálása szükséges, miszerint valami támadjon: ugy Napoleonnak oly szembetünő elha-

nyatlását és végképi elbuktát is nem egyedül az okozta, mivel honores mutant mores, hogy ő mint császár mintegy nagyobb megvetéssel nézte a világot és az emberiséget, mert hiszen számtalan fejedelem ily qualitások miatt sorból ki nem esett s mai időkben sem esik ki.

Az sem okozta szomoru végét egyedül, mert elhagyta őt a szerencse, minthogy — minden allegoriáról abstrahálva — az igazán okos ember bizonyos pontig parancsolni tud a szerencsének, és a politica mint nem különben a háboru terén sokkal nagyobb suly a higgadt, jó számolás és az előleges kimeritett combinatio, mint a szerencse. Ugy hogy például a vagrami ütközetet nem azért nyerte meg Napoleon, mert a szerencse, mely őt Aspernnél elhagyta, személyéhez Vagramnál megint gustust kapott sem azon okból nem vallott oly nagyszerü kudarczot muszka földön, mert elhagyta őt a szerencse, korántsem! hanem mert valamint a vagrami csata előtt legnagyobb activitással három hidat vert a Dunán keresztül, vagy 80 ezer emberrel nagyobb számú katonát concentrált az új csatatéren, több mint 200 ágyuval superálta a boldog Károly főherczeg tüzér erejét s mindenről gondoskodott: és ezért győzött — ugy a muszka megtámadásban, egyedül Brittaniának a continentalis védegylet (!) általi legyőzési gyermekes álmába merülve és ezen theoriába mint suhancz mátkájába vakon belé szeretve, számitásából egészen kihagyta a muszka távolságokat, a muszka sarat, és a muszka telet soha nem vette fontolóra, s ezt Spanyolországot tekintve sem tette, hogy nemzetet mint férget letiporni, lealázni, legyilkolni nem oly könnyü munka; az sem jutott eszébe, hogy a muszka czár, kit annyira bolonddá tett, alkalmasint nem fogná neki megbocsátni kézzel fogható furfangságát és ekkép inkább veszni mint békét kötni lesz hajlandó, e mellett senkinek tanácsát nem kérte, nem is hallgatta, és csak akkor jött egy kissé eszére, mi-

kor Moskot orra előtt felgyujtották. És ez a muszka drámának kulcsa! Waterlonál pedig hasonlóul nem azért dőlt tönkre, mert szinte ott is elhagyta őt a szerencse és az ellentáborban üté fel sátorát, hanem alkalmasint azért, mert ellenségeinek kettős ereje nagyobb volt mint az övé, vagy mint igen sokan erősítik, kik a francziák győzedelmét az angolok felett is hihetőnek állitják, azért, mert Napoleon csata előtt mint csata alatt legnagyobb apathiába volt merülve, lóháton alig tudott ülni, annyira el volt gyengülve. Grouchyt maga szegezte le nyilt parancsa által, mely ellen soha nem volt apellatio, nagy távolságra a csatatértől; az egész ütközet alatt mindig habozott, semmire sem tudta elhatározni magát és még sem hallgatott hadnagyainak összes esdeklésére és tanácsára, mikor az az angol had Ney marechalnak vak légykénti dühös megtámadását már-már alig birta s Wellington maga a legnagyobb consternatioba sülyedt, nagy távolságban pedig Blücher hadai mutatkoztak, s mely tanács abban állott, ezen koczkás állapotban az egész reservával, mely még nagy számu volt, az angolokat elárasztani, kik minden hátsereg nélkül már mind a csata terén állottak, sőt legnagyobb részint azon halva feküdtek s azokat tökéletesen elgázolván, mielőtt a porosz segitségre érkezhet . . . igy vivni ki a nap sikerét. Hanem a helyett két részre osztá tartalék hadát a szerencsétlen — vagy mit is mondok, épen nem szerencsétlen, de egyenesen az erkölcsileg lesülyedt és egészen eltompult eszü Napoleon: minek következtében aztán »illaberek nád a kert« szaladással végzé be bajnoki életét! Hát ugyan mi okozta buktát?

Nem egy, hanem három együtt munkáló s egymást elősegitő tényező, mely őt folyvást mint valami ittassági ábrándban tartá s napról-napra mind mélyebb erkölcsi vakságba sülyeszté s pedig elannyira, mikép ő, kivált zsarnoksága vége felé, soha semmiről nem birt itélni csendes

vérrel és higgadt velővel igazi »okos« emberként, de rögtön egy hyperbolából a másikba esvén, vagy minden alap nélküli illusiók után nyargalt mint eszeveszett legnagyobb fejességgel, vagy kétségbe esvén, lesujtott gyermekként lamentált s részint hadnagyaira, részint kormánya fő embereire kente saját rövidlátásu eljárását, részint az őt végkép lecséplő hatalmak hiányos felfogására, kaján politikájára és roszszivüségére fogta eljátszott világi szindarabjának harmadik, negyedik felvonását s a kárpit-legördülő végét.

Ezen három factor egyike tagadhatlanul az volt, hogy ő a honores mutant mores, andante vagy inkább presto n o t á j a szerint napról napra bizakodóbb lett, mig elvégre annyira elbizta magát, mihez képest azon de legtávolabbról sem kételkedett, hogy ő minden emberek közt valami extra tünemény, melynek minden szabad, s melynek egyedüli vocatioja az, hogy parancsoljon, mig a nemzeteknek számtalan oly sok szinü csordái csupán szófogadásra vannak teremtve.

Azon második tényező, mely lebuktát következteté, pedig a valósággal nem volt egyéb mint »Fortuna,« de épen nem azért, minthа az néki pályafutásának közepén vagy végén hátat forditott volna, hanem tökéletes valósággal mondva, egyedül azon okból, mivel ezen változékony szellem neki életkalandjának kezdetén oly igen is nagy nyájassággal mosolygott. És ekkép ő mint kártyás, ki mert eleinte nyert, azt hiszi utóbb is nyertes lesz, szinte azt gondolta, sőt erősen hitte, hogy »csillaga«, mely számára különösen van készitve, őt élte fogytáig minden bajból kivezetendi és földi utja bevégeztével directe a szentek, sőt istenek társaságába iktatandja, honnét aztán mindig játszott, mindig játszott, mig végre annyira megszorult a kapcza, miszerint a »va-banque« stadiumába korbácsolták őt szenvedelmei és az általa

elég figyelemre soha nem vett körülmények — és ő, miután utolsó játékát is elveszté, csak Sz.-Helenában vette észre, noha ezt bevallani soha nem akarta, hogy azon hiú és kevély fény, melyet ő mint csillagát bámulta, épen nem volt őt mennyekbe vezetendő csillag, de egy fatalis lidércz, mely Francziaországot sárba dönté, saját megcsalt személyét pedig egy tengerektől körülmosott vajmi szomoru sziklaoromra lepecsételé.

S vajon a harmadik factor, mely ambitioi és illusioi ittasságát nemcsak folytonosan fentartotta, de minden módon még nevelte is, ugyan mi volt? Semmi egyéb, mint — bármily prosaicusnak látszassék is ezen állitás — természetéhez és foglalatosságihoz épen nem illő életrendszer.

Ki közelebbről ismeri azon viszonyt, melyben Napoleon hires orvosával Corvisart-tal élt, és mily meg nem szünő kérésben, intésben, sőt dorgálásban merité ez ki Napoleon ellenében minden lelki tehetségét, miszerint a nagy császár ne áldozna annyit Venusnak, ne üritene ki minden nap egy sőt két üveg burgundi veres bort, ne innék annyi kávét, ne nyelne annyi nyalánkságot és általán véve »annyit« testi mozgás tekintetében ne esnék egy tulságból a másikba, mint szokása volt, mert rendszerint alig mozgott, néha pedig fél napokig nyargalt mint bőszült. Ne kényszeritse magát oly sok gondolkozásra, és azért ne kezdene egyszerre annyifélét, mint például a muszka invasiot, mikor a spanyol kaland csak félig sem volt még bevégezve stb., ki előtt ismeretes, mily számtalanszor a nagy ember fülébe rágta Corvisart mindezt, mi hitelesen tudva van, de hiába, az aztán kénytelen lesz bevallani, hogy ezen harmadik, látszólag oly prosaicus, oly felszines tényező tán legerősebben influált Napoleon végképi elbuktára! Mert ő, jóllehet csak egyszer esett sulyos betegségbe,

mikor Sz.-Helenán ki is mult, azért igazán egészséges még sem volt soha is. Igy például nehány nap a borodini mészárlás előtt nagy náthába esett, és ez annyira leverte lábairól, hogy ezen nagy ütközet alatt egyszer sem mert lóra ülni s oly kevés energiát fejtett ki, sőt annyira tétovázott, mikép régi bajtársai sehogy sem birtak ráismerni és sehogy sem tudták benne az egykor oly merész marengói hőst fellelni. Waterlónál, ugy mondják, valami galantbaj hátráltatá lovaglásban, — mi vajon igaz-e, nem tudom — de annyit bizonyosan tudok, hogy mikor Elbának indult, kisérői előtt sans géne localis fürdőket használt oly baj ellen, melybe az ember puszta csókolás miatt nem esik. Átalán véve mindenkire, ki őt látta, egy tulhízott epesárga beteges embernek benyomását tette.

Közönséges felfogás szerint Napoleon rendesen élt, mert magát soha le nem itta, asztala kitünően nem viselte Lucullus bélyegét és szerelmes kalandjaira titokleplet vont; ugy hogy más egyénre nézve, kinek testalkotása és minemüsége az övéhez egészen hasonló, ily rendszer tán nem lett volna egészen lélekeltompitó s »gyilkoló« — ha t. i. ily egyén az életnek közönséges vágásában mozog. Ámde Napoleon, ki mint Atlas az egész világot vállaira vette, ki hirdühének következtében minden emberek fölött iszonyatos magasságra emelte magát, és ekkép minden pillanatban oly annyira ki volt téve az összeroskadás és elszédülés veszélyének; annak asztali élvezet, bor és amor csak egy kissé tulzott mértékben nem lehetett és ekkép nem is volt egyéb, mint a lehető legnagyobb lelki méreg, sőt kasza.

Különös és noha igen trivialis szinü, azért mégis tagadhatlan tény, hogy legtöbb világi események rendszerint ugy szólván egy csepp viz által döntetnek el, mi-

kor t. i. annyira megtelt száz meg száz körülmények által Pandora szelenczéje, mikép a legközömbösebbnek látszó parány is elég annak tulárasztására. S miután az isteni gondviselés semmit sem visz végbe közvetlen, de mindig csak közvetve teremtményei s kivált »emberei« által, ugy sokszor a legnagyobb világi események egyedül azért dülnek jobbra vagy balra, mert bizonyos előkelők, kik épen a kormányrúdnál állnak, teljes egészségben fénylenek és jóra fordítják a dolgot, vagy »fejök s foguk fáj« s csak ezért nem birnak oly határtalan energiával cselekedni, mint a milyen »sikerre« nézve szükséges, honnét aztán diadal helyett kudarczot aratnak. Mihez képest egy kelletin tul élvezett pohár bor, mely »migraint« szül, vagy valami nádméz nyalánkság, mely fogfájást okoz, elég lehet a legnagyobb világi eseményeknek más directiot adni. Igy például ha Waterlónál, hol a nap sikere hajszálon függött, Wellingtonnak hasrágása vagy hasmenése van — és a helyett hogy ő nyolcz lovat nyargal agyon és mindig ott terem, hol tanács, példaadás és lelkesítés legszükségesb — ő gyomrát burogatni kénytelen, vagy minden pillanatban valami bokor mögé lecsücsülni: alkalmasint ezen eldöntő csata máskép dül el és ezer eventualitásnak nyilik tárt kapu!

Anima sana in corpore sano. Igy hangzik egy régi thema. És igaz, ilyféle dupla egészség alkotja az emberi tökélynek ideálképét.

De a gyakorlati élet mezején az mutatkozik, hogy ezen kettős perfectio szinte soha vagy csak felette ritkán jár együtt. Mert a leglelkesebb emberek általán véve nem a legerősb testi egészségüek, és ebbeli egészségük, melylyel dicsekedhetnek, nem annyira természet ajándéka,

mint inkább okos életrendszeröknek müve. Midőn a pezsgő és aczél egészségü egyének sorában viszont alig mutatkozik valami magasb lelki szellem.

Ugy hogy valóban ugy látszik, mintha a léleknek növése gátolná a testnek kifejlését és viszont.

És ez nemcsak ugy látszik, de bizonyos pontig valósággal ugy is van. S vajon miért? Vizsgáljuk!

Mikor az ember születik, nemcsak teste kicsi, de lelke is vajmi piczi. S vajon egyik mint másik mikép nő? Eledel által. Nemde? Igen, de kétféle eledel által, mert teszem, mig tej, kása, hus stb. egy cseppet sem neveli a lelket, de csak a testet növeszti: ugy a principista, grammatista és syntaxista tanulmány stb. viszont nem hizlalja a testet, de tágitja a lelket. És ezért a természetnek örök rendszabásai szerint, ceteris paribus, azon mértékben fog a serdülőnek lelke vagy teste növekedni, mint a milyenben több és czélszerübb eledelt nyujtanak lelkének vagy testének. S mintán a nevelési systemák sok árnyéklatai közt majd a lelket táplálják erősebben, majd a testet, és valóban kimondhatlan sulyos problema e kérdésben az igazi proportiot és aequilibriumot feltalálni, maga magából következik, hogy az egyiknek lelke lesz erősebb, a másiknak ellenben teste.

Régi időkben a testi egészség és erő kimondhatlan nagy előny volt, miszerint azt, noha semmi rendes és kifejtett systema után, minden módon ápolák; mig másrészről a legbuzogányosb vitézek rendszerint csak irni és olvasni sem tudtak.

Később pedig, főleg a lőpor használata következtében annyira el lett hanyagolva a testnek kiképzése, mikép a tudós par excellence minden testi ügyességtől annyira volt dispensálva, mikép ő testének de legkisebb hasznát sem tudta venni és a világnak materialis szinpadán nem igen más szerepet játszott, mint Angliában azon hizlalásra

nevelt artefait ürü species, mely mi testi mozdulatait illeti, az egész világnak alkalmasint legügyetlenebb és legegyügyűbb teremtése.

Egy hatvan, hetven év előtti parókás és hajporos tanárt vagy tiszteletest képzelni, ki mély tudománya — quantum satis — fölött vagy mellett még elegans mozdulatu lovag, jó gyalogoló, hatalmas lovas, kitünő úszó, erős vívó, délczeg tánczos stb. lett volna, ilyest de csak képzelni sem lehet. Honnét aztán — már nem tudom mily german iró — igen helyesen jegyzi meg, miszerint azon időkben, mikor a nevelési systema egészen felforgatott lábon állt és a nyolcz éves fiut már latinul kinozták. — úszni etc. pedig soha sem vagy mint meglett ember tanult, — hogy azon időkben nem a tudóst oltották a férfiura, de a férfiut a tudósra. Holott az efféle beoltásnak egészen inverse kellene történni!

Mostani időkben pedig, mikor általán véve eléggé sőt kelletin tul is gyakorolják a növendék testét, nem tagadhatni, a léleknek is bőven kiadják, felsőbb parancs következtében, kellő illetékét; csakhogy annak legnagyobb része, mit a respectiv fejekbe erővel belé csepegtetnek, sőt legnagyobb mértékben belé feszítenek, a léleknek valódi táplálására nézve bizony nem egyéb, mint moslék és hasztalan szalma.

De térjünk a felhozott egykor divatban volt magyar püspöki ebédünkhez vissza. Vagy mert ez könnyebb, mivel jelenkori, képzeljünk magunknak valami nagy uri s kivált diplomatikai lakomát Europának bármelyik nagyobb vagy fejedelemszéki fővárosában. Mind azon sokszinü variatiot, mely a magyar püspöki ebédet tüntette ki, itt ismételtetve lelendjük, azon különbséggel mindazáltal, hogy ezen variatio sokkal raffináltabb, még inkább

elágazik, s a tálak, mint nem különben a borok idegenek, vagy legalább idegen nevet viselnek. Sőt e tekintetben azt fogjuk tapasztalni, hogy ezen evési és ivási oly tarka luxus, mely az előtt ugy szólván »elszigetelve fénylett«, napról napra általánosabban terjed, és Mózesnek számtalan igaz fia, vagy csak adoptivusa, ki börze vitézségei következtében magasra nőtt, csak oly tarkán vagy még tarkábban hizlalja magát és kegyes vendégeit, mint bármily ex stemmate natus nagy bölcseségű gróf vagy herczeg, vagy egy máról holnapra uborkafára emelkedett s magas paripáról commandirozó apostoli »genie« tractálja nagy kegyesen szerencsés meghittjeit; a nagy szám pedig, mennyire tehetségével birja, csak bizony ugy utánozza ezen szép példákat, mint a mennyi éles észszel követi a birkasereg a mély felfogásu kolompos vezetőket.

Honnét aztán nem csuda, ha a betegek száma napról napra nagyobbodik, s egészséges vén ember ritkább mint a fehér holló, és néha-néha, az igen sok miatt, még a halálnak kaszája is szinte eltompul s csak abban variálja tempoját, hogy midőn azelőtt csak egyeseket vágott le, most fokkal egész sorokat dönt lábról.

Ez azonban a nagy természet igen bölcs oeconomiája, mely a tulnépesedést rendszerint gátolja és nem engedi, hogy minden népek azon nagy boldogságban részesüljenek, mely a nagy chinai népet oly irigylésre méltó állásba iktatá melyhez képest ha köztük kifogy kutya, macska, patkány és efféle delicatesse, elkerülhetlenül saját drágálatos husuk megkóstolására és élvezésére lesznek reducálva, és már igen közel állnak ezen boldog epochához.

Azt tehát, hogy bármily természetes vagy önakarat vagy önhiba utáni okból sok nép kidől, azt a status férfiu, kinek a status tudomány t. i. mestersége, ha fájlalni, siratni is fogja, in ultima analisi bizonyosan csak annyira méltatandja, mint van ára azon ontott vérnek, melylyel

oly győzelem vásároltatott meg, mely milliókra áldást hoz, és ekkép aránylag keveseknek kimulta, de dicső és azért nem oly keserü kimulta számtalant új és boldogabb életbe varázsol.

Nagy nemzeteket nem érhet nagyobb szerencsétlenség mint a »tulnépesedés«. Ezen állitást, mennyire tudom, legtöbb status oeconom tétova nélkül a lehető legnagyobb absurdumnak fogja declarálni. Mert hiszen ugyan mi alkotja a nemzetek erejét és suprematiáját annyira mint nagy népesség, és ennek müveltsége; s mi a népek boldogságát illeti, vajon nem mutatkozik-e több boldogság például Szászországban, mint a magyar alföldön? miszerint aztán a gyarmatositás péczéltetik ki, mint az országlás mesterségének egyik fő tényezője és kelléke.

És igaz, néptelen ország sem nem erős, sem nem pittoresque, kivált ha többnyire sík és erdőtelen és e tekintetben minden kétség kivül sokkal kellemesb utazni Szászországban, hol többek közt sok kő is van, jó utakon, — mint a magyar alföldön, hol többek közt épen nincs kő, ut nélkül. Túlságban egyébiránt nem létezhetik és ekkép soha sem is létez a való. Ugy hogy a most fenforgó kérdésben nemcsak a tulnépesedés, de a népetlenség is bizonyos criteriuma, ha ugy lehetne mondani valami status indispositiojának. Ezt nem tagadhatni. És azért az eldöntendő kérdés csak az: melyik tulzás és ekkép mely indispositio fájdalmasb és keservesb.

Mielőtt ezt azonban igazságosan el lehetne dönteni, még azt is fontolóra kell venni, hogy ezen »indispositio« tulajdonkép kinek fáj? És itt, ha valahol, a tiszta distinctio elkerülhetlenül szükséges.

Ha például nekem 1000 darab birkám van valami 20 ezer hold nagyságu pusztán, akkor 2 font gyapjura számitván darabját és 100 forintra egy mázsa gyapjut; nékem brutto 2000 forint jövedelmem van s pedig a

gyapju után. Már ha ezen jövedelmen kivül egyéb nincs és még a »régie« is sokat défalcal, akkor méltán vakarhatom fejemet és nem neheztelhetem, ha a sógor azt sugja fülembe vagy kaczagja képembe: »Eine ächt vormärzliche magyarische tábla biró Wirthschaft.« De más részről az 1000 birkának kimondhatlan jó dolga van — és legkisebb »hunger Wolle« nem mutatkozik gyapjukban!! A »plusmacher«, mely annyi van a világon mint »bolondgomba«, ily állásban engem rábeszél, hogy hagynék fel a régi methodussal és 1000 birka helyett tartanék 20,000 darabot. Mire én természet szerint, noha nem jártam a credit mobilier-féle iskolába, igen könnyen rá állok, mert 2000 forint jövedelem helyett 20 ezret irhatok a sperativumba,— a birkák azonban mit fognak cselekedni? Furcsa kérdés! Mit fognak cselekedni? No hát most ők fogják vakarni fejüket! Punctum! Chaume a son tour, és aztán miért nem lettek papok! De itt még meg nem állunk. mert bizonyos új genie arra oktat, hogy a pusztán 100,000 birka is elfér »különös nagy hasznunkra! Igen, elhiszszük, tán felette nagy hasznunkra, mi egyébiránt még kérdés, de nem ám a birkák hasznára, melyek ily állásban, mig ki nem dülnek, »pro rege et patria« csak koplalási hűségben és hazafiságban gyakorolhatják magukat!

És most alkalmazzuk ezen mezőgazdászati példát a status-gazdászatra és azt is vegyük számolásba, hogy az ember nem épen birka, vagy legalább nem kellene neki birka szerepet játszani, akkor szorosan tudományilag ugyan mily conclusumra jutunk?

Elkerülhetlenül 1-ör arra, hogy a kérdésben levő tulságok közt a népetlenség aránylag felette kicsi baj, melyen az idő természetes ereje által, minden dajkálás nélkül okvetlen segítni fog, mint a serdülő is idővel bizonynyal megnő, ha éretlen patensek által előbb meg nem gyilkolják, és hogy ekkép a népetlenség egyenesen

fiatalsági nyavalya, mig a tulnépesedés oly vénségi baj, mely napról napra sulyosb lesz, s melyen segítni alig lehet, sőt teljességgel lehetetlen.

2-or. Hogy a néptelenség csak a kormányzóknak fáj, a lakosoknak viszont igen kellemes, valamint a tulnépesedés hasznát egyedül zsarnok veheti, mig a nemzet annak súlya alatt minden tekintetben vajmi mostoha állásban pang.

3-or. Hogy igen nagy különbség van a keresztül utazás és az »ott lakás közt, miszerint tán igen meglehet, sőt igen sokszor fordul elő, hogy bizonyos országban utazni igen kellemes, de ott tartózkodni felette rosz, más országban viszont a mozoghatás keserves, ámde annál boldogabb az ott lakhatás.

Napoleonnak Francziaország népesedése korántsem volt még elég, mert hiszen csak 15 évi hatalmaskodása után már-már kifogyott a conscript, ezen élő ágyutápláłék, és végre nem volt, kit vigyen mészárszéki mulatságra. Sajnos, legalább rá, t. i. a nagy kapitányra nézve, hogy nem China volt földi meglátogatásának kezdő, vagy nem oda vezette őt később csillaga, mert ott aztán oly szaporán ki nem fogyott volna az ujoncz, és a nagy nemzetnek sem árt, sőt nagy részének bizonyosan használ, ha decimálják, sőt ha felezik is.

Hasonlóul a financzminiszter, ki tán minden országban kivétel nélkül, és Austriában minden bizonynyal az egész nemzeti complexusnak azon legszerencsétlenebb egyéne, ki a köz szánakozást leginkább megérdemli, mert tőle lehetetlenségeket kivánnak, és nincs más kilátása a jövendőbe, mint tökéletes incapacitás hirbe sülyedvén, mi el nem maradhat, cum ignominia elkergettetni, s mely finale annál bizonyosb, minél nagyobb talentummal bir, mert ilyestől aztán egyenesen csudákat várnak, miket természet szerint nem csinálhat, a financzminister hasonlóul

azon motto szerint : ubi populus, ibi obulus, magától értetődik, inkább a tulnépesedés felé gravitál, mint a néptelenség irányában, minthogy több vállra rakhatja az adó súlyát.

Mi azonban a nagy közönséget illeti, mely Tirolban, hol csak 40 éves korban pattan fel az ész, később, más országokban pedig előbb, de elmulhatlanul, többek közt azt is fogja ruminálni, hogy az ember vajon magáért van-e a világon, vagy másért, — a nagy közönség alkalmasint nem igen fog örülni, ha egyszer észre veszi, miszerint speciesének szaporitása a sic non vobis tana szerint, tulajdonkép nem azért recomendáltatik a statusgazdák által a kormányoknak oly erősen, mihez képest több ember vigadjon e földön és nagyobb szám élvezze annak kincseit s kivált a családi élet édességét, — legtávolabbról sem, hanem simplicissime azért, hogy nagyobb legyen a recruták és contribuensek száma.

Egyébiránt mintán, legalább saját nézetem szerint, nem a nép quantitása, de a nép qualitása határozza el a statusnak valódi és nem mesterkélt vagy bitor hirü erejét és suprematiaját; valamint a financzián is nem a sok, de a jó birtokú nép segíthet egyedül : ugyan pillantsunk Irlandiára. Ott tagadhatlanul elég a nép! És vajon mi hasznát veheti az angol kormány? Adózni nem képes, mert koldus, e tekintetben tehát a financzministerre nézve hegedült Sz.-Dávid. Tehát háborui dicsőségre és mészárszékre? Igen, de csak bizonyos pontig, mert a katona oly igen szamár, hogy enni is akar, s még sem oly felette nagy szamár, miképp azt szalmával is el lehetne tartani, honnét aztán még oly kitünő ember-consummens, mint Napoleon volt, sem veheti a tulnépesedésnek határtalan hasznát.

És ha e szerint még csak usurpator és financzféle pióca sem rakhatja dicsőségének és theoriájának sarkalatát bármily nagy számu koldus népre, vajon mit művelien határtalanul tuláradozó lakosi sokasággal jó szivü fe-

jedelem, ki népének atyja és nem hóhérja; és financz galopinjével együtt mi módon gyógyítsa, vagy legalább mi által enyhítse mindazon bajok kimerithetlen sokféleségét, melyek tulnépesitett országban kikerülhetlenül mindenünnen felburjánzanak? Mihez képest ez aztán a legsulyosb emberi feladat.

Hány tudós gyalázza az angolt, hogy Irlandiát szomoru állásából ki nem emeli. S kivált mai időkben, hány osztrák reformator szájaskodik az angol kormány ellen, — soha nem tudván felejteni s bocsátani, menynyire megrövidíté ez nem egy szerencsétlen magyarnak »ki nem adása« által akasztási jó kedvét és élvezetét — és azon bécsi bóhozat szerint »Einen Jux will er sich machen« — az egész mulatság arra lőn reducálva, miszerint ő azt csak in effigie lássa, mit in originali megtapsolni oly kitünő jószivüséggel és oly fenséges nagylelküséggel annyira szomjazott. — Igen! Vajmi erősen szájaskodnak, — és csak azért nem szájaskodnak még erősebben szinte megboszantásig, mert Anglia nem Piemont, — és a legtökfejübb diplomata is csak ért és tud annyit latinul, miszerint azon böles dictionak mélységét egész mértékben méltányolhatja, mely igy zeng: quod licet Jovi, non licet bovi.

De kérdem, vajon mit tegyen az angol kormány Irlandiának kigyógyítására?

Ezt a problemát, csak biznák rá, tudom rögtön feloldaná azt t. i. képzeletében és szájjal nem egy mostani kolomposa Austriának. Mert alig hihető, mily erős »magába bizást«, sőt feneketlen szemtelenséget fejt ki a minden control nélküli, máról holnapra igen alacsony állásból igen magas paripára ültetett hatalom! Az ilyen cito, citissime mindent felold és rá nézve nincs gordiusi csomó. De vajon mily sikerrel oldaná fel például az irlandi problemát? bizonyosan csak ugy . . . mint teszem, fogfájást

is radicaliter ki lehet curálni s pedig oly gyökeresen, mikép aztán az illetőnek soha egy foga sem fog többé fájni, ha t. i. nagy bölcsen elütik fejét.

Scribe, ki felette sok élethű szindarabi scenát festett, ismert vigjátékában Bertrand et Raton mesterileg szinpadra állit bizonyos, protectio által legnagyobb tudatlanságának vagy tán csak szükséges tudomány nélküliségének daczára rögtön magas uborkafára felesigáztatott status embert. Ez, miután a nagy közönség admiratiója és meg nem szünő tapsa által kisérve és elősegitve (?!) mindent, a legszövevényesbet is, kitünő genialitással és könnyüséggel absolvál: egyszerre megakad, s magán segítni többé nem tudván, mikor az egész haladási machina falba vágott, mindig csak ezen themát kongatta: mais il faut faire quelque chose — et que l'on sarse quelque chose. Minek elkerülhetlen szükségét mindenki mélyen érzette és tisztán látta. De mikor kérdezteték, — mikor t. i. már benn volt Ariadne kertjében és nem tudta, abból hol bujjék ki — hogy vajon hát mit rendel, mit parancsol, mindig csak azzal válaszolt: il faut faire quelque chose, mig őt elvégre a nagyságos Minotaur, bizony már nem emlékszem, felfalta-e vagy kertjéből kiriasztotta.

Igy Irlandiát tekintve sok igen okos ember gyógyászgatott már ezen szerencsétlen sziget bajain és vajon mily sikerrel? O'Connell a katholikus emancipatio által gondolt segítni rajta s az által, hogy parliamentben ülést nyert, s vajon mily haszonnal? Lehet mondani semmivel. Mert hiszen ha szónoklati állás, politikai befolyás, szabad tanácskozási pondus etc. irigylésre méltó kedvezmény is, azért mindennél még sokkal szükségesb és sürgetőbb a rágnivaló, nadrág és gunyhó és az előhozott erkölcsi előnyök egy baktát sem érnek, mig nincsenek kielégitve ezen legelső testi szükségek, ugy bizony Irlandián bármily erkölcsi előny sem segíthet, míg a nép legnagyobb része

koplalni kénytelen, nemcsak nadrágot nem, de még gatyát sem visel s pedig nem gustusa szerint, hanem mert »nincs« s még sok csak azt sem tudja, hogy legközelebbi naplenyugtával hová tegye szegény fejét.

»És épen azért kell a népet oktatni, puszta iskola-féle ajándékkal felvigasztalni, igazi érdekével anyai gyengédséggel megismertetni. etc. És e tekintetben mit tett az angol kormány? Semmit, hatalmaskodásokon, executiokon és terrorismus terjesztésen kivül. Mert legtöbb irlandi még csak olvasni sem tud!« Igy szólnak.

S igaz, de ha az oktatás és a kormányi dajkálás oly csalhatlan recipe, a népszegénység és nyomoruság megszüntetésére, ugyan tehát miért nem prescribálnak az igy okoskodó és atyáskodó osztrák status bölcsek például a Riesengebirg-féle lakosok és nyomorultak számára valami salutarist? . . .

»Ez más eset!« Aha! A mi más szavakkal csak anynyit jelent: szomszédod szemében látod a szálkát, de magadéban még a gerendát sem. S vajon miért volna más eset? S ha ugyan csak más eset, mint magam is gondolom, a különbség csak az, hogy a Riesengebirg-féle eset felette kicsi baj az irlandi bajhoz állítva, mit szám szerint bizonyíthatni, minthogy 70 ezer sovány koplalót sokkal könnyebb felhízlalni, mint 7 millió éhes farkast kielégítni, és ekkép nem igen hihető, hogy azon osztrák apostol, ki nem bir egy 6 láb szélességü árkon átugrani, valami 6 öl szélességü sánczon röpüljön keresztül madár-husulag.

És oktatás bizonyos helyzetben, sőt a legnagyobb tudomány is ugyan mit ér? Igy például Robinson Crusoenak mit használt minden theoriai tanultsága, s nem hal-e éhen, ha nem tud egy kissé practice forgolódni? s vajon az élet gyakorlati mezején általán véve ki a nagyobb böles, vagy legalább magára és nem másra nézve a haszonvehetőbb egyén, az-e, kit egyre másra mint pa-

pagályt rátanitottak, kinek azonban csak némán szabad gondolkozni, — s még ugy se, mert ha megtudnák, vagy szivesen ráfognák, mit rejt szivében, lelkében — jaj akkor: — vagy az, ki sem irni, sem olvasni ugyan nem tud, kinek gondolkozási tehetségét azonban el nem fojtják s ki ehez képest nyiltan gondolkozni mer és ezen legfontosabb és leghasznosb emberi foglalatosságban szabadon és váltig gyakorolhatja magát?

Mi elvégre azon szivtelenségeket illeti, melyeket Irlandban az angol kormány, mint mondják, elkövetett és elkövet; erre tán nem lehet egyebet mondani, ha azon sok kötélre emlékezünk, melyet senki sem tudja quo jure — ha nem jure fortioris et jure *canonico*, t. i. jure ágyu, puska és hóhérico — felhasználtak mint altum silentium, — mig az idő maga magától ellentállhatatlanul meg fogja boszulni e mennyekbe kiáltó sziv- és velőtlenséget.

Vannak helyzetek, hol — mint Irlandban — szinte semmi nem használ; és valamint 20 ezer holdon 200 ezer birka nem élhet, t. i 10 birka egy hold után, habár Thaer et Co. minden tudományát magába is szijja az ily gazdaságot vezérlő oeconom: ugy Irlandban lehet, lehet ugyan némi elszigetelt sebeket ápolgatni, itt-ott könyüket enyhiteni, egy-egy koldust alamizsnával felvigasztalni, — de valami általánost kigondolni, mi a nagy mázsákon segitsen, teljességgel lehetetlen.

És ezen tuláradás szinte oeconomiája a nagy természetnek, melyhez képest, mintán annyi üres hely van még a világon, ennek legtávolabb és legrejtettebb zugába is becsepeg és eljut az emberi faj. Eleinte egyes utazók járják be például Afrika belsejét vagy az Amazon folyó völ-

gyét s lassanként tuláradozó népek elszakadó részei töltögetik azokat be.

És ekkép az irlandi embermennyiség, ha halál által nem, egyedül kivándorlás következtében csökkenhet egy kissé, — s ily tanácscsal tüstént elé is áll a féleszü nagy sereg. Ámde eféle parancs- és csal- panacea ugyan segithet-e sokat? Alig. És volna csak az angol kormánynak élén az osztrák beamterek bármelyik tündöklőbbje, nem kétlem, tüstént tudna segitni a bajon és tétova nélkül mindjárt megparancsolná« Irlandiának kivándorlás általi felkönnyítését. Ámde eféle parancs- és csal-panacea ugyan segithet-e sokat? Alig.

Mert kérdem, mikép vándoroljon az irlandi ki, t. i. nagy számban? Gyalog vagy lóháton nem megy — Amerikába, de csak Angliába is uszni szinte egy kissé sok. Tehát nem máskép mint hajón! Igen. De vajon ingyen beveszik-e az embert a kemény szivü hajós emberek? Egyes esetekben nem kétlem, mint matróz vagy valami philantrop alamizsnája után, de nagy számban bizonyosan nem és ezeknek fizetni kell. Az irlandi népet tekintve legalkalmasb derivanz okvetlen Éjszak-Amerika. Nem hiszem, hogy 5 font alól oda át lehessen vergődni, férfiút, asszonyt, gyermeket számitva (in Durchschnitt) diametrali calculo! Mihez képest 10,000 lélek kivándorlására szükséges 50,000 font, aequale egy félmillió pengő forint. De ha Amerika partján kiszáll, fog-e ott tüstént munkát lelni bezzeg, asszony, kisded, hogy éhen meg ne haljon? Bizonyosan nem. És azért tegyünk mindeniknek zsebébe még extra 5 fontot. Már ezzel eljut-e valami üres helyre s ott az 5 fontnyi remanentiával megkezdhet-e valamit, mi őt táplálja? Én nem hiszem. De tegyük fel, hogy e kivándorlott 10,000 egyén sorsa egytől-egyig jóra dölt — Bravo; — s hogy e nem kis csudát egy millió pengővel vásárlottuk meg. Azonban 8, 9 millió irlandira nézve,

kik közt 7 millió koldus van, ugyan mi nagyot segít 10,000 szájjal kevesebb consummens? Bizonyosan nem nagyot, de csak alig észrevehető parányit. Ez tehát egyenesen homeopathiai kura volna, mely ez esetre legalább bizony nem illik. Terjeszszük tehát status bölésességünket vagy philantropiánkat, a mint tetszik, tágasb térre, — s vigyünk ki 10,000 helyett 100,000 darabot. Bravissimo! Ez ugyan 10 millióba fog kerülni, de hagyján, mert igy legalább radicaliter lesz segitve a dolgon, nemde? Nem lesz biz azért gyökeresen segitve és ez is csak palliativ Hogy-hogy? Mert 100 ezerrel kevesebb evő sem segit nagyon 6,900,000 koplalón — és e fölött, mit nem kell felejteni, 120 ezer új evő látogatja meg a zöld szigetet évenként, s pedig nem »en passant« teli zsebbel, de letelepedésre s egészen mezitelen, mert ennyi a minden évi népszaporodás, ugy hogy az egész mütétel, a danaidi hordóra emlékeztetvén, nem egyéb, mint oly lélekvesztőnek kiöblitése, melyet tág lyuk ily operatiora különösen alkalmassá tesz. Rendelkezzünk tehát nagyobb energiával s vigyünk ki egy, sőt két millió emberszájt. Bravo, bravissimo! És ekkor csak lesz sikere e jótevő status csinynek. Ugy-e? S azért »nur braw vorwärts, dann gehts schon! Eine richtige Auffassung, Energie und Zeit — und die grössten Schwirigkeiten sind gelöst! Dominus vobiscum. Amen.

Ily energia, nem tagadhatni, mindent legyőz, csakhogy például az irlandi esetre az efféle operatio jótékonysága csak 16 évre terjed, mert ezen idő leforgása alatt megint meg fog telni vizzel a lélekvesztő 'durch Asterise exepliciren, azaz megint 200 ezer ember superfluummal lesz megáldva Irlandia. De mit Zeit kommt Rath — s majd akkor megint ki kell gondolni valami czélirányosat és egyébként hány rögtön semmiből mindenre felemelt status fő szakács van, ki a gyarló ember természete szerint

sokkal erősebben irtózik saját segre esése, mint az egész közállomány elbukásának télelmétől, és kinek ekép, bár mikép czifrázza is ki »besonnen« és »vorwärts«-féle politikai hitvallását, lelkének legmélyebb fenekén még nem lehet és azért nincs is más motto, mint »aprés moi le daluge«, — mikép aztán csak ma vagy legközelebbi időben ne akadjon meg a status targoncza, — és »omne tulit punctum etc, etc.

De ha mind az, mit itt elősoroltunk, nem is áll, épen nem »való , de egyedül malicia — és két millió irlandinak áttétele az opposit amerikai partra valóban radicalis kura és 16 év leforgása után valami deus ex machina okvetlen majd megint segitend a bajon, ha mind ezt meg is engedjük: ha szabad tudni is kérdezni, ugyan ki fogja liquidálni ezen gyökeres segitség kis költségeit? ki fogja azt megfizetni? Egy millió irlandinak átevedztetése a felvett, épen nem exorbitans de inkább insufficiens kulcs szerint 100 millió pengő forintra rug, két milliónak elvándoroltatása pedig p l a n e 200 millióra rug. Bagatelle. Ein wahrer Bettel, mi az igazi geniet »vorwärts«-féle ugrásiban nem hátráltatja — honnét aztán p e r s z e az efféle nagyszerü rugás, kivált ha az, noha más formákban sokszor da Capo történik, azoknak nem igen jól esik, kiket illet, — mert ugyan ki más fizesse az ilyféle inventiokat — tán az angol nép, vagy a parliament, vagy a Rex Victoria privat chatoulja? Épen bizony! a tatár kifizesse a világ hátán? Hiszen ez magától értetődik, — ha nem a hátra maradt irlandi nép! Kiss die Hand! Und rechne vor dieses tableau pour la resemblame.

— —

A tulnépesedés oly baj, melynél nagyobb viszontagság sem népet sem kormányt nem érhet. A kormányt azért nem, mivel ezen bajon legjobb szivvel és legtöbb ész-

szel is csak felette keveset segithet; — a népet pedig azon okból nem sujt semmi is oly kinosan mint saját tuláradása, mert legelőször is oly tájon, hol kelletin túl szaporodik a lakos, nagy rész betű szerint koldusbotra támaszkodni kénytelen és általán véve az elszegényedés épen nem mosolygó képe az emberi fatumnak, — ez oknál pedig még sokkal nagyobb az, hogy a nagy természetnek oeconomiája szerint, mely tuláradozó nemzetségek elszakadozó részei által töltögeti be a világnak még néptelen zúgait, — oly crisis, oly habzás támad a tuláradt népben, mihez képest a »gyerünk és maradjunk« kétségei közt az emberi élet egészen kivetkeztetik legnagyobb áldásából, mely nem egyéb, mint lelki csend, és őszinte megelégedés saját állásával és körülményeivel. Bizonyosan nem a legkinosb pillanat, mikor valaki magát főbe lövi, — de ily tettnek kimondhatlan kinösszegét azon több nap, több hét, sőt több éveken át kebelben hordott kétség képzi, mely a szerencsétlent majd arra sürgeti, hogy vegye a pisztolyt kézbe, majd arra inti, dobná azt el. Az elhatározott, vesztőhelyre is nyugalommal lép, midőn a habozó, ugy szólván, sem élni sem halni nem tud.

És ha most meggondoljuk, hogy mind e mellett még is vannak nagyhirü eszességek, — mit nem szabad »okossággal« összezavarni, — kik a »sok népben« látják az országok suprematiáját, és ekkép ha volna módjuk, még mesterségesen is nevelnék ezen természetes kimondhatlan bajt: akkor nem mondhatunk semmit, de hű polgárilag hallgatnunk és bámulnunk legtanácsosb.

Ezek szerint a status-bölcs, t. i. nem a bitorlott hirű, de a valódi status bölcs, kit tudomány és gyakorlat vezérel és nem phantasia vagy »szükség«, mert felkapott állásában csak kell hogy tegyen valamit, az nem fogja ki-

péczézni g a r d e-f o u-val az egész országot, miképverembe bukás által senki nyakát ne törje. S pedig legelőször is azért, mert ez lehetetlen, vagy legalább lehetetlen ily provisiot oly tökélylyel kivinni és fentartani, miszerint itt-ott egy kis rés ne nyilnék meg, melyen aztán a nagyobb szám, azon hiedelemben, hogy ott is van »garde-fou«, ki ne buknék, mintha tudná, mivel erre nevelve és szoktatva van, hogy korlát sehol nincs és ekkép magára magának kell vigyázni, ha nincs kedve sülyedni és magát agyon esni. S aztán azért nem dajkálkodik a tanult és higgadt status ember a nagy közönség fölött szünetlen, mert erősen hiszi, hogy minden halandónak van védangyala, mely rá vigyáz, és ekép nincs szükség melléje zsandár vagy policzey képében még valami supernumerarius mentort is állitni.

Ezen felvigyázó védangyalt a status bölcs nem képzeli magának mintegy »kammerdiener« vagy »Hofmeister (!) féle egyéniséget, de azt hiszi, minden kisded fölött a szülők virrasztanak vagy a megfoghatlan de annyira magasztos isteni gondviselés, a serdülők és gondolkozni kezdők fölött ellenben nem virraszt ugyan senki, de azért nincsenek provisio nélkül, sőt ezek még jobban el vannak látva, mert nem f ö l ö t t ü k lebeg az angyal, ki ehhez képest el is távozhatnék, de b e n n ü k lakik, miszerint nem távozhatik, de egyedül az elfojtás veszélyének van kitéve.

S vajon mi által fojtatik meg azon angyalnak sugárlása, melyet az isten minden emberi kebelbe mint »monitor«-t rejtett? Természet szerint az által, ha ezen isteni sugarlás helyett meg nem szünő »ember sugarlás« kong az illető fülébe és az elsőt lelármázza.

Számtalan urfi vajon miért oly nagy szabású tökfilkó? Kérdem miért? Mert kezdetkor mama és papa, később dajka, inas, komornyik, nevelő, még később hi-

zelgő és parasite barát gondolkozott és tett érette mindig, és ekkép angyalának soha nem volt szava!

S vajon miért van oly kimondhatlan sok ostoba ember, kivált bizonyos közel fekvő tartományokban? A természeti disposition kivül, mely, — nem tagadhatni, némi trottl-féle teremtésekben roppant, — egyedül azért, mert a zsandár, policzey, gewölbwach stb. féle őrangyalok betü szerint lecséplik azon istentől rendelt őrangyalt, melyet minden ember keblében hord; és mely isteni őrangyal oly gyengéd, oly szelid, mikép nem mer a rendszerint oly durva emberi parancsárokkal kikötni és megbirkozni, — miszerint elvégre egészen elnémul és még akkor sem inti »védenczét«, melynek keblében rejlik, mikor emberi védangyalai őt véletlen negligálják, mert hiszen nem lehetnek mindig sarkába, — honnét aztán egyetlen egy ily véd nélküli pillanat is elég arra, hogy orrára bukjék, sőt hogy még meg is gyilkolja magát a szünetlen emberi felvigyázat által soha érettségre magát ki nem fejthető butaság.

A status-böles még más okból sem barátja a gardfou-vali kipéczezésnek és szerfeletti dajkálásnak, de igen sokat átenged a természet mütételének; s pedig, mert mint felhoztuk, nem quantitása a lakosoknak, de qualitása képzi valami állománynak valódi sulyát; továbbá, mert nincs országra nézve nagyobb calamitás, mint tulnépesedés, mit szinte érinténk, s végre mert a perfectabilitás elve szerint nem akarja gátolni a nemzetek és általán véve az emberiség természeti purificatioját; — mi okból azon isteni provisiot, melyhez képest sok lágy velő ostobasága miatt idő előtt kidől és ez által mintegy megszabadítja a földet hasztalan terhétől, legnagyobb háladattal elismeri — és ily esetekben, mikor t. i. valami tökfilkó például agyon eszi vagy agyon iszsza magát, vagy ilyféle vitézség miatt búcsút vesz a világtól, hypocrit feljajdulás helyett inkább

örül s hálaérzettel viseltetvén az atyai gondviselés iránt, őszinte köszönetet rebeg az égbe: »Hála isten, megint egy szamárral kevesebb!« Igy zengedez imája.

Mindazok, kik leleneczházak, krippék és efféle philantrop intézetek körül forognak, — és nagy szenvedelemmel és ekkép elvakultan forognak, — ily sorok, mint a legközelebbiek, olvasása alkalmával, tudom, szinte eliszonyodnak. Ámde vizsgáljuk állitásom indokát egy kissé közelebbről.

Beszélik, miszerint Napoleon Egyptomban pestisbeteg zsoldosait megmérgeztetni parancsolta, mikép ne szenvednének oly sokáig és annyit.

Mennyire igaz ezen mese, mennyire nem, én bizony nem tudom, de tudni különösen nem is vágyom, mert nyomozásunkra az egészen közömbös.

A kérdés itt az: szabad-e ilyest embernek müvelni, és ily tett humanitása-e vagy nem? Azon számtalan controversiákhoz képest, melyekre e kérdés már alapul szolgált, ugy látszik, a dolog még eldöntve nincs. Mert hiszen sok becsületes ember azt hiszi, hogy szabad s ily intézvény humanitás, midőn épen annyi magas erényü egyéniség viszont ugy van meggyőződve, mihez képest ily tény kegyetlenség és ekép tilalmas.

Mi engem illet, én sem egy sem a más véleményre nem igen tudok gravitálni, mert nem vagyok a közelebb körülmények tökéletes tudomásában. Ha azonban »muszáj«, hogy véleményem legyen, akkor én azt mondom, Napoleonnak nem volt joga ilyest tenni s a tény igazi kegyetlenség, — s pedig mert péle-méle egész kórházat igy elitélni alig lehet kegyesség, mert minden mirigyes egytől egyig tán csak ki nem hal és ekép az, mi sokra nézve enyhülés, néhányra alkalmasint gyilkolás lett volna.

De keressünk más példát, mikor a halál elkerülhetlenül lebeg az ember fölött.

Csatában valakinek hasát szakitja fel ágyugolyó és kilógnak hurkái; gőzösön szétugrik a katlan s egy szegény fűtőt ugy eléget a gőz, hogy darabonként lehull egész húsa csontjairól; kórházban, bár minden lehető operatión már átesett, sehogy sem birja megszülni felfordult gyermekét az anya: — s ezeknek csakhamar bekövetkező haláluk oly bizonyos, miszerint isten sem segíthet rajtuk, minthogy az isten nem bontja meg az általa alkotott természet törvényeit, és nincs ekép a világon más kilátásuk, mint »sokáig« szenvedni, sokáig, mondom, mert hiszen ily kinos állapotban egy nap sőt csak egy óráig is élni már iszonyatosan hosszú. S most kérdem, ily helyzetben kegyetlenség és ekkép tilos-e opium, chloroform etc. által enyhítni s mintegy elősegítni a természetnek kivégző erejét?

Nekem ugy látszik, hogy ez nemcsak nem kegyetlenség, és ekkép nem tilos, de épen ellenkezőleg igazi humanitás és e szerint szabadon gyakorolható.

Már ezen igy látás talpra esett-e vagy nem, én tökéletes meggyőződéssel sem az egyet sem a másikat nem merem állítni.

Ha azon ujabb találmányokat bámuljuk, melyek szerint az emberi nem felette sok kinaitól dispensálhatja magát, ugy chloroform etc. által a legfájdalmasb operatió is tökéletesen kivetkeztettetik rettegést okozó mivoltából: ugyan nem látjuk-e ezen eseményben a nagy isteneknek új ajándékát, melyhez képest az emberi szenvedések summája annyira kisebbedett. S ha ezen elég nagyra nem becsülhető ajándék legőszintébb háladatra gerjeszt bennünket, ugyan nem jutunk-e akaratlanul is azon gondolatra, hogy vajon a jó isten angyalai által nem azért sugarolta-e ezen kínenyhítő találmányokat szegény földi gyer-

mekeinek lelkébe, miszerint halálnk keserves pillanatait is enyhitni és azok oly hosszúnak látszó voltát megrövidítni képesek legyenek.

És ha szabad háborunban ezreket feláldozni, sőt vesztőhelyen százakat kivégezni, kik teljes jólétben tán több mint félszázadi boldogságot élvezhetnének még, — és mely tragédiáktól számtalan krippe és leleneczházi jószivüség egy cseppet sem borzad vissza, sőt ugy látszik, mintha »hízném« ily contemplatio alatt: ugyan lehet-e az bün, valakinek kínait megrövidítni, ki végvonaglásban nyomorog, — mire azonban, mint én ismerem a tartuffespeciest, a krippe és leleneczházi celebritások azon indoknál fogva, semmiért a világon nem állnának, mint hogy ily tény nyilt rebellio az istennek kormányzása ellen.

Hagyjuk el azonban e kérdésnek további feszegetését, legalább ez alkalommal, mert hiszen, mint már érintém és most egyenesen megvallom, én magam sem vagyok ebbeli nézetem helyességéről apodictice meggyőződve és e szerint igen átlátom, hogy mások egészen ellenkező véleményben lehetnek, és ezt méltánylani tudom.

S azért forduljunk egyenesen leleneczházak és krippek felé, — mert hiszen sok asszonyféle vagy igazi asszony reformator ily intézvényekben látja legfőkép a nemzetek reorganisatioját, minthogy mindent logice kell elrendelni, és ekkép mivel az ember földi pályáját kivétel nélkül mint gyermek kezdi, — ugy szólván a »csöcsnél« kell kezdeni a dolgot.

És ez tökéletesen igaz, mert a legelső impressiók valóban varázsteliek, úgy hogy tán legtöbb halandónak emberi qualitása és életdivestiója némileg a dajkának szava, éneke és példaadása által határoztatik el, — mert vajmi csudálatos a legkisebb teremtésnek, mely még csak beszélni sem tud, contempláló és concipiáló tehetsége, miszerint ugy szólván már bölcsőben fejt ki sok kisded

oly jellem árnyéklatot, melyen nem bámulhatni eléggé, s melyet azon tudósok, kik mindent explicalni tudnak, tüstént azon apa, szépapa és ükapa vérében keresik, melyhez képest a veréb csak veréb fiut tojhat, a sasnak ivadéka ellenben mindig szinte sas lesz.

Több évvel ezelőtt bizonyos házban egy ilyféle kis sas mulatta magát szopással. Apja azonban nem volt sas de egy humillimus birka. És fiát mégis sasnak declarálták, mert kimondhatlan gonosz volt és czigány maquignon felfogása szerint a leggonoszabb, mi a világon csak létezik, mert ugy viselte magát mint a ló, mely harap, rug és vág. Ugyan mi lehet ennek oka, mert hiszen apja egy legyet sem bánt? És csak akkor lelték fel ezen különös rejtélynek kulcsát mikor a családi genealogia törzsökére le- vagy inkább felemelkedvén, azt találták, hogy a kis gonosznak eldődei közt nem egy kaczagányos és igen tevékeny kánya kisérte Árpádot primae invasionis alkalmával magyar földre és az eldőd nagy szépen osztogatta az ütleget, holott a titok, mint később tudomásra jutott, csak abban rejlett, hogy mind papa mind mama nem birta eltürni a kis sasnak nyifogását s mindjárt távozott, ha ez megkezdte nótáját, és soha nem nyult bemenés végett az ajtó kilincsére, ha ilyféle énekben gyakorolta magát a kis sas. És ezen eljárást a dajka, kinek szeretője is volt, észre vette és midőn ezt várná, csipegetni kezdé a kis sast, s aztán később is midegyre csipte, ugy hogy háborítlan élvezheté szívesének látogatását, ámde ezen bánásmód következtében a jámbor kis birka természet szerint egy körmös kis sassá mérgesült lassanként.

Azon intentio ellen, melyhez képest minden kis emberi lény, éltének már első pillanatiban, protectiot nyerjen, ha nincsenek is szülei, vagy ezek nem képesek azt fentartani — ilyes intentio ellen senkinek, kiben a sziv dobogása egészen meg nem szünt, nemcsak kifogása nem

lehet, de azt nem dicsérhetni és nem magasztalhatni eléggé.

Csakhogy e kérdést tekintve is minden az alkalmazástól függ és ide is vajmi jól illik a latin tanács: »omnia cum grano salis!«

Van-e valami szükségesb e világon, mint víz? Levegőn kivül tán semmi. S mily hasznos, jótékony és menynyire ártatlan ezen szin, szag és izlés nélküli nedv-elem, — igazi isten áldás, — és mégis alig van valami irtóztatóbb a földön mint vízáradás és felbőszült tenger, mely annyi áldozatot kérlelhetlenül kiván meg. És a tűz! Vajon lehetünk-e ezen elem nélkül? Bizony alig, vagy csak vajmi nyomorultan és sokkal roszabbul, mint bármely állat, — ugy hogy a tüzet is isten kimodhatlanul becses ajándékának kell elismernünk, — és mind e mellett mégis mennyi borzalmat fejt ki a tűz, ha korlátlan gyakorolhatja óriási erejét.

Az egész egyedül az alkalmazástól függ, ugy hogy semmi viz épen annyira gyilkoló, mint az igen is sok viz; ugyszinte a tűznek is ezen két extremje ha egyformán nem is, egyenesen meggyilkoló, mert szoros értelem szerint tűz nélkül bizonyos körülmények közt megállhatni, noha alkalmasint roszabbul mint medve vagy elefánt, azért mint érintők a tűz feleslege épen oly átok mint a tüznélküliség.

Bizonyos arabs mese legjobban illustrálja e két elem jótékonyságát és átkát.

Két jó barát Elyseumban találkozik, de nem ám a bécsiben föld alatt, de az igaziban a föld fölött. »Hogy vagy, mit mivelsz?« stb. kérdések s válaszok közdivatu kieserélése után azt tudakolja egyik a másiktól, hogy mi okból jutott ide, mert hiszen még egyik sem éltes és különösen jó dolguk volt a földön.

Én most is élnék, igy kezdi mondókáját az egyik, ha annyi szamár viz nem volna a világon! Hogy hogy? Mert közel Francziaországhoz hajótörést szenvedtünk és én nem birtam a partig uszni és nyomorultan vízbe fuladtam és azért most itt vagyok. Hát te drága öcsém, mikép jutottál ide?

Különös és valóban nagyon furcsa, igy intonálja most mondandóját a másik. Én mint tudod, Tumbuctu városába akartam utazni, és valami nagyszerü puszta közepén annyira kifogytunk a vízből, hogy azt felhasított tevéink hasában kellett keresnünk és miután az is elfogyott, én bizony kimagyarázhatlan nagy kínok közt szomjan haltam. Csak egy korsó viz és még most is élnék, és mert ilyest senki nem hozott, azért én is itt vagyok! — Nini! megint két ismerősünk! Hát az urakat mi hozta ide? Engem az a fene tűz, gőzhajón utazva, melynek katlana elpattant, kimondhatlan kínok közt egyenesen ide röpített. S az urnak meglátogatását, kinek orra ugy látszik megfagyott, ugyan mily kalandnak köszönhetjük? Én közel a polushoz, mert fánk kifogyott és ekkép nem rakhatunk tüzet, bizony szépen csonttá fagytam.

És igy dönti el csaknem minden földi dologban az igen is sok és a semmi, valamint a plus et minus, valaminek becsét és becsének gradusát, mint nem különben valami nek kártékonyságát és kártékonyságának nagyobb kisebb voltát.

»Mennyi szerencsétlen kisded veszik el és alig élt s már kimul, oly országokban, hol nincsenek lelenczházak, krippek, kisdedovó intézetek és eféle az istennek bizonyosan különösen tetsző provisiok. Igy okoskodik idegrázó borzalommal sőt legnagyobb eliszonyodással, kivált ha a »vorwärzliche« Magyarországra gondolkozik, hol ily inté-

zetek épen nem vagy csak vajmi gyéren léteztek, a philantrop — és az asszonyi sereg, melynek mindig több szive mint veleje van, — és ez helyes, en nek ugy kell lenni, — csakhogy az asszony rendszerint nem képes oly dologról itélni, melynek eldöntésére férfiúi ész szükséges; az asszonyi sereg meggyőződve, hogy valami igen okosat és felette meritoriust cselekszik, szenvedelemmel lépi meg azon pályát, melyet a 19. század philantropiát, civilasatiot és felvilágosodást lehelő szelleme péczcz ki, kivált ha még missionarius is felemeli szavát és ezen themának kiczifrázásában abundál és tuláradoz. Honnét aztán tüstént felemelkedik egy krippe a másik után, s egy leleneczház felállítása követi a másikat — kendő, soinette, lepedő etc. a kisdedek szárítására, tisztítására mindenünnen összehalmoztatik, s nagyobb quantumban, quantum satis. S mily kimondhatlan öröm támad, ha valahol egy csak most szült pieziséget, mint Mozest a nádban a király leánya, ugy itt valami fő asszony detegál és általa meggazdagítja nemcsak a leleneczházat, de az egész emberiséget, mert hiszen »egy birkával« több van a világon, — azt látni és csak bámulni kell, mert leirni nem lehet.

És igaz, vajmi borzasztó arra gondolni: a vorwärzliche magyar időkben hány kis árva, ki alig csúszott a világba még be, mily szaporán csúszott abból ismét ki.

De ha más részről megint a felállított leleneczházak és krippek gyümölcseit analisáljuk: akkor szinte sok keserűt és sokkal keserűbbet kell nyelnünk, ugy hogy a jó intentio még nem absolválja az illető philantrop sereg experimentumait.

Azt mondja ugyan nem egy imodár, hogy egyedül az intentio ponderáltatik és ekkép a jó intentio szentesít; másrészről bizonyos franczia példabeszéd pedig azt tartja: que l'enfer est peuple de bons intentions; Sokrates továbbá ugy okoskodik, miszerint nincs nagyobb bün, mint máso-

kat vezetni akarni ahoz való tulajdon nélkül stb. ugy hogy a jó szándéknak szentesítő voltát némileg kérdésbe lehet venni, ha az, t. i. a jó szándék, nincs eléggé ist ápolva kimüvelt, gyakorlott és higgadt velő által.

Magyarországban azon időkben, melyet a mai kontárok annyira tudnak becsmérleni, felette kevés lelencz teremtmény volt, s ha találkozott ilyes, sorsa nem vala keserű.

Emlékezem, bizonyos reggel az ó-budai hajógyár szigetre indulék s ott azon ujsággal lepettem meg, hogy egy egészséges tán nehány órai kis honpolgár volna valami csónakban kitéve. S igy volt. S ugyan mi lett a kis szerencsétlennek sorsa egy oly barbár tartományban, hol még csak lelencházak sem voltak? El lehet gondolni, a szegény elveszett, vagy tán a Dunába hajították! Ugy-e? Épen nem, hanem sorsa az lőn, mihez képest vagy 4, 5 ménage közt szinte harcz támadt: vajon ki venné át, mi ugy végződött, hogy kettős, saját és az akkori ó-budai praefectus, intercessiónk következtében egy gyermektelen egyébként jó birtokú házas pár tiszteltetett meg elsőség gel és e szerint atyját és anyját ebben lelte a kis lelencz, — kinek dolga hihetőleg épen oly jól folyt, sőt tán egy kissé jobban, mint azon lelenczeknek sorsa, kik »dutzend« számban rakatnak le az eféle gyarmatokban.

Sok más helyütt tudom ily esetnek ismétlését, kivált Magyarország sík tájain, mi igen könnyen magyarázható; legelsőbben is mert ott a népesedés gyér és e fölött ivadékkal egy-egy család rendszerint nincs oly nagy számban megáldva, mint a tengeri nyúl vagy a szomszéd, sőt felette sok gyermektelen család is van, ugy hogy ily körülmények közt oly féle kis contraband, mely a papnak engedelme és passus nélkül kezdi meg földi utazását, nem ritkán és vajmi könnyen talál jó szivű gyámolyokra, kik

mint isten ajándékát készséggel sőt örömmel befogadják gyermekül.

S azon kisdedeknek, melyek ily gyámolt nem találnak, ugyan mi azoknak sorsa? Azokat bizony az isten magához veszi. Quelle horreur!

S igaz, ez vajmi siralmas eset, mert ki tudja, nem mul e ki igy minden provisio nélkül számtalan kis lelencz, kiből okvetlen valami kitünő genie, Newton, Goethe, statusminister vagy eféle magasság vált volna! És ez igen meglehet, nem tagadhatni, de épen nem probabilis. S pedig, mert nemcsak a probabilitások tana mutat ellenkezőt, de ezt az élő factum minden ellenvéleményt ledorongolva oly kétségbevehetlenül bizonyítja, a minthogy a napnak és holdnak létét sem meri tagadni senki!

S ugyanis mit veszünk észre azon lelenczházi emberi gyümölcsökben, melyek érettségre kezdenek fordulni? Newton, Goethe, Sully-féle symptomákat? Épen bizony! De hát mit veszünk észre, sőt mit látunk teljes világban? Szinte minden kivétel nélkül valami rut, minden kigondolható nyavalyákkal megrakott, vajmi szerencsétlen emberi collectiot, mely bizonyosan legnagyobb undorodást okozna, ha nem volna oly annyira szánakozásra méltó, s melynek nem egy exemplárja, ha egyszer megtudja, hogy »fattyu«, kinek sem hazája, sem atyja, de még csak neve sincs, és ki a sok asszony és férfiu dajka közt egy kissé »gondolkozni« is bátorkodik, kétségtelenül átkozni fogja azon majomszeretetet, melyhez képest őt ily átkozott existentiára felápolták, holott mint kisded, ha a természet provisionak hagyják át, nehány napos korában minden fájdalom nélkül szenderedett volna el. Honnét aztán nem szeretet, nem háladat, de egyedül gyülölet és boszu inspirálja gondolatait, tetteit, ha erős; vagy akaratlan

kutyához illő hizelgés és híség saturálja minden csep vérét és nedvét, ha gyenge.

S vizsgáljuk a dolgot moralitás tekintetében.

Nincs ember, ki minden tétova és habozás nélkül valami roszat követne el, de ily tettre csak akkor lesz hajlandó, ha a rosz szellem legyőzte benne a jót.

Az élet tavasz korában, mikor felébred a más nemhezi vonzalom és az néha oly nagy indulatra lobban, mikép egy kis szőr többet húz mint 6 ökör, és e szerint a probabilitás arra mutat, hogy kettőből alkalmasint három lesz: számtalan egyénnek nincs módja vallásos és törvényes unioba lépni, és ekkép azon tétovába és belső habzásba esik, vajon tiltott utra lépjen-e vagy magát legyőzze. Ki ilyféle tagadhatlanul vajmi keserves dilemmába állítva, tisztán látná, mennyi és mily sok nemü fájdalomnak leszen ő szerzője, ha indulatának enged: bizonyosan legyőzné magát. Miután azonban vak az ember, sőt tán igen is szemes, ha egy délezeg asszonyi lény áll előtte, kivált ha az nem visel magán irgalmatlansági symptomát, s egyébiránt helyes a szándék, de vajmi gyenge a hus, többet-kevesebbet ilyféle interlocatio támad a buja ittasban. Ha én ezt a leányt, mely hozzám szinte vonzódik, elejtem, kimondhatlan szerencsétlenné teszem őt, kivált ha teherbe esik. Itt lelenczházak nincsenek és ki tudja, akad-e valami jótevő, ki felvenné a kisdedet. S akkor az elveszné, mi rá nézve ugyan nem volna baj, mert sokkal jobb korán, mikor az ember még semmit sem érez, kihalni, mint szenvedve hosszú időket érni; de a szegény anya, mi lesz abból!. S meglehet, hogy ily körülmények közt és ily nézettel a jobb szellem győz. — S most vigyük ezen épen lefestett egyént az apostoli császári residentia falai közé, hol a philosophia üté fel lakhelyét. S képzeljük ezen egyént épen oly jó szivűnek s oly gyengéd lelkiismeretünek Béesben, mint volt ő például Karezagon, és tegyük fel tovább

azt is, hogy bolondul belé szeret egy szőke osztrák leányba, kinek a természet minden oldalról vajmi domborúan kiadta illetékét, s hogy ezen leányzó az átalánosan Béesben felvett tempo szerint nem különösen »difficile«. Ugyan nem nyul-e a karczagi hozzá, kérdem, ha belsejében ilyféle philosophia által szinte provocált raciocinium támad. »Ugyan miért ne kóstolnám meg ezen piros paradicsomi almát? Hiszen mi baja lehet? Ha nem esik teherbe, annál jobb, mert akkor minden kellemetlen interjectio nélkül egyre kóstolgathatjuk egymást, ha pedig legroszszabb esetben »O du liber Benedik, der Mensch wird dick, etc.« akkor mit bánom én és mit bánhatja a kisded mamája is, mert hiszen van lelenczház akármennyi s nemcsak grófi, herczegi, de még sokkal magasb »pecsét« és protectio alatt, ugy hogy ki tudja, még nagy és a sok generositás következtében, melynek ő objectuma, még vajmi gazdag úr is válhatik fiamból, ki aztán minket öregségünkben tán fel is segíthet.« És azért éljen a philosophia, mely vagy inkább ki annyi ártatlan kis mulatságnak szerzője és e fölött mint Deucalion és Pyrrha egy szebb és dicsőbb nemzetségnek teremtője az egész emberiség kimondhatlan előmenetelére.

És ha a karczagi a puszta schulékba (iskolákban?) véletlenül Adam Schmidtnek nevét és dicséretét is hallotta, miszerint ezen status gazdász a munkának elosztására állítja a nemzeti tehetségnek pondusát, nem fogja-e ő, mert ezen iskolában erősen proficiált, saját sphaerájában Ádám urnak ebbeli theroiáját az által utánozni akarni, mihez képest majd lesz gondja, hogy a gyermek ki ne fogyjon, mert ő megesinálja, mig a főasszony nem tud kifáradni azoknak kellő megszoptatási, felnevelési és hasznos polgárokká varázsló anyai műtételében, — minek következtében aztán jól forog a status machinának legalább egyik karikája.

Úgyhogy mindent mindenbe véve, ha a nemzetek s általán véve az emberiség purificatiója és mindinkábbi kiképzése és nemesítése, testileg ugy mint lelkileg, nem valami badar és észkificzamlott theoria, de józan kormánynak nem lehet magasztosb tendentiája, mint szorosan ezen theoria és systema szerint cselekedni: akkor bátran kimondhatjuk, miszerint lelenczház és krippe nemcsak egy baktát nem ér, sőt hogy alig van valami, sőt semmi sincs, mi az általános moralitást annyira megrontaná és betű szerint egész nemzeteket annyira inficiálna, mint ilyféle intézvények, melyeknek felállításában váltig van »sziv«, megengedjük, de szinte oly nagy mértékben hiányzik a velő, mit megint nekünk kell megengedni.

Volna csak egy szál karczagi, ki ezen intézeteket ember hussal ellátná, ám akkor meg lehetne nyugodni, mert hiszen egy fa nem erdő; hanem miután Bécsnek sok de igen sok lakosa azon dolce far niente és gondolkozni nem tudó vagy nem merő typusa szerint, mely ezen eldorádót jellemzi, kimondhatlan nagy hajlama van ezen Adam Schmidt-féle munkában legtevékenyebb részt venni, s ez ellen az asszonyi nemnek sincs nagy kifogása, mert hiszen legroszabb vagy inkább »legvastagabb« esetben az is assecurálva van s igy consensusa nem kétséges és ekkép nincs egy szál fáról, de valóban egy »urwuehsig-féle« nagy erdőről szó: valóban méltán attól lehetne tartani, hogy maholnap egy gelyvával megrakott, kelés teli trottel féle majmot alig felül muló ember species fogná elárasztani e czifra nyomorságú vidéket, ha t. i. czélirányosabban s nagyobb hűséggel volnának kezelve azon intézetek. De az ország és a világ legnagyobb szerencséjére és hasznára oly balfogások történnek ezen gyarmatok körül s annyi a prévaricatio és lopás, — mert az asszonyi és férfiúi beamterek, kik ezen intézetek körül ügyködnek, inkább csak magokra tekintenek, mint a lelenczekre, — hogy

bizony s legnagyobb száma ezen illicit kis földi vendégeknek csakhamar ismét kihal és igy a társaság, mely ebbeli gyermek »lieferungját« sub aegide aquilae bátran folytathatja, nem jutott még azon acmére, de ahhoz napról-napra erősen közelít, miszerint egy ilyféle emberi sepredéktől tökéletesen elboríttassék és annak sulyát többé kiállni ne birná, — jóllehet azon lelencz remanentiából, melyet a jó isten még nem vett magához, egy haszonvehető és hasznot hajtó felápoltra legalább tiz haszontalan teremtést kell számítni, ki a közönség zsirján él; — mely ezen kormány parancsolta gratiáért természet szerint szinte telisded teli van háladalmi érzelmekkel s szivesen fizet, mig győzi és nem exequálják.

Számtalan embernek kimondhatlan antipathiája van erőművek, gyárak és fabrikák ellen, mihez képest sok, egyébiránt elég eszes és tudós egyén, azokban egyenesen alvilági gyümölcsöt gondol szemlélni, és szinte rá merne esküdni, hogy például a gőzöny sehogy sem lehet angyali iventio; és e szerint vajmi nagy satisfactioval tapsolja meg azon sok árnyéklatu anathema villámokat, melyekkel Jupiterként nem egy »jelenkori« missionär pattogatja hosszadalmas szónoklatiban a fabrikákat.

S ez vajon honnan ered? Hol van ezen antipathiának legmélyebb gyökere? Mi ezen rejtélynek igazi kulcsa?

Semmi egyéb, hanem hogy a jámbor presbitáló, jámbor auditoriumával együtt lelkében sejti, sőt egész testében érzi, hogy a gyár és fabrika, kivált ha szaporodik, és kinövései burjánzanak, nemcsak nem szolgálhat az emberiség hasznára, sőt azt in ultima analysi a legnagyobb elaljadásba és nyomoruságba dönteni kénytelen.

És ez tagadhatlanul tökéletesen talpra esett nézet. Csakhogy az igy sejtő, igy érző jámborok mindig a dolgok felületén maradván, egy cseppet sem tudnak distinguálni! Mert ha ezt tudnák, legtávolabbról sem declamálnának az erőművek ellen, sőt átlátván mily kimondhatlan isteni áldás azoknak feltalálása és progressiv javítása és terjesztése, nem szünnének meg azoknak használatát kitelhető ékesszólásukhoz képest minden variatiokban recomendálni.

Az erőmű isteni áldás? Igen és pedig a lehető legnagyobb.

Ökör, ló nélkül ugyan tudná-e az ember mind azt végbe vinni, miben ő ma szabadon rendelkezhetik? Ugyan miként szántana ezen most felhozott élő erőművek nélkül? És vajon hány napig kellene az utazónak mászni, ki például Irkutzkból Lissabonba jutni igyekszik, ha nem volna ló.

És ha támad valami, minek ereje és tehetsége ezerszer felülmulja az ökör és ló tehetségét, és ezen »valami« oly »izé«, mely soha ki nem fárad, melynek soha semmije sem fáj, s melynek abrakja nem szolgál élő lénynek eledelül, melyet tehát nem kell kimélni, sőt melyet bátran még kinozni is szabad, ugy hogy ily bánásmód ellen még a legpityergőbb anti thierquälernek sem lehet szava, s mely »izé« erdőkben és föld alatt leli ebédjét s vacsoráját, ugyan kérdem, ha támad ilyes valami és az emberi kiállító erő és tehetség ezáltal valóban csodailag neveltetik, vajon lehet-e ily nagy áldásu találmány alvilági ivadék? És ha mégis az, s azon cathegoriában áll mint a paradicsomi alma, melyet csak elcsábításunkra cultivált a mindenható nagy kertész: akkor az ökör és a ló is alvilági gyümölcs, minthogy kiállitó tehetségében az ökör és a ló kicsiben csak az, mi a gőzöny óriási szabásokban; —

sőt ha ez áll, akkor a szél, a tengeri dagály és apály, a folyók és zuhatagok esése, miket az ember mint kiállító erőket használ, szinte a tiltott gyümölcsök sorába sülyed; de ha mindez igaz, akkor még ásó, kapa is elátkozott szerszám, mert hiszen ezek is »supernaturaliter« nevelik az embernek tehetségét, honnét aztán ha sem gőzönyt, sem ökröt, sem a csermely folyását használni nem szabad, sőt ásót, kapát is félre kell lökni, akkor természetesen a »körmös gyermekek« emelkednek divatba, minthogy egyedül körömmel lesz szabad a földet vakargatni, turkálgatni és minden másban is csak igy lesz szabad a nagy mindenség feldicsőitéséhez járulni köröm szakadtáig!

Ki meggondolja, hogy gőzöny az idővel és térrel, miknek sem elejét sem végét nem tudja felfogni a gyarló ember,— ugy szólván megbirkózik, s mindegyikén mint másikán bámulandó diadalokat viv ki;— hogy nincs távolság alig van mélység, hová ne hatna; s hogy ereje által az egész földi planeta számtalan mocsárinak, rengeteginek s homok undokságinak daczára igazi paradicsommá varázsoltathatik: az nem fog a gőzönyben alvilági készítményt látni, — de épen ellenkezőleg cherub szárnycsattogtatásnak fogja tulajdonítani annak feltalálását s mindinkábbi tökéletesítését.

És igaz, nem minden gyár-üldöző gyülöli a gőzönyt mint gőzönyt,mert maga is jobban szeret gőzhajón ülni,mint lovak által huzott szegedi gályán vajmi mulatságosan tölteni idejét, s maga is jobban szeret utazni gőzkocsin mint »vorspann«-tal, és most már maga sem tudja, e kettő közt melyik haladási methodus tulajdonkép a felvilági és melyik az alvilági, — de csak annyiban nem szenvedheti a gőzönyt, mennyiben az manufacturák és fabrikában használva, annyi becsületes embernek megsemmisíti keresetét

és ekép betü szerint ellopja, elrabolja kenyerét. S im ez azon thema, melyet minden szinezetben varialni a népeket felvilágosító missionärek nem lankadnak.

Mely okoskodásban van némi igazság, nem tagadhatni, csakhogy a gőzöny, ugy mint minden materialis »javitás«, több kevesebb egyéneket kereseti állásukból bizony kérlelhetlenül kilök. Igy például a vasut kilök számtalan postilliont, megröviditi a zabtermesztőket, kiknek zabját ezentul a kilökött posta-tátosok nem rágják többé, sőt egészen tönkre dönt nem egy korcsmárost kellnerrel és hausknechttel együtt, a gőzhajó szinte ilyféle kegyetlenségeket szül, és az előhozott sebzések és gyilkolások mellett hány furmányos átkozza azok létét és gombai szaporodását, s hány somogyi ember áldja vajmi czifrán el az egész világot, hogy most a sertések útban mint nagy urak szinte a gőz erejét élvezik, és nem tartanak, mint az előtt statiot a kupavidéki kukoricza-górék tövében. A hid ellen mindenütt kikelnek a révészek, csónakosok, stb. ugy hogy a legközönségesb javításnak sem lehet indulni, a nélkül, miszerint több vagy kevesebb egyén kereseti helyéből betü szerint ki ne riasztassék, ki ne taszíttassék.

Igen, és ez is oeconomiája a nagy természetnek, mely minden materialis javitásnál bizonyos mennyiségű egyént »deplaciroz«, s lassanként kellőbb s jobb helyre állít. Igy például a furmányost a vasut. Ez esetben azonban különös árnyéklattal. Mert vasut által,száma a furmányosnak nem csökken, sőt nevekedik, csakhogy a hosszú, néha több hétig tartó fuhr szünik meg, mely közt, mint a tapasztalás mutatja, kimondhatlan tág tér nyilik korhelységre és ennek következtében tönkre is dől számtalan családi élet, holott a szinte minden nap haza térhető fuhrmann, ki átszállított árúkkal ugy szólván a vasutat táplálja, felesége és gyermekei közt élheti napjait, és ekkép ceteris

paribus minden hihetőség szerint jobb férj, jobb atya s virulóbb gazda fog lenni, mint azon hosszu uton fel és alá kelő, ki bakon lovai mögött ülve vagy korcsmában a bor palaczk mellett ülve, korcsmai fehér néppel enyelegve tölti a haza hasznára és isten dicsőségére legtöbb idejét s családja közt csak ugy jelenik meg, mint ritka és rövid vendég.

S miután ezen »deplacirozás« rendszerint nem rögtöni, mert hiszen vasut nem támad máról holnapra, s például eleinte nem minden szerb disznó utazott gőzösön, de része rendesen felkereste a somogyi kukoriczát, a szemesnek és gondolkozónak mindig marad elég ideje más foglalatosságot választani és más térre lépni, midőn a »vak« — magyar philosophia szerint, mely igy hangzik »szemesnek áll a világ, vaknak az alamizsna« — bizony koldus botra jut — és a status ember csak azzal vigasztalhatja magát, hogy mig nehány vak szenved, addig, ezen szemes jobban él, mint az előtt.

S igy a gyárakban használt erőművek sem következtetnek egyebet, mint »deplacirozást«. Igy például a a kapczakötésből sokan lettek a kötőgép által helyeikből lökve; számtalan takács veszté kereseti terét szinte erőmű által; igy a posztócsináló hasonlóul ki lett zárva kenyeret szerző mesterségéből; — ugy hogy sok ember, néha a legszemesb is, legalább bizonyos időre, betü szerint a földönfutók szerencsétlen osztályába sülyedt.

A kérdés, e körülményeket tekintve, tehát csak a körül forog, hogy vajon erőművek által kevesedik-e az emberi kezeknek szüksége vagy nem? Mert ha valóban kevesedik és a deplacirozott egyén semmi tért nem talál, nem találhat, melyen szinte teremne kenyér: akkor bizvást le lehet rombolni az erőműveket és azon predikátornak, ki ily keresztényi tettre felpiszkálja a közönséget, nem lehet elég rendet mellére akasztani.

Azonban mit mutat a tapasztalás vagy inkább a statistikai kétszerkettő négy? Valóban azt, hogy az erőművek szaporodása által nemcsak nem csökken az emberi kezek szüksége, de ez annyira nő, mikép minél több valami országban az erőmű, annál keresettebb és drágább ott az emberi kéz. S pedig egyedül azon igen könnyen felfogható okból, miszerint valami országnak csak ugy lehet activ kereskedése, ha árnival túláradoz; a kereskedésnek pedig az a következménye, hogy a fogyasztók számát mindegyre neveli. Igy például kötött kapczát régi időkben csak királyok és főasszonyok viseltek, a többi sokaság pedig gyolcs darabokba hajtá talpát, vagy mezitláb gyakorolta földi sétáját, — miszerint az abbeli fogyasztás akkor vajmi parányi volt; most ellenben némi országokban legalább alkalmasint az a kisebb szám, mely strimpflit nem hord, és nem az, mely ebbeli élvezettel váltig el van látva, ugyhogy ha az előtt nehány asszonyi egyéniség provideálhatta is a felette kis számu consummenseket, ha csak egy kissé szorgalmatosabban kötögetett, — ugy mai időben annyira terjedt az abbeli fogyasztás, miszerint számnélküli kötőgyár, melyekben ezer meg ezer egyéniség talál kenyeret, éjjel-nappali dolog után mégis alig győzi az ebbeli megkivánt quantumot kiállitani. Szinte igy áll a dolog minden materialis emberi élvezet tekintetében. Vászon consumtio hajdanta és mai időkben. Mily óriási különbség! Zsebkendő — ugyan kinek kezében volt ilyes — s vajon legtöbb nem használta-e egy vagy két, istentől ajándékba kapott ujját orrának felszabadítására! S sok oly Sardanapal találkozott e, kinek több mint 6 zsebkendője lett volna! S üng és gatya mily szerepet játszott? Azt, hogy sok vitéz bátran elmondhatta, mint unitarius, »nekem egy istenem, egy üngöm és egy gatyám van«, — sőt számtalan sógor még azt sem tudta tulajdonkép. »mi

a gatya«, nem kis szám pedig, mint szürke barát, de csak üngöt sem viselt, stb.

S ha meggondoljuk, hogy az előtt csak felette keveseu élvezhették mindazon kis életjavakat, melyek annyira enyhítik az emberi sorsnak sokszor oly zordon voltát, és mely ezer kis kényelmek summája annyira könnyíti földi létét, sőt ezt némi virágokkal is füzi körül, — a nagy szám mindebből azonban egészen ki volt tagadva, ki volt zárva, — most ellenben az, kinek aránylag csak kis birtoka van, szinte minden kincseit a világnak csaknem oly mértékben élvezheti, mint fejdelem. Ha ezt meggondoljuk, és azt is kellő méltányatra veszszük, hogy az emberiség ezen általános élvezhetést, melyből bizonyos pontig még a koldus sincs kirekesztve, leginkább gyároknak köszönheti, melyek felette sokat s aránylag igen olcsón ki tudnak állitni, akkor ugyan mily benyomást tesz ránk kénytelenül mindazon handabanda, melylyel ilyféle status oeconomiai kérdéseket bonczolgatván, nem egy missionär traktálgatja jámbor auditoriumát szép ostobán?

A vagyonosb ugyan az előtt is körűlbelől szintugy részesülhetett nagyobb materialis javakban, mint király, mert ha a király száz kastélylyal, száz teremmel, száz ágygyal is disponál, azért e tekintetben még sem igen áll tágasb élvezeti téren, mint az, kinek csak egy ágya, egy tereme, egy háza van, mert hiszen a király sem alhatik több ágyban mint egyben, a száz terem sem melegebb, sem hűsebb mint az egy szoba, a kis ház szinte ugy kitiltja a záport és szélvészt, mint a legpompásb fejedelmi lak. A király sem ehetik sem ihatik 24 órában többet és sokkal jobb izüt, mint a magát meglehetősen biró. A király sem viselhet télen több bundát, etc. Igen, de miután ki vannak elégítve az emberi testnek fő kellékei, ha t. i. tápláléka, födele és ruhája van, vajon nem terjed-e vágya ezer kis kényelmek után, melyek szorosan véve ugyan

nem szükségesek, melyek azonban tagadhatlanul ugy állítják szebb szinben az emberi életet, valamint virágok is vajmi bájolólag felékesítik a mezőt, és mely kényelmek nélkül el lehet ugyan a bölcs, ámde épen azért mert bölcs, azokat szükség nélkül otrombául el nem gázolja, de hálaadattal élvezi s tehetsége szerint másokkal is élvezteti.

S menjünk bármely egy kissé csinosb házba s vajon mit fogunk abban fellelni, konyha, ebédlő szerekben, butor, üveg, fehér ruha, lámpa neműekben — szinte in infinitum — valóban mindazt s pedig alkalmasint jobb qualitásban s jobb izléssel készítve, mikkel 80 évvel ezelőtt, mint valami különös raritás, például boldog emlékezetü Mária Theresia palotája volt ellátva és kitündökölve. És pedig nem egy, nem két polgári Tusculanumban fogjuk ezen jótévő luxust tapasztalni, jótévő luxust, mondom, mert annyi embernek dolgot és ekkép kenyeret ád, de akárhány egy kissé jobbféle lakban leszünk kénytelenek elismerni az erőművek és gyárok hasznát, mert hiszen annak legnagyobb része, mit látunk és bámulunk, nem egyéb, mint gyümölcse valami erőműnek, mely az emberi tehetséget emelé. S a valódi bölcs a helyett, hogy ilykor, mint nem egy dogmaticus rigorista cselekszik, ki ily veszedelmes symptomák után a világ elbuktát sejdítvén s jósolván, keserű képpel és dorgáló hangulattal legott elfordul, a valódi bölcs ily jelenetek alkalmával inkább tuláradoz örömtől és nem adhat elég hálát a nagy alkotónak, hogy erőművek és gyárak által, melyeket inspirált, azon privilegiumot kegyesen cassálni méltóztatott, melyhez képest midőn azelőtt aránylag csak kevés számú gazdag részesülhetett az életnek mindazon számtalan kényelmiben, mik az emberi létet annyira szebbítik s miket a jelenkori gyárerő oly mennyiségben s aránylag olcsón elővarázsol, miszerint azokat mai időkben bizonyos pontig ezer meg ezer szegény legény is bátran élvezheti.

S hát ugyan hol lappang a gyárok árnyék vagy inkább szégyen oldala, la partie honteuse, mely nem egy becsületes embert szünetlen aggódásban tart s nem egy jészívü, de nem legtisztább velejü szent szónokot és népoktatót inspirál s annyira felhevít, miszerint azok ellen a legviolensebb anathemákat szórni meg nem szünik.

Korántsem ott, hol azt rend szerint keresik, mert az emberi tehetségnek nevelését, történjék az aztán állat, szél, zuhatag, gőz vagy bármily más »természetes factor« ereje által, valami rosznak, sőt egyenesen valami pokolbeli ivadéknak tartani és declarálni oly absurdum, mely félig okos ember átellenében minden megczáfolástól dispensál, oly egyén pedig, ki még félig sem okos, nem egyéb mint szerecsen, kit nem moshatni fehérre.

A gyáraknak szégyen oldala az, hogy mint a tapasztalás bizonyítja, a gyártelepvények kevés kivétellel mindenütt oly nagyszerü buja erkölcstelenséget fejtenek ki és ennek következtében egy oly infamis fattyú csőcselék fajjal, melyet szánni kell, de nem gyűlölni lehetetlen, árasztják és rutítják el a szép világot, hogy valóban mindent mindenbe véve, még kérdés, »szabad s józan-e« ily kimondhatlan drága áron mindazon élvezeteket megvásárlani, melyeket a gyártás szinte mindenkire nézve oly plausibilissé tesz?

Soha nem felejthetem el azon napot, mikor annyi évvel ezelőtt legelőször meglátogattam Birminghamot és ezen város környékét, hol mint eléggé ismeretes, felette sok gyár van egymásra halmozva. Oda érkeztemkor lágy téli idő volt, és a természeti köd, mely Angliában nem ritka, valamint a kimondhatlan mennyiségű kőszénfüst, mely ott szinte nem raritás, oly vastag sötétségbe sülyesztték az egész vidéket, miszerint valóban szinte sötétebb-

nek látszott a nappali időszak, mint az éjjeli, mert az egészen elburkolt nap lenyugta után mindenünnen oly nagy számban égbe emelkedtek a gőzkatlani lángok, hogy az egész táj valami kimondhatlan nagyszerü illuminatio képét viselte, mely — mint mi azt képezlhetjük — tökéletesen beillett volna egy alvilági ünnepélynek. Rám nézve ezen látvány kimondhatlan kellemetlen benyomást tett, és akaratlanul kérdezgetém magamat: »vajon ily nagyszerü vulkánféle officinából kerülhet-e valami ki, minek az emberiségre nézve igazi és nem mesterkélt haszna lehetne?«

Később, mikor kivált némi gyárakban szorosan egybe saráglyázva nem minden napi ember sokadalmat voltam kénytelen szemlélni és ez nagyban nékem ugy mutatkozott, mint nap-mikroskop által felleplezett érett sajt, mely nem egyéb mint compact massa féreg, akkor még jobban kezdettem kételkedni azon, hogy ilyféle műhelyből boldogság áradhasson az emberiségre. És ha valaki, bizony én voltam az, ki szivből gyülölte az erőművet minden gőzönyökkel együtt, kivált ha valami világos éghajlatban láttam, e szomoru képhez hasonlitva, mily igazi paradicsomi életet él a szántóvető, kinek erőművei oly primitivszerüek.

Csakhamar azonban egészen más szinben láttam a dolgot s pedig mindazon okoknál fogva, melyeket bőven, és azt hiszem »meggyőzőleg« legközelebbről elősoroltam.

De egy tulságból a másikba esvén, szenvedelemre, mint annyiaknál, kik á tout prix és mindenütt szeretnének látni fabrikákat és ezen cirkalom szerint méregetik a nemzetek culturai gradusát, soha nem magasodott, soha nem fajult gyárakat helybenhagyó vonzalmam, s pedig, mert midőn örültem mindazon élvezeten, melyet a gyári tehet ség az emberiségre áraszt, vajmi kinosan voltam viszont kénytelen búsulni azon elaljasodott ember species tanu-

sításán, mely mint gyári kinövés elboritja, elfattyúsítja a világot.

Ki ezen kinövéseket látta és mindazon nyomort és valóban sodomai elfajulást kellő fontolóra veszi, mely gyártelepvényeket, többet-kevesebbet eddig legalább, mindenütt elkerülhetlenül kisér, az nem lehet fabrikai zelota, sőt ha csak egy kissé függetlenebb és büszkébb hangulatú, és nem »élvezet és comfort« emberi létének legfőbb czélja: az inkább gyárok ellen mint gyárok felé fog gravitálni, mert akárki mit mond, bizonyosan sokkal boldogabb és isten előtt kedvesebb azon ország, hol épen nincs gyár, mint az, a hol a lakosok nagy része, midőn ugy szólván maga sem egyéb mint gyár-fattyú, egész életét kőszénfüst közt, födél alatt egyben saráglyázva, tölteni kénytelen és egész öröme buja-szenv és pálinka hörpögetés.

Ámde itt is, mint szinte mindenütt és mindenben, egyedül az alkalmazás dönti el a dolgot jobbra vagy balra. Ugy hogy a fennforgó thémát tekintve, ha az alkalmazás okszerinti, helyes és nem nélkülözi a granum salis kellő mennyiségét, gyárok csudailag előmozdíthatják a nemzetek valódi felvirágzását, mert hiszen mig felette sok hasznost teremtenek, épen nem szükség, hogy mindazon szégyen oldalokat és kinövéseket is kifejtsék, melyek kivált Brittanniának legtöbb gyártelepvényét oly szomoru valóságban kisérik.

A kérdés itt tehát az, vajon lehet-e biztosítni a gyártás előnyeit a nélkül, hogy egyúttal mindazon roszat is kelljen szenvednie mely e kutfőből kiforr?

Mire én tökéletes meggyőződésem szerint ekép válaszolok. Ezen eddigelé még szinte mindenütt sötétben lappangó problemát feloldani kimondhatlan nehéz, de nem lehetetlen.

Régi országokban, hol már el van sózva a dolog, ez

szinte lehetetlen. Itt csak kezdők járhatnak el sikerrel, kik más nemzetek tapasztalásit és aberratióit kineselték fel, mi őket követésre vagy kerülésre inti s kik ily intések iránt nem süketek.

Már mikép s mi módon lehet és kell ezt eszközölni? Ez vajmi szövevényes pensum, melyet tán más alkalommal veendek fel, mert most igen is félre vezetne fontolgatásom fő tárgyától!

A lakosok testi és lelki szebbítése, im ez és csak ez lehet a kormányoknak legfőbb feladata. Minden mellékes tekintet a főczél által háttérbe szoríttatik. És ha ez igaz, — és én ezt tökéletesen igaznak tartom, — jól lehet tán egy országlás sincs, melynek programmja bona fide és egyszerüen csak ez volna, ugyan mily szinben jelenik meg mindazon sophisma, mely majd a jószivüség, majd az európai aequilibrum, majd a nemzeti méltóság és fény, majd a politikai szükség lárvája és maskarája alatt csúszik vajmi sok kormányi fogásokba és általános eljárásba? Valóban legnagyobb szánakozást gerjesztő szinben jelenik mindez meg, — és ha gondolni lehetne, hogy nem felszinség, előitélet és hibás felfogás, éretlen theoria és szenvedelmi vakság, de valami hidegvérű terv és szivtelen combinatio szüli mindazon balfogásokat, melyek a most felhozott főczéllal egyenes ellentétben vannak: akkor a szánakozást és indulgentiát bizonyosan mélyen érzett, soha meg nem szünő és egészen megérdemlett gyülölet váltaná fel.

S vajon a gyárak, mint azok mostani időkben legtöbb helyütt kezeltetnek és kivált leleneczházak és krippek, ugyan előmozdítják-e a lakosoknak testi és lelki szebbre fordulását? Mit lehetne erre önámítás és mások mystificatiója nélkül mondani? s különösen a leleneczházakat illetőleg?

Semmi egyebet, mint egy őszinte és töredelmes mea culpat azok részéről kik ily nemzet inficionalis intézvények tanácslói és szerzői; és kik ekkép nemzeteknek mást, mint elkövetett hibájuknak az általi reparátióját, hogy tehetségüknek és erszényüknek ezentúl okosabb directiot adjanak.

Sokan, ha anyáskodó szenvedelmök daczára magunknak sem igen tetszenek a lelenczházi ember minták, és megvallani kénytelenek, hogy ilyféle pipiniczek által bizony nem igen közelít az emberi faj a belvederi Apollóhoz és mediesei Vénushoz, sőt több generatiokon keresztül alkalmasint valami majom féle speciesre sülyed, abban keresik a consolalo pótlékot, hogy az isten valamint nem néz az orthografiára, de a szivre, ugy szinte nem az embernek képére vagy pupjára tekint, de a lélek tisztaságára.

S igaz, nemcsak isten előtt, de az emberi közvéleményben is kimondhatlan magasabban áll a legrútabb emberi egyén, kiben szép a lélek, mint az emberi testnek legfényesb példánya, kinek lelke csorbás.

Továbbá az is bizonyos, hogy számtalan vajmi csuf testű egyéniség van, ki igen jó ember, midőn sok szebbnél szebb egyéniség igazi semmirevaló.

Igen, de mind ez mit mutat? s vajon minek bebizonyitására szolgálhat talpra esett argumentumul?

Semmit nem bizonyít és azért nem is egyéb, mint uj sophisma, mert a tökéletes, az ideál ember nemcsak lelkileg dicső, de testileg is szép.

S mindent mindenbe véve, ha a nemzedék sem testi sem lelki eledelben nem szenved megrövidítést, többször igen mint nem, a szebb testben a lélek is szebb lesz, mint a hibás testben, mert egyedül a test és lélek közti harmonia által éri el a halandó földi létének legmagasb lépesőjét, s pedig mert a testi szépség némileg a testi erőt és a

testi egészséget is feltételezi, és az erős és egészséges ember általán véve, noha itt is mint mindenütt vannak kivételek, lelkileg is szebb és jobb, mint a gyenge és nyavalygó.

Szép, erős és egészséges lakossal szaporítni a hazát ez mint érintők, — testre nézve, egy bölcs fejedelemnek fő hivatása, feladata, sőt legszorosb kötelessége; kötelessége, mondom, mert fejedelemnek, ki nem bitorló zsarnok, s ki épen oly szorosan, sőt szorosabban áll isten és a jövendő, nek itélete alatt, mint bármily porba gázolt halandó, nemcsak fényes jogai, de szigoru kötelességei is vannak.

És ezt lelenczházak és krippék nemcsak nem eszközlik, sőt épen ellenkezőt fejtnek ki a lakosok testére nézve, kivált jövő generatiókat tekintve, tehát nemcsak nem hasznosak, de egyenesen kártehek.

Pótlékul azonban tán a lélek szebbitésére szolgálnak?

Vajon átalán véve hihető-e ez? S ugyan van-e sok lelencz plánta, kiről porosz szójárás szerint azt lehetne mondani: isten-teli, gottvoll? Itt ott egy kivételes ráritás tán találkozhatik, ki teli van istennel, de a nagyobb rész, midőn minden bizonynyal telisded teli van mirigygyel, scrofulussal, szüleitől végrendeletileg ajándékba kapott romlott vérrel; legtávolabbról sem repraesentálja istent a földön, és a »gottvoll« bizonyosan ennyit akar jelenteni, de csak annyiban van teli istennel, mint minden nyomorult emberi lény, ki vagy kajánságból, vagy véletlen vagy mások szivessége, de köszönetet nem érdemlő szivessége következtében, legkisebb saját hibája nélkül nyomoruságba sülyedt és ekkép isten irgalmára bizonyos és különös számot tarthat.

S vajon erényt keresnek-e az emberek általán véve hibás, rút, nyavalygó testben? Ezen szó »erény«, mely nem egyéb mint az erőnek purificált s lelkesített értelme, ezen szó maga nem állítja-e tökéletes világosságba azt,

hogy az erény általán véve nem üti fel lakhelyét gyenge nyavalygó testben.

S mi a testnek szépségét illeti, ugyan homan van az, hogy nemcsak a pogány, de minden vallású, igy az ember szeretettől tuláradozó keresztény is, legszebb emberi formákba ruházza istenét, s hogy Phidiástól s Raphaeltől kezdve, le a legügyetlenebb kőfaragóig s mázolóig, tehetsége szerint legkisebb kivétel nélkül mindegyik azon töri eszét és kiállító erejét, miszerint a képzelhetőleg legmagasb s legtündöklőbb lelki tisztaságot, a lehető legszebb testalkotás által, mennyire azt utánozni birja, legalább: »gyaníttassa.«

Miért képzeljük és festjük Krisztust különösen szép embernek képében? Mert oly kimondhatlan szép lelket, mint volt az övé, nem tudunk gyanítni rút, hibás testben. S Krisztus szépségét miért nem képzelhetjük és miért nem festjük, mint egészségtől pezsgő gladiatort vagy athletát? Mert minden csepp vérünkben nyilván érezzük, hogy Krisztusban nem a testi erő és nem a testi egészség volt a fő tényező, és a legbecsesb kincs, de ennél valami az istenhez sokkal közelebb járó: lelki tisztaság és egekbe emelkedő tündöklés.

És Raphael ugyan mi okból áll oly eddig el nem ért magasságban minden festő fölött? Mert azon boldog aszszonyt, melyben mi a lelki tisztaságnak és erkölcsi szeplőtlenségnek ideálját képzeljük, oly különösen szép és isteni jóságtól elbájolt arczvonásokban tudta vászonra varázsolni.

És ha a lelenczházi bölcsek és bölcsnők kik legyenek bár a legfejesebbek, legmakacsabbak, nem tagadhatják azon minden ellenvéleményt lecsépló factumot, mihez képest a lelenczházi készítmények sem testi- sem lelkileg nem szebbítik és nem javítják a világot, ugyan mit fognak mondani, vagy legalább »veséik redőiben« érezni,

ha egyszer szemök megnyílik és tisztán látni lesznek kénytelenek, mily tárt kaput nyitottak a legállatibb erkölcstelenségnek, s mily irtóztatókép mozdították elő mindazon bűnöket, melyeknek büdössége s rothadt bűze ellentállhatlan az egekbe száll!

Ha egyéb nem, tán azon reflexio csak mégis támad bennők, hogy a szivnek sugarlása még nem elég a státus machinának elrendezési és forgatási műtételében, de ahhoz higgadt és bölcs fő is kell; mi ha szinte hibázik és még jó sziv sem engeszteli az isteni hatalmakat, akkor földindulás, vizár, döghalál igazi élvezet azon nyomorhoz képest, mint a milyent egy sziv és fő nélküli kormány fejt ki, és Attila korbácsa aránylag nem fáj, és a tatár sáskai pusztítás egybe hasonlítva kicsi baj, — mert a legdühösb elementaris bajokból csakhamar kiemelkedik az emberi faj és azon sebekből is aránylag kevés idő alatt kigyógyul, melyeket háboru vagy invasio ütött, — midőn egy fő- és kivált sziv nélküli kormány, mely a legalitásnak bitor maskaráját ölti ügyes tartuffe fogással magára, s mely egész tudományát Machiavel officinájában szedte fel, s melynek ereje kirekesztőleg zsoldosainak és bakóinak számában alapul, oly átok, melyet a nemzet csak akkor fog boszuvágy nélkül eltürni és elviselni, mikor utolsó csepp vérét lecsapolták

---

Hány főasszony merülne magyarázhatlan búba, ha tudná vagy legalább gyanítaná, hány buja csábitó iszik magas felfogásu érzéssel egészségére, — ez pedig az idei nél »beim heurigen« bizonyosan sokszor történik, mert hiszen az idei jó, és a nép háladatos, — hogy a lelenczházi provisiok által a status-gazdászatban oly javítást méltóztatott introduceálni, eine wahre Wechselwirtschaft, — melyhez képest bolond volna az ember, ha a toujours

perdrix unalmas systemája, szerint megházasodnék, vagy mindig csak asszonyi mezőt cultiválna, mikor a varietas delectat tana következtében, Joconde módja szerint, majd a szőkével, majd a barnával, majd a romanesque, majd a semeliante (sémillant) féle leányzóval lehet viribus unitis egy kis . . . . vagy mariaget eljátszani, honnét aztán ha mindenünnen: »hoch, hoch, hoch, die Philosophie soll leben!« zeng az ember fülébe, ezen csudálkozni nem kell.

A lakosok testi és lelki szebbitését előmozdítani a fejedelemnek legfőbb hivatása és egyszersmind legszigorubb kötelessége. De nemcsak fejedelmek vannak erre felhiva és lekötelezve, de kivétel nélkül minden ember.

Valamint nincs igazság tekintetében egyszerübb és mégis kimerítőbb recipe, mint a »quod tibi non vis fieri« etc. isteni tana, ugy szinte nem létezik az általános emberi viseletre és minden napi eljárásra nézve egyszerübb és mégis mindent magában foglaló regula, mint az, melyet felhoztam.

Mert az, ki semmit, de legkisebbet sem cselekszik felebarátjának testi vagy lelki megsértésére, ugyan kérdem, rosz ember-e az? Ha pedig ezen passiv szerepből kilép és semmit nem mulaszt el, sőt legnagyobb activitással minden tőle kitelhetőt legjobb esze és belátása szerint viszen végbe, mi embertársainak testi és lelki szebbitésére csak legtávolabbról is szolgálhatna, — akkor vajon az ilyféle egyén nem áll-e a jó emberek sorában? — és ha életének minden perczében igen számos embernek szolgál igy s pedig oly sikerrel, miszerint többnek, soknak, tán egész generatióknak valóban minden határon tul szebbíti testét, szebbíti lelkét, — ez esetben vajon kell-e Rómában még cerimonia, mely őt a szentek sine curájába iktassa?

Legelső emberi kötelesség tehát az, — ha ezen felállított regula nem profanus tan, — hogy senki senkinek testét és lelkét legalább ne sértse, ha e két részét az embernek szebbítni és nemesítni nem tudja vagy nem akarja.

És ha van valami, mi még azelőtt is jár, az egyenesen az, mert: »amor incipit ab ego«, hogy ezen emberi legfőbb, legszentebb kötelesség alkalmazását és gyakorlását mindenki saját maga drágálatos személyén kezdje.

Az »amor incipit ab ego,« közdivatu regulának applicatioját azonban, tudtomra legalább, nem igen szokták az emberek ily esetekben gyakorolni.

Ha e részről ivásról van szó, vagy valami osztályi subtilitás, végrendeleti magyarázat forog kérdésben, zsiros részvények adatnak ki, vagy ilyféle materialis dolog kerül szőnyegre: akkor mindenkinek vagy legalább igen soknak tüstént fülében zeng az »amor incipit. etc.«

És ez természetes, mert az ember mindenek fölött magát szereti. Mi nemcsak nem bűn, de ennek ugy kell lenni, mert isten irgalmáért, ugyan mit és kit szeressen az ember jobban és erősebben a nagy mindenségben, mint saját magát?

Senkit és semmit. S ki azt mondja: istent, mátkáját, gyermekét, felebarátját, hazáját vagy épen királyi urát jobban és erősebben szereti mint magát: az vagy nem tudja, mit mesél, vagy egyenesen hazudik. Mert teszem, ha végitéletkor arról volna szó: »közületek egynek pokolba kell sülyedni, legyen az aztán a te istened, mátkád, gyermeked, felebarátod nemzeted, királyi parancsárod vagy saját magad«, — ugyan van-e valaki, ki — mert magát nem szereti legjobban és legerősebben, — beállna ilyféle hosszú capitulatiora valaki másért, sőt nem volna-e mindenki eféle alkalomkor tüstént kész az egész élő világot a tátongó mélységbe dönteni, csakhogy magának ne legyen baja? Bizonyosan!

Valakiért katonának beállni ingyen. valakiért huszonötöt kitartani. sőt valakiért meghalni, ezt elérhetni. mert ilyes tettekre könnyen felhevíthet bor. szenvedelem, hiúság. hirszomj. jutalmi remény. phanatismus, etc., de ha szorosan ugy áll a dolog. hogy vajon ki legyen kettőtök közt »boldog«, akkor mindenki saját magát fogja. bármit is pletykázott az előtt, mindenek előtt recommendálni. És aztán ez az igazi »szeretetnek« próbaköve.

Szeretet dolgában. — mit nem szabad szerelem érzetével egybe zavarni, — az a különös. hogy valamint egy ember a másikhoz vajmi sokszor nem igazi. de egyedül majom szeretettel viseltetik. mely ennek épen nem használ, de felette nagyon árt: ugy az ember általán véve — és e tekintetben igen kevés kivétel van, — rendszerint maga magát épen nem szereti igazán. de csak majomként.

Honnét aztán természet szerint az »egoismus«, minden distinctio nélkül, legalacsonyabb emberi qualitásnak hirdettetik.

Az ember épen nem cselekszik mint egoista, ha katona ménagéban kiveszi saját ebéd illetékét és nem tűri. hogy azt pajtása nyelje el orra előtt; szinte nem teszen mint egoista, ha magát osztályi vagy végrendeleti dologban megcsalatni nem engedi; vagy mert valami zsiros vállalatban illő részt veszen: hanem egyedül az által nyomja az egoismus bélyegét saját magára. ha mások megrövidítésével kapja el a legizletesb darabokat; ha osztály vagy végrendelet alkalmával mások megcsorbításával hizlalja magát; ha kincseket teremtő vállalatokból másokat. kirekeszt. — szóval: ha csak maga s egyedül maga akarja élvezni a világot és élire verni a pénzt.

Ámde kérdem. ki igy cselekszik, ugyan szereti-e igazán magát? Bizonyosan nem, hanem csak mint majom. Mert ily éhes fogások által mindent mindenben véve. magának bizonyosan sokkal többet árt. mint a mennyit hasz-

nálna, minthogy ilyféle eljárások, melyek többet kevesebbet mindig kigyót szállítanak és hagynak az ember öntudatában, lelkiismeretében, csak egy oly névszerinti boldogságot képesek elővarázsolni, melyet a világ tán bámul, és megirigyel, de az, kit illet, nemcsak nem érez, sőt ha lehetne, vajmi szivesen szeretne magától lökni, vagy legalább felejteni.

Hát ugyan ki az, ki nem majomként, de igazán szereti magát? Valóban nem más, mint azon egyén, ki soha sem testét sem lelkét nem sérti, — midőn azon böles még jobban és erősebben szereti magát, ki e mellett mindent el is követ, mi testének és lelkének szebbítésére és nemesitésére szolgálhat.

Mert vajon minden illusio nélkül mily nagyobb kincset szerezhet az ember magának, mint egészséget és lelkiismeretének helybenhagyó dicsérő voltát. Ennél becsesb kincs a világon nincs, hol minden mulandó s hol még a legpezsgőbb egészség is végre megtörik s egyedül a lelkiismeret kiséri a földi lakost más világba.

Mily kimondhatlan sokat fejez is ehhez képest ki azon magyar tanács mondás: »becsüld meg magad«. Mert hiszen ki igazán megbecsüli magát, azaz személyét, mely testből és lélekből áll, az nemcsak meg nem sértendi magát, de kettős individualitását tekintve, mind testét mind lelkét tehetsége szerint szebbítni is fogja.

Ezen tant kimondani: »Ne sértsed testedet és annál kevesebbé lelkedet, sőt szebbítsed és nemesítsed egyikét mint másikát«, — igen igen könnyű. Valamint ezen tannak helyességét átlátni és bona fide elismerni sem nehéz feladat.

Mi azonban ezen tannak alkalmazását és az az azzal

egybe hangzó eljárást illeti, az annál sulyosb feladat, és valóban oly problema, mely még eddigelé feloldva épen nincs.

IV. Henrik mint jó és okos király fénylik a multban minek bebizonyitására, legalább mi jószivüségét illeti, számtalanszor felhordják azon atyáskodó fohászát, melyhez képest minden franeziának fazekában naponként egy-egy csirkét vagy kappant ohajtott látni.

És igaz, ezen ohajtás szivének legnagyobb dicséretére szolgál, csakhogy »ohajtáson« eddigelé még senki jól nem lakott, és igen erősen még senki meg nem hizott, — miszerint a nép, s lehet mondani minden nép noha igen tudja becsülni a jó szivet, mi minden emberiben conditio sine qua non, sokkal magasabbra becsüli azon egyént, ha nem is fejedelem, ki ily szép ohajtás mellett vagy helyett, közbenjárása vagy tanácsa által belé is tudja tenni fazekába azon csirkét vagy kappant, melyen aztán igazán jól lakhatik és kellőleg kikizhatik.

A jó akarat, ha nem hiú furfang, és valóban több mint azon sokszor hallott wir werden schon machen nótája, azonban implicite magában foglal bizonyos igéretet, melyhez képest például IV. Henrik, ki mint tudjuk, őszinte és nemes lovag jellemü volt, bizonyosan mindent el is követett, mihez képes, a csirkék és kappanok nemcsak in effigie, de valósággal is felvigasztalják jobbágy fiainak szivét.

Sikerrel eselekedett-e ezen théma körül? Nem tudom. — hanem midőn egy ily atyai szavakban nyilvánitott jó akaratot, ha puszta ohajtásnál nem is terjedett tovább, minden esetre mégis több háladatot érdemel, mintha még csak ily ohajtás sem nyilváníttatott volna: én általán véve bármily szép hangú ohajtást csak egy baktát érőnek sem tartok, ha az okosság, tudomány és erős akarat által nincs váltig istápolva!

És igy azon ohajtás, sőt a legforróbb ima: »bár szebbülne az emberi faj mind testi mind lelkileg«, nem ér legkisebbet is, ha ezen ohajtás csupa áhitatosság és egekbe küldött fohász marad.

Hogy ezen dicső feladatnak sikere legyen, »tenni kell.« És pedig mindenek előtt mind azon balfogások elhagyásában, melyek ezen főfeladattal ellentétben vannak és aztán mind annak előmozditásában, mi e főfeladatot elősegiti.

Minden időben voltak magasb felfogású egyéniségek, kik az emberiség szebbítését tüzték ki törekedésük fő tárgyául. Különösen jó sikerrel e tekintetben azonban nem igen működtek. S ugyanis mert egyoldalulag vagy a testnek vagy a léleknek kicsinosítására fordították legtöbb figyelmöket, holott e tekintetben egyedül a legnagyobb harmonia állitja az embert igazán talpára; főkép pedig azért nem volt fáradozásuknak nagy haszna, mivel minden egyénre nézve ugy szólván egy kaptára verték okoskodásuk theoriáját. Honnét aztán a phisienmot tekintve egy vagy más népnek több vagy kevesebb általános testi szépsége korántsem valami bölcs systemának eredménye, de jobbadán véletlen dolga, melyre egyedül körülmény és a játszi természet negédje influált egy kissé; ugy mint bizonyos tájakon szebb és erősebb a medve,nagyobb és futóbb a nyul mint másutt, a nélkül hogy e tekintetben legkisebb emberi tény is a véletlennek és természeti kifejlésnek valami directiot adott volna.

Már mi az ember metaphisicai részét illeti, erre nézve a világ bölcseinek nagyobb befolyása volt, ezt nem tagadhatni, — csakhogy itt megint vagy puszta theoriák hajhászatában meriték ki tehetségüket, vagy egyedül practicai empiriára rakták systemájok sarkalatát. Mihez képest

ugy mint a nap ma sugárzik a világra, tanult, tudós és okos nemzetekre ágazik el az emberiség. A német például bizonyosan a legtudósabb de korántsem a legtanultabb és épen nem a legokosabb, — a franczia nem oly tudós, de tanultabb és okosabb mint a német, midőn az angol bizonyosan a legokosabb, de nem oly tudós, mint a pedantikus német és tán nem sokkal tanultabb mint a franczia.

Állatoknál a szebbítés aránylag igen könnyü. Jóllehet állatoknál nem szabad összezavarni az individualis szépségnek ideálját, mi noha nem épen különös mesterség, még sem minden nehézség nélküli minthogy minden állat szebbítési procedura előtt tisztán kell tudni, hogy azon állat, melynek szebbítésére törekedünk, vajon mily végczélra tenyésztetik és neveltetik.

Igy például a disznót nem arra használjuk, mihez képest hátán a bécsi praterben produceáljuk magunkat; a lovat ellenben nem arra, hogy az mint sült valami uri táblán paradirozzon.

A disznó továbbá épen nem szép, ha madárhusu és hízni sehogy sem akar, valamint a ló viszont igen rút teremtés, ha disznó qualitásokban excellál!

Ugyhogy valamint az individualis állati szépségnek fogalma igen különböző és egyikben az igen szép, mi másikban különösen rút, és egy állat ezen czélra, a másik ellenben azon czélra használtatik, mely czélok, mint a disznó és ló példában láttuk, néha egészen diametraliter ellenkezők, maga magától következik és értetődik, hogy a disznót nem kell ugy nevelni mint a lovat.

Ámde 30, 40 év előtt ugyan volt-e sok mezei gazda az egész continensen, ki nagy különbséget tett volna a disznó és lónevelés közt? Bizony alig. Mert az egész ne-

velési differentia körülbelől abban állott, hogy a disznónak nem adtak zabot, a lovat pedig nem kinálták meg moslékkal.

Sőt több helyeken például a lovat oly methodus szerint tenyésztették, mint Angliában a disznót, s e szerint mintha a producálandó ló valami különösen jó izü pecsenyének egykori repraesentátiójára lett volna praedestinálva.

Anglia, hol az emberek általán véve igen okosak, mert teljes szabadsággal gondolkozhatnak és e szerint nagyon gyakorolják magokat mély gondolkozásban, Anglia az állattenyésztés ügye körül is megnyitotta az emberiség szemeit.

Ki gondolkozásban gyakorolja magát, — mely műtételre, hogy annak sikere legyen, a gyakorlás szint oly szükséges, mint akármi másban — az igen sokat fog észre venni, mi egész legio tudós előtt, noha sokat tanult és mindegyre tanul, vastag homályban lappang.

És igy jutottak a gyakorlott gondolkozók azon természeti tényre, miszerint igen közeli rokonok egyesüléséből rendszerint oly product támad, melyben nem csont, nem in, de hús és zsir prevalcál.

Már minthán ezen factum meg nem szünő kisérletek következtében mindinkább a »bizonyosnak« sorába emelkedett, okvetlen arra intette az illetőket, hogy a lovat és disznót tán nem kellene egy kaptára vert methodus után egybe párosítni, mert hiszen a lóban csont és in a fő requisitum, midőn disznóban, mert sem csontja, sem ina nem igen jó izű, a hús, szalonna és zsir képzi a fő kelléket.

Angliában ennélfogva lovakat, kivált melyek versenyzésre neveltetnek és melyeknek ceteris paribus nem lehet elég csontjok és inuk, nem tenyésztenek belfajzási (Innzucht) systema szerint. Es a tekintetben oly általános ezen nézet, sőt oly károsnak tartatik az ellenkező bánás-

mód, hogy nincs istállói kis újoncz, ki ne kárhoztatná azon eljárást, mely ezen valóban »civitati donatum« regulával ellenkeznék.

Magam voltam ily esetben, hogy egy fiatal kanczámat, mely másnap távozandó vala, még előbb egy hires ménlóval egybe házasítni kivánám. Tiz font volt a hágatási dij. És noha az angol igen szereti a pénzt, még sem mertek a ménló körül forgolódók hallgatni, és azon észrevétellel leptek meg, hogy az érintett esődör kanczámnak legközelebbi nagybátyja és e szerint nem volna tanácsos őket egy harmadik lény kiállitására egybe párositni.

Én ezen confidentia által, mint mondám, igen meg valék lepetve, mert azon időben, mikor ez magát előadta, nékem patrio more ilyes tenyésztői titkokról legtávolabbi ideám sem volt. Az angol lovászokat pedig mi birta eféle sincerisálásra? Valóban nem egyéb, mint azon nemzeti angol köz opinio, mely erősen reprobálja azt, ha egy szegény continentalis tudatlant, mint valék, és igen otrombául megcsalnak, quia sunt certi denique.

Számos évvel e kis eset után Mezőhegyesen üdvözlém a felkelő napot. S ugyan mit láttam ott? Többek közt azt is, hogy bizonyos »Nonius« franczia normand esődör, ugy mint illo tempore az elázott boldog emlékezetü Loth, saját leányival tartott mennyegzői ünnepélyt. És mikor ezen eljárásnak felette czélirányos voltát különösen megdicsérvén, ha t. i. nem jó lóval, de jó pecsenyével szándékolják megajándékozni az apostoli királyt, mert akkor egyedül a király volt apostoli és csak azóta lett a császár is azzá, az ember nem tudja mily Sylvester közbenjárása által, ugyan mivel csukták be számat? Azon helyes argumentummal, hogy az angol ugy tehet, mint neki tetszik, midőn a világhirü . . . departement megint saját esze szerint cselekszik; honnét aztán oly különös ló exemplá-

rok, mint a milyenek akkor a mezőhegyesi füvet rágták, sehol sem illustrálták oly nagy számban a széles földet.

Lábcsontjaik mindinkább kevesedtek és keskenyedtek, de annál nagyobbra nőtt fejök, és ezek közül sokan oly görög tudós profilt öltöttek magokra, hogy alkalmasint Thales sem dicsekedhetett nagyobb bölcseséget áruló képpel, s kivált 4 testvérnek oly kitünő szép ábrázatja volt, mit az ostoba vulgus . . . csúfol, hogy négy ily főből egy kissé ügyesebb bognár minden faragás nélkül, csak összeillesztés által egy gyönyörű nagy kereket csinálhatott volna; több mint egy darab lóféle állat pedig oly annyira és oly ügyesen utánozta mindenben a mulyát, hogy a féligmeddig scrupulosus ember, ha neki mondják és ő el is hiszi, azért mégis a világért nem merte volna adni becsületszavát, hogy azon állati gyümölcs, melyet bámulva szemlélt, valóban ló és nem mulya.

Angliában a systematice eszközlött párosítás által valódi csudákat vitték végbe.

A folytatott belfajzás által oly berbécs faj támadt, melynek alig van csontja, de annál erősebben bővelkedik vajmi delicat husban. Disznók találtatnak ott igazi artefactumok, melyek meghízlalásra oly hajlandók, miszerint, mint a mese tartja, még akkor is híznak, ha nem is nyelnek semmit is, csak szünetlen tükörben szemlélhessék és csudálhassák önmagokat.

Párosítás által minden czélra legalkalmasb lovat tud kiállítni az angol. Mert hiszen egy ló minden czélra lehető legalkalmasb nem lehet, de valamint az agár, kopó, vizsla, komondor más és más szolgálatra alkalmas, és egyik a másiknak szerepét épen nem, vagy csak felette hiányosan viselheti, — szintugy szakadozik sok ágazatra a lovak használata, és valamint a paripa, — mely magyar szójárás szerint »terem«, minthogy a valóban jó paripa legalább régi időkben igazi isten ajándék volt, — nem illik ne-

héz targoncza elé, ugy például azon elefant-féle lóspecies, mely Londonban a ser-hordókat szállítgatja, megint minden bizonynyal nem való nyereg alá. Minél cultiváltabb valami ország, annál több külön árnyéklatra szakadozik, a lovak minemüsége és haszonvétele, midőn primitiv nemzetek csak »mindenes« lovakkal vannak ellátva, melyeknek ehez képest minden bármiféle szolgálatban kell eljárniok, honnét aztán nem kell azon bámulni, ha némi ló épen oly kitünően felel meg rádisputált kötelességének, a mint hogy az agarászó komondor és a vizsla kopó is vajmi torz látvány.

Angliában mái időkben a verseny telivér mén legtöbb ló speciesnek g e n e r a t o r a. Egyedül a külön-külön kancza határozza el a productumnak mivoltát. Telivér mén telivér kanczával verseny lovat nemz. A verseny ló azonban még nyereg alá sem mindig alkalmas, például 200 font nehézségü egyéniség szolgálatára. Mert a telivér nem igen birja a terhet, és általán véve nem egy volumen. Ezen czélnak elérésére tehát oly lovat kell kiállítni, mely nagy testü, erős csontú és e szerint nem h a j l i k, ha a 200 fontnyi »Ő Nehézsége« ráveti magát. És ilyféle ló akár mennyi van, mely 2 sőt 3 mázsa alatt sem roskad össze, menjünk csak Steyerországba, találunk ott eleget; igen, de tud-e az eféle táltos teherhordás és lépve menés mellett még valami más mesterséget is? Például bir-e széles sánczon, magas karfán átszökni, sebes vágtatva süppedékes réteken, mély szántású telkeken eső után órákig haladni? Ilyes lovat az anyatermészet nem adott, de e helyett a természetnek atyja, az isten t. i. tett valamit az embernek homloka mögé, mit »velőnek« neveznek s minek kellő használatával valamint a savanyú kis vadkörtélyt édesítni és nagyobbítni tudta, szinte ugy kiállíthat oly lovat is, mely némileg a verseny telivérnek kitünő tulaj-

donit magában egyesíti, a teherhordó lassú lónak elsőségeivel.

Ily artefact productumot azonban nem hagyja ménnek, mert tapasztalásból tudja, hogy valamint a mulya de még csak generatori tehetséggel sem bir, ugy az ily mixtum compositumféle félvér vagy vadász ló, megint nem képes nemzeni oly jó lovat mint maga, és igy lefelé több generatión keresztül tökéletesen elaljasodik, honnét aztán, mint érintők, azzal vigasztalhatja magát az eféle egyébiránt igen hasznos zagyvalék, hogy »paripa« méltóságra késeltetik.

És e tekintetben is mily tündöklő ignorantia uralkodott csak kevés évvel ezelőtt szinte az egész continensen, hol annyi ló tudós kimondhatlan vehementiával pattogott nyelvvel és betűvel az angol telivér ellen.

Egy ilyféle nagyhirű ló tudálékos és hyppolog tanár egyszer különösen el volt ragadva valami kitűnően jó állású vadász paripám szemléletén. »En az angol telivért nem szenvedhetem, igy hangzott okoskodása, mert síkgyepen, kis gyerkőczével hátán, versenyezésen kivül tulajdonkép ugyan mire lehet használni? Ha meglett ember ül rájok, összehajlanak, mintha hátgerinczök nádból volna, töltésen a legparányibb kavicsban elbotlanak, mert lábaikat alig emelik a földtől, felette rosz ügetők, kimondhatlan restek, és mégis ha vágtatnak, oly kemény a szájuk, mikép alig bir velük a legerősb is, sánczon, karfán nem tudnak, vagy legalább nem igen szeretnek átszökni, hámba rendszerint épen nem engedik magokat fogni, és e mellett általán véve oly keskenyek, szűk mellűek, s néha annyira »tanzmeister« állásnak, hogy valóban nem volna kár, ha egytől egyig mind kipusztulnának!— Volna ezen vadászló, mely mindent magába egyesít, ménló és nem paripázta volna meg azt az angol bohó originalitas és ki nem magyarázható furfang, mihez képest ezen nemzet felette so-

kat egészen máskép teszen, mint a többi emberiség. — én minden ménes gazdát felhivnék és persvadeálnám, hogy ne sajnálja a pénzt ily gyönyörű aquisitiótól, de adjon érette, ha kell, egy falut, csak kezeiből többé ki ne ereszsze e kineset.«

S igaz, az angol mindenfélét egészen máskép teszen, mint a többi emberiség, és itt csak az a kérdés, hogy e kis és nagy rész között melyik cselekszik okosabban és melyik cselekszik oktalanabbul?

Angliában az agarászat nagy divatban van és azon számtalan fogadások következtében, melyek ezen időtöltést kisérik, az agárfaj is oly tökélyre emelkedett Brittániában, mint sehol egyébütt a széles világ hátán.

Mesélik, hogy bizonyos agarászó tekintély tetemes fogadást tett, miszerint ő oly agarat állítna ki, mely minden versenytársát kifutná, — de erre nézve több időre volna szüksége, — mi ellen nem volt kifogás.

Ő igy okoskodott: »ugyan miért csipheti és csípi meg az agár a nyulat? Azért, mert van valami benne, mi őtet a nyul megkergetésére feltüzeli, de ez nem elég, mert számtalan vizslában, komondorban és kanász kutyában szinte lappang ilyes valami és azért mégis hiába hajhászsza a sebes lábú vitézt: tehát az agárnak testalkotása is szükséges arra, mihez képest nyúllal diadalos versenyt fusson. Igen, de honnan van az, hogy számtalan agár, melynek testalkotása lehető legczéliranyosb, még sem oly hatalmas futó, mint valami más agár, melyből épen ki nem tetszik, mily rendkivül sebes. Ez azért van, mert azon »valami«, mely az agarat a nyul után sürgeti, az egyik agárban oly nagy mértékben létezik, mihez képest habár teste nem is minta«, mégis kifutja a legkitünőbb testalkotásút s pedig, mert midőn ez lelkesedése következtében kiszakadásig erőlteti magát, addig a lelketlenebb, magát kimélve, csak immel ámmal jár el tisztében. A dolgot ily

világban látván, észre vette, hogy nincs kutya species, mely annyira telisded teli volna azon »valamivel«, mi a kutyát más állatok ellen huszítja, mint a buldog. Igen, de négyszögletü testalkotása igazi satira nyulkergetésre! Mit tett tehát nagyérdemű kutyatenyésztőnk? Ő több generatiókra terjesztette fogadási planumát. Legelső egybekelés után, hol a buldog szerepelt mint férj és a vőlegények ezen tul is mind e részről keletkeztek, oly kutya támadt, mely fél buldog és fél agár volt. E családból most a legtöbbet igérő urfi egy szép agár leányzót vett feleségül, mihez képest ivadékuk $\frac{1}{4}$ buldogot és $\frac{3}{4}$ agarat repraesentált, és igy vitetett ezen genelogiai experiment tovább és tovább, mig végre egy oly eb lépett tán a nyulak legnagyobb szerencsétlenségére agarászati versenytérre, melyben, — már nem tudom bizonyosan, de mint gondolom, — egy perczent buldog volt, a többi 99 rész pedig egytől egyig mind tiszta agár.

Megnyerte-e fogadását az ily módon experimentálgató természetbuvár, bizony már nem emlékezem, valamint arra sem merném esküdni, vajon igaz-e ezen kis mese, — de minek is? A gondolkozónak elég világosan megfogja sugni ezen anecdota, hogy állattenyésztésben még nem elég egybe kötni kant a nyősténynyel, de vajmi sokat kell szemügyre venni a nemzendő pároknak kiválasztásában, hogy azon tehetségnek kellő sikere legyen, melylyel az isten megáldotta az embert és mely szerint hatalmában van az állatokat, individualis használatukhoz képest bizonyos pontig, sőt tetemesen javítni.

Egyik legfőbb tényezője az állatjavításnak egyébiránt mindig az, »a legszebb és legegészségesb párokat egybe kötni, a nemzőket mint nemkülönben ivadékaikat jól tartani és az ily bánásmódot generatióról generatióra következetesen folytatni.«

Ezen most felhozott eljárás nincs nagy nehézséggel

egybe kötve, mert a rút vagy kevésbbé szép és egészséges darabok vagy mészárszékre jutnak, vagy egy kis operatio által eltiltatnak speciesüknek netaláni elaljasításától.

Ménlóból, ha nem tökéletes minta vagy nem képes, mint felhozott egykori vadász lovam, magát hasonlóul jó qualitásban reproduceálni, paripa lesz, vagy legalább lehet; bika helyébe ökör lép; kos mint ürü folytatja rövid életét, etc. ugy hogy állatoknál a szebbitési processus aránylag igen könnyü.

Lépjünk most az emberi nemnek szépítési terére. Mily kimondhatlan nehézségek gördülnek azon mindenünnen elé!

Az embernek szebbítése, mert nemcsak testéről lehet szó, de tekintetbe legfőkép lelke veendő, oly szövevényes, oly sulyos ügy, melynél ugyan nem lehet semmi is dicsőbb, mely azonban oly különös nehézségekkel jár, hogy abban tökéletes sikerrel tenni valami kimerítőt teljességgel lehetetlen, mivel ez felül mulja az emberi tehetségnek körét, és ekép legalább arra kötelesség minden módon törekedni, miszerint ezen magasztos czélhoz lehető legközelebbre emeltessék az emberiség! Boldog, ki ezen általános felemelkedési ügyben tevékeny és sikeres észt vesz.

Az emberi szebbítést természet szerint a testtel kell kezdeni, mert az élet elején teljességgel lehetetlen lelki táplálékot nyujtani a kis földi pályafutónak.

Lehet-e azonban e kis pályázó egészséges, erős és szép, ha nemzői nyavalygók, gyengék és rútak?

Sokan azt állítják, hogy a természetnek reproductiv ereje oly nagy és a természet e mellett annyira titokteli,

miszerint nem ritkán igen szép ivadékait látjuk vajmi rút szülőknek és viszont. Idő és betűkimélés végett csak akkor fogjuk a test qualificatiójára nézve az egészséget, erőt és szépséget distingválni, mikor e tulajdonokat elkülönözve bonczolgatjuk, midőn ezennel semel pro semper nyilvánítjuk, mihez képest mi az emberi testi szépség alatt általán véve testi egészséget és erőt is értünk, a minthogy a nyavalygó és gyenge valóban nem is lehet igen szép, és e tekintetben a »szép« mindent kimond, midőn az igen egészséges ember tán nem erős, az igen erős pedig épen nem szép.

És ezt nem tagadhatni, csakhogy az ily esetek kivételek. Valami tant pedig »kivételre« alapítni, nem lehet, nem szabad.

Hogy rút atyának és rút anyának szép fia és szép leánya van, mi elég sokszor fordul elő, ezt egyébiránt némileg elérthetni, mert egy pár hónap és kivált egy pár év lefolyta alatt a kisdednek életbe lépte óta, igen sokat lehet annak szebbítésére cselekedni, miben szülei nem részesültek. Igy meglehet, hogy a szülők romlott tejet szoptak, mirigyes tájakon laktak, foguk megnőttével, szegénységök miatt, roszat vagy egészségtelent rágtak, a sok nélkülözés és munka megtörte őket, mig a szebbre fordult kisded mindezen megrövidítéseknek tán épen nem vala kitéve, sőt minden lehető élet-előnynyel váltig el volt látva.

Azon, noha igen ritka, de azért néha magát mégis előadó eset, mikor kitünően szép szüléknek épen nem szép, de egyenesen rút ivadékuk van, már nem oly könynyen magyarázható. E különös negédjét a természetnek sokan annak tulajdonítják, hogy miután ember nem lehet mindig szebb és szebb, de a földön e tekintetben is létezik bizonyos »nec plus ultra«, — a perfect szépségü szüléknek ivadéka nem emelkedhetik még magasb szépségre, de annak okvetlen lefelé kell gördülnie. De ezen okoskodás

hiányosnak mutatkozik. S legelsőbben is, mert eddigelé legalább sem férfiu sem asszony még nem élt, ki minden legkisebb csorba nélkül testileg oly perfectio lett volna, miszerint a nec plus ultra jelét viseli, és a legszebbeknél még szebbeket tud képzelni az emberi velő. És aztán miért ne lehetne egészen perfect szépségnek ivadéka ha nem is perfect szépség mégis igen szép; s ugyan mi motiválja azon legördülési véleményt, melyhez képest, mert bizonyos ivadék nem lehet szebb, vagy csak olyan szépségü is, mint voltak nemzői, annak egyenesen rútnak kellene lenni?!

Ugy hogy ha a természet negédjének és a jobb dajkálási methodusnak bármily nagy concessiókat is tenni készeknek valljuk magunkat, azért tán még sem ugrunk igen félre a valótól azon állitásunkkal, mihez képest többet kevesbbet és általán véve, egyedül szép emberek nemzhetnek és fognak e szerint nemzeni szép gyermekeket. Állatoknál ezen procedura helyessége és sikeres volta több mint valami civitati donatum, mert egyenesen világelismert, napról napra erősebben bebizonyitott tény. S miután testére nézve az ember semmivel nem külömb mint állat, maga magából foly, miszerint az emberi test szebbítési művének sikere mindenek előtt attól függ, hogy a szép asszony szép férfiúval egyesüljön!

Igen, ez az emberi szebbítésnek legmélyebb sarkalata.

De vajon mi történjék mindazokkal, kik nemcsak nem szépek, de rútnál is rútabbak és telisded teli vannak a legtarkább nyavalyákkal, pedig az emberi fajnak nagy sőt tán legnagyobb része igazságosan illusio nélkül mérve és kitapogatva, többet kevesebbet bizony ezen társaságban leli földi helyzetét.

És im itt lappang azon egészen semmi módon le nem győzhető akadály, mely soha nem fogja engedni az emberiségnek általános testi purificatioját és ekép lelki fényes-

bítését is, mert rendszerint csak a szebb testben lakik a szebb lélek.

Ha sok ember nem volna természetes ökör és isten adta paripa vagy ürü, melyet a német méltán »Ein Ross, ein Schöps« czimmel illet, és ha szabad volna ilyeseket mesterségesen azzá tenni testileg, mikké őket az anyatermészet mostohasága tette lelkileg, — óh akkor nem volna baj, — és egyedül egy kis bikacs által épen ugy lenne biztosítva az embernek szebbítése, valamint napról-napra szebbűl mindazon sok árnyéklatú házi állat, melynek czélszerű párosítását irányozza és annak elaljasodását lehetlenné teszi az ember.

Nem egy, az emberiség felemelését szomjazó bajnok állott már azon véleménynyel síkra, hogy miért ne volna, kivált alkotmányos kormánynak joga törvény által azon egyéniségeknek egybekelését hátráltatni, sőt egyenesen eltiltani, kiknek testi állapotja nemcsak nem kezeskedhetik szép utódokért, sőt kik bizonyosan vagy legalább minden hihetőség szerint, kénytelenűl egy felette rút nemzedéknek lehetnek és lesznek szerzői.

Ha szabad katona újonczokat szedni, — igy okoskodnak, — és ezektől vérök ontását sőt életök feláldozását is szabad azon ürügy alatt követelni, hogy ezen oly igen drága áron megvásároltassék a béke és az általános felvirulás, mi sokszor épen nem vásároltatik meg, és hiába folyt a vér és minden haszon nélkül szakadt ki számtalan lélek; ha továbbá szabad közbátorság vagy magasb politikai nézetek pretextusánál fogva valakit vagyonától, szabadságától, de még életétől is megfosztani, — mi szinte sokszor ártatlanokat sujt, — és ha továbbá azon veszteséget is el kell viselni és el kell tűrni, melyet az emberi faj testi szépségére nézve csatatéren, sőt börtönben, de sokszor még vesztőhelyen is elkoczkáz, mert hiszen a katona rendszerint szebb része a lakosoknak, s fájdalom

mondani, a túlcsapongók is majdnem mindig a legszebb egyéniségek, akkor, igy okoskodnak, vajon tilos-e az emberi elrútitás és elaljasodás árja ellen gátot vonni, sőt ily provisio nem a legszentebb kötelesség-e? És midőn a katona, az elitélt testének legnagyobb kincsét veszti, t. i. életét, — ugyan mi nagy áldozatra itélné a törvényhozás azokat, kiknek az egybekelést megtiltaná? Semmi egyébre nem itélné, mint »abstinentiára«, mely testi gyötrésre minden jobb pap és számtalan vajmi lelkes és magas erényű egyén, kitünő szépségének és pezsgő egészségének daczára, szabad akarattal s önkényt saját maga elitéli magát.

Volt e világon már több oly nagy szabásu zelota, gondolná-e az ember, ki e tekintetben még sokkal magasabbra csigázta követelését. Ezek ily indokokkal illustrálták themájokat.

Ha a legtisztább és mint sokan mondják, az egyedüli üdvözítő vallásnak főnöke, a pápa, és ekkép az első keresztény, még szinte csak tegnap systematice megparipáztatta jobbágyainak bizonyos részét, és e tisztben lelkiismeretesen tán még ma is eljár, s pedig egyedül azért, hogy emberi kappan-hang dicsérje istent Sz.-Péter imoda tág boltozati alatt, vagy mulassa a világhirű Vatican falai közt valami concert spirituelleben bibornokait és ezek hugait és cousinejeit, mert hiszen az nem kétséges vagy legalább igen hihető, hogy az isteni hatalmak könnyebben engesztelődnek, ha ilyféle tollatlan kappan intonálja szavát mi nekik okvetlen különösen tetszik, mint mikor egy szegény kakas vagy egy szerény csirke énekli el természetes cantusát, — ha ilyes történhetett, valóban történt, sőt tán történik még ma is, — és pedig egyedül egy kimondhatlan émelygős és valóban meg nem magyarázható izlés ficzamlásnak kielégítése végett: ugyan, igy tudakozódnak az eféle kiméletlen igazság búvárok, ugyan

nem szabad-e akkor egy igazán keresztény kormánynak, melynek, épen mert keresztény, legfőbb elve nem lehet más, mint »emberszeretet«, és pedig a lehető leggyönyörűbb, legmagasztosb czélnak elérése, t. i. az emberiség testi lelki szebbítése végett szinte azon módhoz nyulni, mely a világot elundokítván, a kappan énekes izék kiállítására szolgált a legfőbb szentszéknek? Vajon ha ilyest nem tiltott, sőt elősegített, vagy tán még parancsolt is isteni kormány aljas okból, vajon miért ne hagyná azt helyben, sőt miért nem parancsolna világi kormány szinte olyast fenséges ok miatt?

Tudom, kik e sorokat tán olvassák, nagyobb részt egyenes sacrilegiumot fognak azokban találni, kivált mai időkben, mikor napról-napra ismét mindinkább divatba kezd jönni a hypocrisis, vallási mystificatio és furfang.

»Nem tagadhatni, — igy szólnak a pápai ügyvédek, — hogy régi időkben (?) történtek, történtek néha ily aberratiók, mi elég sajnos, és csak azt bizonyítja, miszerint még a legelső keresztény is, mert hiszen ő is csak ember, noha infallibilis ember, olykor csak ezen mottoval képes magát némileg mentegetni: »errare humanum est?« De egyedül a legmérgesebb, még a legszentebbet is sárba gázolni akaró malitia foghatja azt az infallibilis Sz.-Székre, hogy ilyes tény, melyet fehérre mosni távolról sincs szándékunk, mert magunk is elismerjük annak helytelenségét, valami »parancsnak« vagy bármily erőszaknak lett volna következménye, vagy hogy az különösen a sz.-széki jobbágyokat illeti. Ilyest csak legtávolabbról is feltenni, igazi infamia. Az egész mindig barátságos szerződés utján ment végbe, és soha nem nyultak késhez, mielőtt a leendő kis kappan troubadour nem nyilvánította volna világos és tökéletes consensusát! És valóban ha azon mérges tollú detractorok, kik gúnyturháikkal mindent, még a legszentebbet is bepiszkolják, tanúi lettek volna azon nem ritkán

előforduló gyönyörü scenáknak, mikor szülőkhöz vonzó pietástól indítva nem egy szép fiu kész volt, sőt maga magát ajánlotta áldozatul, hogy szegénységbe esett, vagy abincunabulis ilyféle szurokba nyomorgó nemzőinek jobb kenyeret szerezzen, — és ha emlékezni akarnának azon szív nélküli forradalmiak, kiktől most a világ tulárad mindazon celebritásokra, mint voltak Marquesi, Velutti et Co., kik egy kis piczi áldozatért oly nagyon felgazdagodtak, és kik ha azzal nem is, mint minden komisz ember, legalább gyémántok és drágakövek manipulatiójával szépen eltölthették idejöket, és kik minden esetre historikusabbak, mint a legtöbb fejedelem, kikről alig álltak odább, és róluk senki nem tud már semmit; végre ha csak egy kis méltánylatra akarnák venni azon factumot, melyet senki nem mer kétségbe vonni, hogy az ilyféle énekes izék kivétel nélkül igen bő koszttal voltak ellátva, különösen jó fizetést huztak, leányokra sem voltak kénytelenek költeni egy baktát is, — és ekép sokkal jobb dolguk volt, mint a milyennel dicsekedhetik számtalan szegény legény, kinek semmi fizetése nincs és kinek, ha valamit rágni akar, irgalmatlanul sokat kell dolgozni és izzadni és kit mind e felett nem ritkán még a leányok és asszonyok is oly annyira megkinoznak, hogy végre nem győzi még csak »szuszszal« sem; — ha mindezt kellő tekintetbe vennék, vagy ezen tagadhatlan factumokat legalább egy kis részrehajlatlanság nélkül fontolgatni akarnák azon vallástalan szörnyek, kik a legnyilvánosb csudákat is szemtelenül tagadni merik, bizonyosan máskép szólnának, vagy mert nem lehet szájokat könnyen befogni, elpirulva háttérbe vonulnának szégyentől elepesztve. Mi magunk sem tartjuk helyesnek és ekkép helybenhagyandónak ezen most divatból lökött aberratiot, mit tétova nélkül megvallunk, — de azért nem lehetünk vakok azon számtalan indokok iránt, melyek azt a »meg-

bocsátható« tévedések sorába emelik, — mert midőn nehányak, noha nem igen, de mégis egy kissé szenvedtek, addig más részről mily szép mennyország nyilt meg sokaknak számára. Ha más élet élvezetekről nem is szólunk és csak azt hozzuk emlékezetbe, mennyi szegénynek gyomra tölt meg ezen provisio által nemcsak jó ebéddel, de még szép vacsorával is, — ki azelőtt, igaz, oly tudatlanul ugyan énekelhetett mint kakas, de egyszersmind koplalásban is váltig gyakorolhatta magát; ha csak ezen indokot hozzuk is fel, bizonyosan minden jobb ember velünk kezet fog, és nem lesz elég szemtelen az ebbeli megbocsátható eljárást lemoslékozni.«

Ily formán kong a paripázási csekély és ekkép könynyen menthető aberrationak defensioja!

Ha 24, 30 éves férfiu, ki nem lakott mindig és nem lakik Latrappéban, az egész világtól elszigetelve, csak magát és a patraseket csudálva, de tökéletesen tudja, mi a menyecske, és az istennek ezen boldogságot osztó teremtését kellőleg és méltánylani birja; ha egy ilyes érett tapasztalatú egyén minden lehető torrorismus nélkül, szabadon és önkényt, akármily czélból rááll »egészségének« csonkitására, ám akkor ezen e l h a t á r o z á s t liberum arbitriumnak el akarom ismerni.

10, 12 éves fiu, a bevett usus és divatozó praxis szerint, e fontos kérdés körül azonban nem határozhat semmit, mert legtávolabbról sem tudja teendő áldozatának becsét, úgy hogy ha meg is engedjük, miszerint lehetnek oly esetek, hol a fiúi pietás ily tettre felhevít, borzadalommal kell azon szüléktől minden jobb embernek elfordulni, kik gyermekeik részéről ily áldozatokat elfogadni képesek; midőn azon csúf csábítók, kik ily áldozatok tételére és elfogadására ingerlik a szegény sorsút, ki annyi seductioknak van kitéve, legkisebb kimélésre sem, de legmélyebb megvetésre méltók.

Ez azonban az efféle transactioknak még legszebb képe, mely egyébiránt, mint én hiszem, legalább akkor, mikor minden nagyobb operatio rettegést okozó kinnal járt, soha nem adta magát elő; ugy hogy bizony alig is volt valaha egy kissé felserdültebb fiú, mely kivált kappan hangnak elnyerése végett, minden kényszerítés nélkül a bonezkésnek alávetette volna magát.

Honnét aztán azon szivgerjesztő scenák helyett, melyekben a fiui pietás, mint mondják, oly kitünően fénylett, mi egy oly drámát látunk, hol a szülék betü szerint tehénhusért, borért tán egy kissé jobb nadrágért vagy szoknyáért és ilyféle csereárukért eladják, sőt dobra verik ivadékukat.

Az életben számtalan variatioját halljuk azon themának, mely szerint bizonyos Magister valami nagy uri tekintély előtt producálni akarván iskola ifjonczainak minden dicséreten túli tanuló vágyát, többek közt ezen kérdést irányozta serdülő kis népéhez: kell-e nektek holnap recreatio, vagy nem örömestebb látogatjátok-e meg az iskolát? Szóljatok édesim bátran, hiszen tudjátok, én semmire nem kényszerítlek titeket, mindenben szabadok vagytok.« S mindnyájan uni sono igy harsogtak: »nem kell nekünk recreatio, mi inkább studirozunk«. S elbájoltan távozott a főur, gondolván: »Ez már igazi tanár, és nem csak mert igen sokat tud, de azt, mit tud bájolóvá és kedvessé is tudja tenni. Az enigma kulcsa azonban egyszerüen az volt, hogy a practicus tanár a magas meglátogatás előtt mindenkinek egy pompás virgást igért, ki a vorschrift ellen fogna vélekedni, és a bedellus mint hű komondor vajmi significans kép-kifejtéssel őrt állott az iskolai nyáj körül, nehogy tán kitörjön egy vagy több szemtelen birka, mikor a recreatio édes hangja üti majd meg füle dobját.

És ily medve bárdolatlansághoz illő finessek által

mégis hány ember engedi megcsipetni magát, vagy inkább hány magát túlbecsülő éretlenség él azon édes önámitásban, hogy ily esetlen fogások által behálózhatja a nagy közönséget.

Felrikít valamely fejedelem: »az egész világ halad, azért haladjunk mi is« és ez okból nektek szajkó, vagy mit is mondok sajtó szabadságot adok, et ils trepignent de joi et pleurent de tendresse«, mi körül belől annyit tesz, reszketnek a jámborok csupa örömtől és édesen sírnak hűség affectióból. Magamon történt ilyféle eset. Én mint »kis gróf« különösen kedveltem a sárga dinnyét, a cseresznyének ellenben nem voltam kedvelője. A házi orvos pedig a cseresznyét igen egészségesnek, a dinnyét viszont vajmi febrilisnek declarálta. Ily esetben tán czélszerübb és kevésbbé boszantó lett volna nékem uzsonnára »simplicissime« cseresznyét adni és engem a dinnyétől eltiltani. E helyett velem, már nem tudom mi okból, constitutionaliter a self governement elve szerint szándékoztak bánni, és a választást »szabad akaratomra« hagyták, ilyféle hozzá csatolt mártalékkal: »A gróf szabad kedve szerint vagy dinnyét vagy cseresznyét fog kapni uzsonnára, — de a gróf okos és ekép tudjuk, a cseresznyét választja! — Én pedig a dinynyére szavaztam. És mi lett szabad választásom következménye? az hogy sem dinnyét sem cseresznyét nem adtak, és »hausarestre« voltam itélve a nevelő, házi káplán, leibhuszár és hausknecht féle jury által.

És im ez azon kapta, mely némi országnak sajtószabadságára is accurate illik, csakhogy nemzetek nem taknyos gyermekek többé. Honnét aztán ilyféle hypocrisist és furfangot, mely nem több, mint »nesze semmi, fogd meg jól«, a mai világ többé el nem is tűr és sokáig bizonynyal el nem visel, mert a tartuffei eljárás minden csepp vérét elmérgesíti, midőn az egyenes parancs, sőt a legna-

gyobb erőszak, melyben nem lappang legálitási és constitutionalis hazugság, aránylag könnyen elviselhető.

Azon rabló és gyilkoló, ki ilyesnek adja magát és nem köti képére az ártatlanság lárváját, az előttünk gyülölet tárgya leszen ugyan, de megvetni tán nem fogjuk, midőn az, ki liberálitást szinezvén a legalitásnak maskarája alatt rabol és gyilkol, minden csepp nedvünket maga ellen huszítja és legutálattelibb megvetésünk tárgya.

Alba, gloriosae memoriae, mint mesélik, azzal dicsekedék, hogy senkit sem gyilkolt meg, mert hiszen Egmont et Co. rendes itélet következtében veszté fejét és ezt nem ő, de a hohér csapta le.

És e tekintetben, meg kell vallani, nagyon haladott a civilisatió! Mert a helyett, hogy az olyféle vérszopó, mint vala például Dionysios, azelőtt minden ceremonia nélkül megkínoztatá és kivégezteté az embereket, és ily scandalum számtalanszor történt; mai időkben legalább ily esetekben az illő procedurát soha el nem mulasztják, miszerint az emberi nyájnak sorsa nagyon is javult, mert most mindig csak rendes birák, kikre felsőbb helyről ráparancsoltak, parancsolják meg a hohérnak magas tisztébeni eljárását, mihez képest aztán, ha az elitélt birka nem is kerüli el a kötelet, azért mindig elég ideje marad testamentomát megírni s valami jó barátjának vagyonát testálni, ha t. i. más rendes birák őt attól előbb legaliter meg nem szabadították; mi köszönetet érdemlő előny és mi oly szivtelen kannibalnak, mint volt Nero, Caligula et Co. bizonyosan még csak eszébe sem jutott.

Minden ilyféle furfang a mai napnak sugárait ki nem állja, mert az embereket oly igen könnyen mint ezelőtt, puszta cerimoniák, fényes ünnepek, szinészeti demonstratiók s kivált pompás igéretek által bolonddá tenni már többé nem lehet.

És azért azt sem hiszi már el senki is, mihez képest

Velutti et Co. mint kis gyermek minden kényszerítés nélkül önkényt lépett volna az ökrök, paripák, ürük és kappanok társaságába, midőn erősen meg van arról győződve minden elfogulatlan, hogy 24, 30 éves korban az egyik mint másik semmi áron nem áll ily elszegényítésre.

Mihez képest bátran lehet kárhoztatni az e tekintetbeni most már alkalmasint tökéletesen aboleált sz.-széki eljárást.

A kérdés tehát a körül forog, vajon szabad-e ily energicus methodushoz nyulni, egy kimondhatlan dicső czélnak elérése végett, azon methodushoz t. i., mely legerősebb gátja az állati elaljasodásnak. Mire, azt hiszem, minden higgadtabb, kinek veleje egy kissé több mint kocsonya, legkisebb tétova nélkül azt fogja válaszolni: nem!

És im ezen negativában lappang az általános emberi szebbítésnek legnagyobb nehézsége, mert ha nem lehet gátolni vagy inkább lehetetlenné tenni, hogy rút és nyavalygó kényekedve szerint egybe keveredjék és egy sáska mennyiségű rút és nyavalgó generatióval ajándékozza meg a világot, ugyan mikép lehet reményleni az emberi szebbítésnek általános sikerét.

Voltak, mint például »tisztelt barátunk ifjabb Szabó Pál«, honestae memoriae, kik valami lakatfélét s bizonyos kapiczánt gondoltak ki, melylyel felfegyverkezve, minden ember tökéletesen fel lett volna fegyverkezve buja hajlamai ellen s pedig elannyira, mikép bizvást egy kaliczkába lehetett volna zárni Don Juant a legtüzesb mennyecskével is, a nélkül, hogy ezen rendez-vous miatt haragra lobbanni méltó oka lehetett volna a vén patricius ő szoborságának.

Mások pedig abban keresték és ajánlották a bonczoló késnek és a most felhozott genialis kapiczánnak pótlékát,

hogy a kormány minden cerimonia nélkül egyenesen tiltsa el, ne engedje, sőt hátráltassa a nem szépeknek egybekelését.

Valami lakattal vagy kapiczámmal ellátni az asszonyi és férfiui nemet, mily originalis eszmegyümölcs! Ámde ha ilyes provisio eleinte első benyomáskor képzeletünkben mint valami ritka curiosum jelenik is meg és némi bohót kaczajra indít, más részről csak egy kis fontolgatás után kénytelenek leszünk elismerni és megvallani, hogy annak életbe lépte és bölcs alkalmazása által, mit az inventorok infibulátiónak neveznek, tökéletesen segítve lenne a bajon és egy szebb jövendőnek indulna az emberi generatio s pedig minden kinzás és minden természetelleniség nélkül.

És ezen provisiónak alkalmazásában sem volna különös és nagyobb nehézség mint általán véve a jelenkori legtöbb kormányi rendeletek végbevitelében. Például:

Egy ezen czélra extra kinevezett udvari commissio, elégséges tisztviselőkkel ellátva, felosztaná a lakosok millióit szabad és kapiczános vitézekre, lakattalan és lakatos hölgyekre; és nehogy aztán e tekintetben, midőn már megtörtént az applicatio, valami törvény elleni transgressio merészeltessék, erre egyuttal szinte felügyelhetne a védangyali és nemzet nevelői nagy sereg, a fényes eszü vagy inkább fényes észfödelü zsandárság tudniillik. S miután a bölcs kormány a tulnépesedést is okkal-móddal elhárítandja, még azon subdistinctiot is ususba lehetne hozni, mihez képest a szabad vitézek is tüstént kapiczánynyal legyenek megajándékozva, mikor már növendékük van quantum satis, mi kivált tótok közt nagy haszonnal járna és bizonyosan különös háladattal fogadtatnék, egyes esetekben pedig passust bizonyos időre, vagy passierzettelt lehetne egy kis taxa letételével kiszolgáltatni, mi szinte nevelné a status jövedelmét; és mindazon pletykák.

melyekben a fecsegni és locsogni annyira szerető publicum magát szünetlen gyakorolja, és melyek minden kormányi rendeletet kisérnek, csakhamar elhangzanának, mikor t. i. átlátnák (vajon kik?) e provisióban szinte, mint minden másban egy az atyáskodó kormánynak mély bölcseségét.

Ha pedig közelebbi részletekre nézve mégis némi nehézséggel volna egybekötve ezen infibulátiói systema, és socialis és kivált gyakorlati téren a lakatos és lakattalan, kapiczányos és kapiczánytalan egyéniségek közt szünetlen oly scenák fejlődnének ki, melyek jóllehet korántsem lennének minden mulatság nélküliek, elvégre mégis valami különös nagy carricaturába állítnák a közállományt, akkor tán nem marad egyéb hátra, mint »szigorú kormányi rendelet«, melyhez képest, valamint nem szabad felsőbb consensus nélkül házasodni, ha az illetők még nem érték el a törvény által elhatározott érettségi időkort, ugy azoknak épen nem volna szabad feleséget venni vagy férjhez menni, kik nem szépek.

És valóban, ha azon trottel-féle species jut képzeletünkbe mely vajmi sok szép tájat oly annyira elundokít, és melynek egyes példányait, mint valami ritka kincset, különös nagy figyelemmel és nem kis költséggel ápolgatják, csakhogy korán ne vegye őket magához az isten, de mint keléses és golyvás aggastyánok is kifényesítsék a világot, ha továbbá szemkápráztatólag veszszük észre, mennyi ember-nyomorék, nyomorék szülőknek szerencsétlen ivadéka nyomja a földet saját és mások kimondhatatlan terhére: akkor igen átlátjuk, hogy ily különös baj ellen, mind az ki tudtával elv szerint, vagy tudta nélkül jobb érzés következtében az emberi szebbítés szomját hordja lelkében, segítséget a kormánynál keresni igen hajlandó.

Ámde ilyes baj ellen ugyan segíthet-e bár a legjobb akaratú kormány?

Mire én higgadt meggyőződésemnél fogva ekkép válaszolok; igen, segíthet, de épen ugy mint igen sok országlási kérdések körül nem közvetlen, de csak közvetve.

A kormánynak közvetlen befolyása sok fontos kérdés körül sokkal többet árt, mint a mennyit használna.

Ezek közül most egyedül a szőnyegen fekvő kérdést hozom fel; és kérdem, ugyan mi módon járjon el a kormány azon principiumnak alkalmazásában, mihez képest egyedül szép embereknek legyen szabad házassági unióba lépni.

Itt ismétlem, hogy én a szép alatt bizonyos pontig egészséget és erőt is értek.

Már most vajon ki fogja a szép és a nem szép közt az elválasztó vonalt huzni, melyhez képest egynek szabad lesz házasságba lépni, másnak pedig nem. Valami orvos, pap, biró, zsandár vagy bizonyos erre kinevezett collegium? És miután házasságra nézve általán véve még valami más is kell, mint legény és leány, t. i. egy kis rágni való, egy kis gunyhó, egy kis köntös is szükséges, és felette sok igen szép fiúnak és vajmi csinos leányzónak alig van többje, mint nadrágja és szoknyája, és fogai közé csak akkor vesz valamit, ha napestig dolgozik, mily körülmények közt nem igen czifra mennyország a ház nélküli »házas állapot« — vajon ily esetben mit fog használni a házassági »permissio«? midőn azon rész viszont, melynek házassági boldogságra mindene van, csak a »vorschriftsmässige« szépsége nincs, nőtlenségre lesz itélve a a szigorú törvény által?

Ily kis akadályokon azonban mindig diadalmasan tud győzni a bevett szokás ott, hol roszul digerált theoria és éretlen parancs ilyféle dilemmába sülyeszti az illetőket, kik ehez képest, miszerint meg ne akadjon a status targoncza és a kormány ne legyen kénytelen valami »contre ordre« által magát n e v e t s é g e s s é tenni, mint hű tisztviselők nagy bölcsen tágítnak, tágítnak a patensek szigoru-

ságán mig aztán annyira tágul, hogy a kérdésben levő tárgyakra vonatkozólag elvégre még igazi madárváz is elég szép emberré válik, ha t. i. elég mélyen ereszti kezét erszényébe és annak fenekén elég is van. S pedig mert a szépségrőli felfogás igen különböző és Apollo mellett még más szépségeknek is van helye, és ha Mózes nem is egyenes mint gyertyaszál, sőt teste olyan mint a signum interrogationis, azért épen nem rút, mert képe igen »spirituel«. Mi pedig az egészségest illeti, ugyan hány lesz egészséges Carlsbad, Homburg etc. csudái által, vagy az orvosi tudomány malasztja következtében, ugy hogy ez sem akadály, mert hol nincs pénzakadály, miszerint aztán sub sperati a legmirigyesb is átcsúszik, valami szinte mirigyes, de nagyon pengős leányzóval egybekel és aztán con amore és legaliter bizony a világot tarkabarka kis mirigyesekkel multiplicálja.

Ezen oly különösen fontos ügyre nézve, annyit a mennyit abban egyáltalán tenni lehet, mint nemkülönben a legtöbb status kérdések körül, sem kicsapongó theoriai bolond gombák, sem kormányi belékeverés és dajkálás, mik csak zavart szülnek, nem tehetnek semmit is, de egyedül is kirekesztőleg higgadt és erős közvélemény.

A közvéleményt kifejteni, rectificálni és azt mindinkább a valónak sarkalatára állítni, im ez a bölcs kormányoknak egyik legfőbb feladata és tisztje, mert elvégre a köz opinio mindenen győz rendbontás nélkül, vagy mindent maga alá temet, ha éretlen kormány azt maga ellen huszítja.

Jóltevőleg a köz opiniora azonban semmi nem hat, mint humanitás és bölcseség, midőn szívtelenség és machiavellismus, tartuffei, eljárással párosítva, a köz opiniót felbőszülésig elmérgesíti, mindent zavarba hoz és elvégre maga-magát az egész álladalommal együtt tönkre veri.

S most nézzük, mily befolyása lehet az ember szebbítésének oly igen fontos ügyére a közvéleménynek.

Én elv szerint nagy mértékben pártolom a majoratussokat. Miért? Ezt most nem kivánom bőven fontolgatni és fejtegetni, és egyedül azért tettem azokról említést, mert ezen institutiókban találok valamit, mi jelen themám illustratiójára analogiakép bizonyos pontig nem ugyan kitünően, de mégis meglehetősen illik.

Hol majoratusok rég idő óta divatoznak, ott a közvélemény nem jajdul fel egy 2-dik vagy 3-dik évenkénti 1000 fr. jövedélemmel ellátott fiunak sorsán, azért mert szükebb a kapczája, mint a majoreskóé, ki például 100,000 frt esztendei bevétel után hízhatik, és egy ilyféle 2-dik, 3-dik fiut egyenesen lekaczag, ha az ilyes eféle ok miatt valami lamentot intonálna és hozzá igy szól: tanulj valamit, szolgálj, keress, — évenkénti 1000 pengő segítség nagy előny, melylyel számtalan derék ember nincs megáldva, — s ha minden törik, szakad és te koldussá bolondoztad vagy speculáltad magadat, ám ott ül úri bátyád családi várában, hol legroszabb esetben levest, ágyat, csizmát, etc. csak találsz, és ekkép te ebben is sokkal szerencsésb vagy mint sok más, mert soha nem lehet egészen eb dolgod. Az, ki mindig szegény legény volt és kire gazdagsági tekintetben soha nem szállott a reménységnek édes álma, azt, ha más baja nincs, senki sem tartja szerencsétlennek, midőn az olyast okvetlen a szerencsétlenek sorába állítja, ki gazdagságból bukott szegénységbe vagy kinek minden reményei, melyeket ugy szólván anyatejjel szopott, egészen meghiusultak.

Az elvesztett paradicsom emlékezete, realitás volt-e az vagy csak álom, ez fáj az embereknek nagyban, mint kicsiben; midőn az, ki soha sem lakott paradicsomban, sőt azt nem is álmodta, bármily világi állással, legyen az csak némileg eltűrhető, könnyen megbarátkozhatik.

Már oly közönségben, melyben sokan erősen meg vannak arról győződve, hogy embernek nem lehet e vilá-

gon magasztosabb czélja, mint embertársainak lelki és testi »szebbítésére« tehetsége szerint járulni, — kik továbbá azt sem vonják kétségbe, hogy ceteris paribus általán véve a szebb testben a lélek is szebb, — és végre kik azon természetes factumra is figyelmeznek, hogy kivételeket ide nem értve, rendszerint egyedül egészséges, erős és szép nemzőknek lesznek egészséges, erős és szép ivadékai, ha mondom, valami polgári állományban sokan hordják nedv- és vérükben ezen convictiót, vagy ha a nagyobb rész gondolkozik igy, sőt ha mindnyája, nagy és kicsi, igy van lelkesítve: ugyan kérdem, mindazok, kik szépség tekintetében a természetnek nem első, nem második, nem harmadik fia, de harmadik classisban lelik helyöket, ugyan fognak-e hasonlóul pattogni és peszderkedni, mint Polycsinel, ki az ismert fabódés szinházban azért lármázott és hatalmaskodott oly kegyetlenül, mert a házasodástól el volt tiltva és pedig nem a kormány vagy a pápa által, hanem azért, mert egy leányzó sem akart hozzá menni.

Ha a közszellem igy látja a dolgot, és e tekintetben ugy szólván compact áll a szokást és divatot elhatározó társaság, akkor az, ki »cadet de nature«, körülbelől csak oly helyzetben van mint a cadet de famille, és ekkép valamint ez utolsót némi majomszeretet .... és a majoresko ellen huszítókat ide nem értve, a nagy közönség épen meg nem szánja, de emberi tehetségük kifejtésére és emulatióra serkenti, szinte ugy nem fog a természet mostoha fiai sorsán is egy közönséges nemzeti pityergést intonálni, de szinte ezeket is buzdítni és serkenteni fogja, hogy lelki művelés által iparkodjanak pótlani testök mostoha állapotját és erkölcsi élvezetekben keressék azon testi kéjeknek compensatióját, melyekből szinte ugy ki vannak tiltva, mint a cadet de famille ki van tiltva számtalan oly élvezetből, melyben a majoresko váltig dőzsölhet!

Igen jól tudom, hogy ezen egybehasonlítás a cadet

de famille és cadet de nature közt nagy hézagot rejt, és nem egy »jó szivű« megsajnálja a szegényeket, kiknek nem szabad unióba lépni. . . .

És itt mutatkozik, miért nem tanácsos, sőt miért nem szabad a kormánynak vagy bármily néven nevezendő emberi hatalmasságnak ilyesekbe avatkozni, mert ha az történik, akkor az eféle megszánás sympathiát gerjeszt és a dologtól egészen el nem szakítható »odiumot« egyenesen maga hegyibe rántja az, ki ilyest parancsol, midőn ha eféle transactiók simpliciter a közvélekedésre és szellemre hagyatnak, azok egészen ki vannak vetkeztetve minden keserűséget szülő fulánkjaiktól.

S ugyanis még Holtojtáki Piszokvölgyi Álmos ő görbesége is némileg az igazságtalanul eltiport hősök fényes piedestáljára emeltetik, ha őt a házasság örömeitől eltiltják, midőn ha szabad előtte a tér és ő rendesen mint pereczhordó péklegény egy üres kosarat hord a másik után haza, és ezen nagyon boszankodik, őt nemcsak meg nem sajnálja senki, de jó izűen lekaczagva ily variatiókkal vigasztalja lelkét : »Ezzel a képpel vőlegénykedni, mint csábító a leányok közt forgolódni, bizony nem rosz ötlet, — állna az úr inkább a mezőre s okvetlen távol maradna veréb, varju, szarka.«

Ha az e tekintetbeni közszellem annyira elsugárzik miszerint még a szoptató körökbe is eljut, szinte láthatni, mily különös mulatságra szolgálhat a dajkáknak és szolgáló leányzóknak valami nyavalygó, púpos, bármily nagy úri kis ivadékának házassági viszketege és pretensiója, mely eset nem ritkán adja magát elő és hibásoknál, mintha előbb érlelnének, néha igen korán áll be. És ha az eféle kis bohó alkalmasint haragra is gyúl ily csipkedések alkalmával, bizonyosan oly benyomást fog rá tenni ezen bánásmód, hogy később, ha valóban okos és ekép bon enfant lesz, s tökéletesen megismerendi sajátságát, maga

fog legerősebben kaczagni egykori, rá nézve oly annyira nevetséges csiklandján, — és más mezőn keresvén élvezetet, tán tündöklő elme tehetségre emelkedik és mindenkitől tisztelve, becsülve és szeretve, az élvezetek tágabb és tisztább körében éli napjait, mintha, — mert igen gazdag, — megházasodott volna, mire nem való és most egy nyavalygó girbe-görbe hosszú család szünet nélkül azon ismert Ludas Matyi-féle lamentatióit kongatná fülébe: fáj, fáj, hasam fáj!

És ha e tekintetben rectificált közvélemény következtében valaki valakit már csakugyan meg akar szánni, hogy nem házasodhatik, kérdem: vajon miért szánja meg a nyavalygókat par preference, kik nem »erre valók,« és miért nem szánja meg inkább mindazon gyönyörű fiúkat, kik vajmi erősen »arra valók,« de mert igen szegény legények és ekkép vagy szolgálniok vagy katonáskodniok kell csak azon nótát fütyörészhetik vigasztalásul, melynek »ritornelje« örökkén az: »nincs felesége«. És ha már annyira szánakozók, miszerint kész kenőcscsel s tapaszszal váltig megrakva keresik az emberi sebeket, miszerint azokat legott szürke néni gyengédséggel kötözgessék és semmit sem kimélnek, hogy egy-egy trottlit megtartsanak a világ dicsőségére, ugyan miért nem vesznek inkább jó csomó pénzt kezükbe és miért nem fizetik le sok szebbnél szebb barna gyerek számára a katona megváltási díjt? miért nem emancipálnak a sok findelhausra elfecsérlett summákkal itt-ott egy szőke, tenyeres, talpas szolgáló leányzót? — szóval miért nem állítnak az emberiség szebbítésére inkább egy ilyféle pepinicet? Miért nem tesznek ilyest? csak azért, mert a badar közvélemény erősebben gravitál lelenczházak, krippék etc. felé, mint ilyféle emberszebbítési gyarmatok directiójában.

Mennyit nem vihet végbe a közszellem, az valóban csudálatra méltó.

Több évvel ezelőtt »első Ferencz« legelső gőzhajón Drenkovára utaztam, mely útnak rajzát azon időben az egykori »Társalkodó«-ban közlém, melynek fő tenorja az volt, hogy az egész pesti cseresznyevásárt magával vitte e hajónak utas népe, és azáltal. mihez képest szinte egyetlen-egynek sem ötlött azon jó gondolat fejébe, a cseresznyamagot és szált a Dunába vetni: annyira elpiszkult elvégre a gőzösnek deszkázata. hogy némi más ingredientiák hozzájárultával mint pök, kivert pipa. szivar, betűszerint disznóalom képében jelent meg a gőzösi sétatér. Zimonyban az utazóknak nagy része kiszállt, minek következtében a hajó aztán egy kissé tisztult, de azért mégis igen mocskos maradt, — mit midőn az akkori angol kapitánynak szemére lobbantanék, ő ekkép válaszolt: »még ott is, hol a publikum tevékeny részt veszen az általános tisztaságnak fentartásán nem igen könnyen feloldható probléma oly szük helyen mint hajó. kivált ha sok utazótól van el lepve, kellő csinosságot tettlegezni. oly körülmények között pedig, hol mindenki tehetsége szerint járul a köz elmocskosításhoz. ott szűk hajón tisztaság után küzdeni egyenesen sisyphusi munka. melyhez képest a legtisztább hajóparancsnok is végre vagy maga is disznó lesz, vagy agyon lövi magát. — mi magyar felfogás szerint annyit jelent, hogy az ember ily körülmények közt vagy megszokik, vagy megszökik.«

Ezen rajznak átellenében egy egészen ellenkező képpel kivánok udvarolni.

Bizonyos jó ismerősöm nem tudta eléggé bámulni a hollandi tisztaságot. Egykor már nem tudom Hollandiának melyik kitünően tiszta városának utczáiban sétálva, félre dobta valami nádméz bonbon köpenyegét, melyet legott felszedett valami szolgáló féle asszony. Mily különös parsimonia. gondolá magában. — még egy ily kicsi darab papirost is félre tenni! Később megint magától

lökött egy ilyféle bonbon takarékot, — és ekkor egy igen tekintélyes pénzes ember vette azt fel; — és igy ment az tovább, ugy hogy alig hajított el magától egy ilyféle fehérke levelkét, ugy kaptak utána a vele szembe jövők, mintha valóságos bankók lettek volna. Ugyan mi a tatárt tesznek ezen originalis fraterek ezen kis papir csipkedékekkel? Igy okoskodott. És sehogy sem volt képes fellelni e rejtélynek kulcsát, mig véletlenül azon tudomásra jutott, hogy Hollandiában az emberek nem birják eltűrni ezen utczai elszennyesítést még csak egy kis darabka papiros által sem, mely nem oda való és azért oly fáradhatlan böngészek! »Most értem, igy kiáltá el magát földim, Hollandia miért ily tiszta.«

Mihez képest könnyü ott tisztaságot kifejteni, hol nagy és kicsi e munkában segít, és viszont, — valamint nem nehéz a közoponiótól elősegítve kormányozni is, — midőn ez teljességgel lehetetlen és ilyes csak bizonyos ideig sikerülhet artificialiter és szemfényvesztőleg, ha a kormányi eljárás által a közvélemény meg nem szünőleg sértetik.

Ha a közvélemény tacite de mégis parancsolólag anathemával illeti a nemszépek közti egybekeléseket, azért ilyesek ugyan meg nem szünnek, mert auri sacra fames, de azon mértékben fognak kevesedni, mint a milyen mértékben gyengébb vagy erősebb ezen közvélemény; ugy hogy mind az, bár a legkisebb is, mi ilyféle felfogást elősegít, szilárdít és terjeszt, tetemesen járul az emberi szebbítés magasztos ügyéhez és ekkép köszönetet érdemel, minthogy ebben is mint minden egyéb emberiben csak a több és kevesebb közt forog a kérdés és ekkép a fenforgó tárgyat illetőleg egy két percent javulás sem megvető, midőn ha ez 20, 30, 40, sőt még magasabb száztólira emelkedik, a nyereség bizony roppantabb és tisztább, mint minden California-féle sárgás kincs.

És ennél többet az emberi párosítást illetőleg tenni nem lehet. Ámde annál nagyobb tér nyilik meg az emberi szebbítésre nézve a dajkálás, nevelés és életrendszer mezején! Mert ezen sem korlát, sem saráglya nem hátrálja az előmenetet.

A dajkálást, nevelést részletesebben bonczolgatni most nem szándékozom, — és azért ezen hosszú disgressio után ismét visszatérek azon themához, mely az életrendszert tárgyazza.

Czélirányos életrendszer által, mint bővebben fejtegetém, elejét lehet venni számtalan nyavalyáknak, sőt még oly bajokból is kigyógyulhatni, melyek az embert már kinozzák.

Igen, de vajon miben áll tehát a czélirányos életrendszer?

E tekintetben is szinte untig mutogatni törekedém, hogy az életrendszert nem lehet egy kaptára verni, mert Pálnak az rosz, mi Péternek jó, etc. és hogy e szerint mindenkinek saját magának kell elhatározni életrendszerének miben voltát, — ezt pedig józanul senki nem cselekedheti, ki magát tetőtől talpig nem ismeri; maga magát az ember továbbá általán véve soha tökéletesen megismerni nem fogja, ha ezen műtételre orvosi tudomány neki segédkezet nem nyujt, — mihez képest nagyon czélszerű, felette hasznos, sőt elkerülhetlenül szükséges, ha mindaz, mit ez alkalommal elmondtam, nem egyenesen bolond gomba, — hogy már az első tanulási években az orvosi tan bizonyos pontig azon tárgyak közé soroltassék, melyek az iskolai inventariumot képezik.

Ennek kimondhatlan haszna előttem tökéletes világban fénylik, ugy hogy én azt gondolom, vagy legalább azon illusióban vagyok, miszerint még ezen »zagyvalék«

is, melyet én most kitálalok, némi egyént »mélyebb gondolkozásra« gerjesztend, mihez képest aztán az, mit nálamnál bölcsebbek és szerencsésbek fognak e tekintetben útmutatásul kiállítni, bizonyosan számtalan serdülőre nézve a legbecsesb kincs leend.

Egészségtől viruló egyén, ugyan van-e a világon ennél kellemesb látvány? Igen van, és vajon mi az? egészséges család! Minél csak egészséges község gyönyörübb, midőn egészséges nemzet, mennyekbe ragadó tünemény.

Én azt állítom, hogy az emberi szépség erőt és egészséget feltételez! Most megfordítom a dolgot, és mint eldönthetlen valót azt hozom fel, hogy igazán egészséges egyén, ha a felvett eszmék szerint nem is szép, bizonyosan, nem csunya ember.

És miután a szépség egyenesen isten ajándéka, és még nem találtatott fel semmi is, minek segítségével, mint a chinai mesterségesen megpiczinyitgeti hölgyeinek lábait, közvetlen szebbítni lehetne az embert, az egészség ellenben többet kevesebbet bizonyos pontig saját kezünkben van, — és miután a természet szebbítő és javító progressiv szelleménél fogva, majd szépséggel is felékesíti az egészségesek sorát — mindenek előtt:

Egészségre kell törekedni minden jobb embernek magára és másokra nézve.

Noha mint mondám, az emberek oly különböző sajátságaik végett ezer árnyéklatra szakadoz az életrendszer czélirányossága, azért mégis vannak bizonyos fő szabályok, melyek szinte minden szinű egyénre illenek.

Mint hiszem, elég világosan fejtegettem, hogy legtöbb embernek conceptiói légmérője az életrendszer tekintetében nem igen emekeldik magasbra, mint Hausmanns-

kost féle gradus, — és hogy e szerint legtöbb egyedül evés és ivásban keresi az életrendszernek helyesb és helytelenebb voltát.

És igaz, semmi, de semmi sincs, mi nagyobb pondussal esnék az emberi egészség mérlegébe, mint az, »mi torkán lecsuszik.«

De e mellett még más factorok is vannak, melyeknek befolyása az egészségre nézve eldöntő — és e tekintetben az evés és ivás után tüstént következik a

Lakás, de nem ám a jólakás, hanem azon épület, ház vagy gunyhó, melyben az ember tartózkodik. És ez oly fontos kérdés, hogy némi helyzetben mint egészségi factor még evés és ivás előtt is jár.

Ennek illustratiójára bátor leszek a felvett utból egy kissé ismét kitérni.

Nápolyban tartózkodván, kedvem csosszant a pontini mocsárokban egy pár nap kacsázni. Több ismerősömmel ott találkozni igérkeztem. Vadászlegényem puskáimmal előre indult, engem bevárandó, ugy hogy az elég hosszú uton posta lovaktól vontatva, egyedül magam ültem nyilt kocsiban. A hőség julius vége felé, mikor e kis kaland előadta magát, tikkasztó volt, és én félig-meddig olvadozva értem Terracinára naplenyugtával; ott »jól lakván« folytattam utamat a kellemes éjszaki hüsben lapos réteken. És midőn épen egy kis alvásra elkészülnék, nagy meglepetésemre felkiált a postillion: »istenért ne aludjék az úr!«

Épen azon tájban, csak nehány héttel előbb kirabolták egy angol utazót. Ugyan mit tegyek, gondoltam magamban, ha a terracinai hősök engem is megállítnak, fegyverem nincs és ugy mint birka megadni magamat szégyen; vajon mit tegyek, és száz ellentét támadt bennem, mikor a felhozott angol szomoru vége ötlött eszembe, ki Nápolyban meghalt. S ugyanis ezen derék vakmerő

vagy inkább »merő vak,« megtámadása alkalmával vitézül harczolt, egy banditának lábába lőtt, másiknak süvegét sütötte le fejéről, harmadiknak egyik fülét vágta le, és igy dolgozott jó sikkerrel tovább is, mig végre a bandának egyik tapasztaltabb bajnoka, kinek rosz lakatú fegyvere hihetőleg többször cset-puskát mondván, végre elsült s golyóját az angol hasába küldötte, ki elájult, az országuton kipihente magát és aztán Nápolyba vitték és ott, mint mondják nem sebe után, hanem haragból meghalt és pedig mert oly szamár volt, hogy 20 ezer font évenkénti jövedelmének daczára magát 200 forintért, mert nem volt több nála, agyon lövette.

Nálam még csak annyi sem volt, sötét van, senki nem lát, tanu nincs, én tehát de csak ez egyszer bizony nem fogok vitézkedni, de szépen átadom kis kincsemet az olasz czifra legényeknek; és miután pénzecskémet előre elkészítgetém, annyi bátorságot mégis csak vettem magamnak, miszerint igy szólítám meg a postilliont: »Kedves barátom, ha merném kérdezni, hát ugyan miért ne aludnám?« »Azért, mondá, mert az úr, ha alszik, bizonyosan lázba esik!« Mi a tatár? Hát nem bandita, hanem láz az, mitől itt félni kell! »És hát ha nem alszom?« — »Akkor nem lesz semmi baja.« — Ejnye!

Azon időben nem igen sokat gondolkoztam, és igy többek közt az sem jutott eszembe, miszerint virágoknak nincs éberre veszélyes behatásuk, midőn az alvót tán meg is gyilkolhatják.

Később Hollandiába vitt engem a sors és a postaló, mert akkor még nem léteztek patkolt utak, — és ott véletlenül azon különös enigma közöltetett velem, hogy Hollandia bizonyos tájékin messzebb a tengerparttól, némileg alább hagyott volna az ott rendszerint rútul sáfárkodó hidegláz, mit sok tudós annak tulajdonita, hogy némi nyavalyák mintha kifáradnának, idővel elveszítik

fullánkjok mérgét; — minek kulcsát azonban később minden doctrinarr féle furfang nélkül jobban kitanulták, és mely egyszerüen abból állott, hogy belföldön, távol a tengerparttól oly drága kezdett lenni a házfödélre való, miszerint azon eszmére botlottak, több emeletet állítni egy födél alá, honnét aztán a hálószoba a földtől és respective mocsártól jó magasra emeltetett — és csak ekkor jutott a terracinai postillion eszembe, — és e két kis tapasztalatot combinálván, azon conclusumra jutottam, hogy valamint igen egészséges egy süppedékes erdőben egész nap tartózkodni, mit mindenki tapasztalhatott, ki alacsony rengeteges vidéken vadászott, és oly piros képpel tért haza mint pipacs, — de ilyesféle hálószobában, szunyogokat, pióczákat és farkasokat ide nem értve, 6, 7 óráig pihenni és aludni bizonyosan nem egészségre szolgáló; ugy szinte, ha Tisza mellett virrasztani nem is oly egészséges, mintha ott lombos erdők virulnának, azért bizonyosan nem is ártalmas, — midőn a Tisza partján alva az éjt eltölteni kétségtelenül nagyon veszélyes és egyedül azon tenyeres talpas állja ki egészen az ilyféle anticomfortot, ki a bundának még nyáron is kellő hasznát tudja venni, vagy ki éjjeli tűznél félig megperzselni engedi magát, és legfőkép az, kinek hasa a hosszú üngtől még el nem kényeztetve, oly diadalosan meg tud vívni a mocsárok mérges leheletével, mint győzedelmileg megbirkozik a zsíros hallal és a zsírtól túláradozó bográcsos lével.

Földszinti alvó szoba tökéletesen soha nem egészséges, habár legszárazb helyen áll is, vagy pincze van alatta, mert minden eső után kipárolog a földből valami gőz, mely ébernek épen nem ártalmas, de alvóra nézve igazi miasma. És noha a szántó-vető osztályban a legtöbb egyén földszint lakik, és némi tájon mind a mellett a nép mégis megtehetősen virágzó, az épen nem argumentum a földszinti hálószoba mellett, de csak arra nyujt bizonyságot, hogy

a nép itt-ott oly erős testalkotású, és fajtája oly szívós zománczú, mikép kézzelfoghatólag még sokkal több sem árt neki, mint földszinti alvószoba, igen kézzel foghatólag nem, de vajon szolgál-e kivált a szopó és serdülő generatio nagyobb egészségi kifejtésre az ilyféle hibás alvó terem, im ez az, mi itt számba veendő. Mire minden tétova nélkül azt lehet válaszolni: egy cseppet sem, sőt alkalmasint számtalan kis kezdő megtartatnék a világnak, ha nem esnék a mérges mocsári kilehelésnek martalékul.

Emeleti hálószoba ellen sok helyütt igen nagy az ellenszenv, mert nyáron ilyesekben néha valóban közel jár a megfuladás vagy gutaütés, oly iszonyatos bennök a hőség.

Magamról emlékezem, ki kis korom nagy részét nedves földszinti rekeszben töltém, hol rendesen minden évben lábaimról le is csapott a láz, mily fuladási symptomák közt töltöttem éjjeimet bizonyos közel fekvő kastélyban, hol a hálószobák emeletben helyezvék, s menyire örültem hűs kis szobácskámnak, mely nyár közepette is oly hideg volt mint pincze.

De ugyan miért voltak a közel kastélyi hálószobák oly türhetlenül melegek? Legelőször azért, mert délnek szolgáltak, és aztán mert két óriási ablak azokat a nagyobb civilisatio sorába állította, mely a kis ablakokra anathemát szór, holott a kis ablak, ha felnyitják, szinte ugy ki- és beereszti a levegőt, mint a nagy ablak, de sokkal jobban kirekeszti a meleget és hideget, és ehez képest, noha nem pompás és nagy szerénysége miatt hires Palladionak, valamint az üvegeseknek tán nem igen tetszenék, mindent mindenbe véve mégis okosabb.

Magyarország alacsonyabb síkjain a fal alkalmasint olcsóbb mint a födél. Rakjunk ott tehát emeletre egy szerény kis falusi palotát.

Forgolódó, tevékeny embernek, kivált asszonynak,

nappali életre a földszinti lakás legczélszerűbb, mert ha egész lakása emeletben van, akkor a konyha, kert, bölcső, tehén etc. körüli foglalatossága őt annyira sétáltatja fel és alá egész nap a létrán, mikép ha tüzes gazdasszony, könnyen megszakad, — ha pedig nem győzi a meg nem szünő csöbör, kúti munkát, akkor vajmi könnyen majd fent majd lent támad csorba. A földszíni házosztályzat tehát kirekesztőleg nappali foglalatosságra legyen szánva és e czélra okszerintileg elrendezve. Már mi a hálószobákat illeti, melyekbe az egészséges ember és ki időn kivül nem dolgozik (!?) heverve, — minden 24 órában csak egyszer megyen, vagy mászik és ekkép nem nagy baj, ha azok magas lépcső végén vannak is, — a hálószobák mindig az emeletben leljék helyöket.

Hálószobákban nem a hidegtől kell félni, mert ha az ablakok nem igen pompásak és e mellett tán igen hibásak, fával, kőszénnel, szalmával, bundával és eféle melegítő szerekkel csak elejét lehet venni a bajnak, — ámde a hőség az, mitől méltán rettegni lehet. — Ezen nehezen elviselhető szerencsétlenségen azonban könnyen segíthetni; nehezen elviselhető szerencsétlenségen, mondom, minthogy a legfájdalmasb egyszeri vagy ritkai csapás könnyebben eltűrhető, mint a meg nem szünő, noha csak szúnyog és bolha csipkedés. És az ebéli könnyű segíthetés egyszerüen abból áll, 1-ör hogy az alvószobák mindig észak felé szolgáljanak, 2-or csak egy és ne igen nagy ablakon lehessen kinézni, 3-or rendesen legyenek ellátva deszka szárnyakkal.

Ezen három, ha igy lehetne mondani »datur modus in rebus«, — nem telik semmibe is, mert ablak deszkaszárnyak kis ablakhoz szabva, nem költségesek, és semmi esetre nem magasb áruak, mint complet kiállitása egy második ablaknak, mely a felhozott kis hálószoba mintából elmarad. Az egy ablak pedig azért czélirányosb mint

a kettő, mert egy ablakos teremben, ha kicsi is, rendszerint két ágyat lehet állítni légvonaton kivül, midőn a két ablakosban, bár ha nagy is és e mellett az ablakok is nagyok, néha de csak egyetlen egy ágyat sem lehet ugy helyezni, mikép légvonatba ne állana, — az okos ember pedig, ha nem is fél a hidegtől, melegtől és szélvészszel, záporral daczol, mindig különösen respectálni fogja a légvonalt, mely a legegészségesb embert is bizonyosan megajándékoz fogfájással csúzzal, reumatismussal, köszvénynyel és efféle kellemes vásárfiával, — és egy cseppet sem fogja bolondnak tartani ama czigányt, ki sem a nyarat, sem a telet nem akarta süvegelni, de egy mély complimentet csinált a szél úrnak üdvözletére.

Sokan mintegy mágusi erőt tulajdonítnak a napnak. És valóban csudálatos, mily kimondhatlan nemcsak melegítő, de éltető ereje is van annak az egész természetre nézve, ugy hogy kályha de legtávolabbról sem pótolhatja a napot, és azért ilyféle egy és kis ablakú hálószobát nem tartják czélirányosnak. És valóban kitünően bölcs volna ebbeli nézetük, ha az általam ajánlott hálószobának nem volna ajtaja és a nap éjjel is gyakorolná májusi erejét. Miután azonban hálószobámnak ajtaja is van, és ez épen délnek szolgál, és ezen ajtó helyett bár kaput is lehet nyitni, melyen keresztül aztán a nap sugára meg nem szorul, — és ilyféle kapu hálószobámat egy cseppet sem exponálja, mert az emeletes házban kénytelenül mindig folyosóra vagy lépeső pitvarra fog nyilni, ha t. i. nem vezet házon kivüli csirke létra vagy lajtorja fel az ágyba mit nem tudnék recomendálni, és miután a nap ugyan mindig fénylik, de éjjel a világnak másik oldalán gyakorolja jótevő erejét, az eféle bölcsek, kik ily éretlen megjegyzések szerzői, egyenes azok sorába emelik magokat, kikről azt mondani szokás: »si tacuisses«.

Ezen elosztás és előkészület azonban még nem elég,

hogy a hálószoba megfeleljen a várakozásnak, mert ha nyitva hagyják az ajtót és ablakot, akkor ugy elmelegül az, miszerint aztán éjjel nem találandja fel abban az aludni törekedő azon hűsséget, mely kivált nyári nap után oly kellemes és mely ha nincs saturálva miasmával, oly annyira új erőt adó és ekép oly egészséges, miszerint azon egyén, ki ilyesben jól kialuszsza magát, két annyit ér bekövetkezendő reggel, mint az, ki valami üvegház féle meleg teremben, alvás helyett hányta vetette magát. Ha pedig hálószobámnak ki nem nyitják sem ajtaját, sem ablakát, akkor nem lesz az kiszellőztetve kellőleg, mi egészzségre nézve oly szükséges, és azért e dolog körül is a siker egyenesen a czélszerü alkalmazástól függ.

Az olaszok igen nagy mesterek házuknak hűsen tartásában, mit az által érnek el, hogy korán reggel, mikor a napnak leghűsebb pillanata van, feltárnak ajtót és ablakot és beeresztik a fris levegőt, és aztán szorgalmasan becsuknak minden ereszt és e fölött annyira berakják az ablakot szárnyakkal, miszerint sötét éj környez mindent. És nem tagadhatni, az igy elkészült palotákban ki nem üt a veríték az emberen, — én azonban soha nem szenvedhettem az ilyféle nappali sötétséget, és inkább izzadtam, hogy csak csurgott, mielőtt a nap világától magamat eltiltani engedtem volna; egyébiránt meg vagyok győződve, hogy ezen nap- kirekesztés az egészségre felette károsan hat.

Ezen hűsen tartási manipulatiot fogadjuk el cum grano salis, de nem ám nappali, de csak éjjeli termeinkre nézve.

És a mellett, mihez képest csak egy kis ablak és egy ajtó felnyitásával vagy becsukásával tetszésünk szerint temperálhatjuk hálószobáinkat, azon nagy előnyben részesülünk, hogy ezen műtételre nincs szükségünk nagy számu cselédségre, kik némi nagy uri lakban alig győzik a sok ablakot felnyitni, becsukni, betáblázni, — de ezt könnyen magunk is végbe vihetjük, és e szerint meleg

nyári nap az olasz példa után cselekszünk, ha pedig hűs napok járnak, valami égi háboru vagy jégeső után napestig nyitva hagyjuk ablakot, ajtót; ha ellenben hideg napok vannak soron, vagy tél van, vagy mi nem jól érezzük magunkat és fázunk, akkor jól beteszszük és betáblázzuk az ablakot és felnyitjuk az ajtót,melyen a délinap fénylik ránk.

Sokan, tudom, könnyen unatkoznak ily részletek hallásán, és nem hajlandók eféle apróságokkal babrálni, igen, de például az órával is kell egy kissé babrálni, t. i. azt fel kell húzni, hogy meg ne álljon, — és rendszerint ilyféle kicsiségek, melyeket a fenhéjázó és magas paripán ülő tekintély semmi figyelemre nem méltat, döntenek legtöbb világi dolgot jobbra vagy balra.

Építsenek csak a Tisza partján olyféle kis palotákat, mint a milyent én ajánlok, és ne sajnáljanak azokban okszerintileg »babrálni,« és tudom, kis idő alatt több egészséges emberi lény fogja akkor ott az istent dicsérni, mint most.

Hányszor hallja az ember azon orvosi tanácsot: »levegőt kellene ezen nyavalygónak változtatni, valami magasabb vidékre távozni,« mi sok szegény legényre nézve csak oly javallat, mint azon nagy úri czigány dorgálás, miért nyelnek sokszor oly undok szert mint vakondok, ürge, csóka és eféle egészségtelen nyalánkságot és miért nem élnek ugy, mint más okos emberek és miért nem esznek jó kenyeret, marhahust, etc. A czigány, tudom, »ennék, ha vóna« t. i. ahoz elég pénze.

Ugyan miért nem jut az eféle orvos tanároknak eszébe nyavalygóikat messze föld helyett inkább földszintből az első, második, harmadik emeletbe küldeni? Alkalmasint, mert a Tisza partján sok módnélkül széles ház van ugyan untig, de magas nincs, pedig oda némi körülmények közt, kivált hol a gazda sajnálja a fundust, és családja hosszú, a 2, 3, sőt 4 emeletü ház is beillenék vajmi jól, hol aztán saját házában fellelné a patiens azon ma-

gasságot és légkört, melyet neki az orvos távol vidéken ajánl.

Mily kimondhatlan befolyása van magas helyzetnek kivált némi nyavalyákra nézve, az valóban bámulatos, de elég ismeretes is.

E tekintetben bizonyos curiosum jött tudomásomra. Lombardiában nagyhírü és erős befolyásu homeopath kivitte, hogy ezen gyógyrendszer nagyban kitapogattassék a mantuai lázak kigyógyításában. Ámde a kórházak mind túláradásig meg valának népesítve és igy szállást kellett fogadni. Ilyes azonban nem találtatott egyébütt, mint egy tágas ház második, sőt ha jól vagyok informálva, harmadik emeletében, mi a híres és utána néző természetü homeopathnak az egész kórházi személyességgel együtt, a sok grádics fel és alá végett igen roszul esett, de ezen magas körülménynek a nyavalygók annál inkább örültek, mert közülök egy sem halt meg, sőt egytől-egyig mind csak rövid idő alatt fellábult, minek következtében a böles tanár aztán igazi triumphust is ült, csakhogy mint a homeopathia elleni malitia hirdeti, korántsem a Hahnemann-féle csudaparányok segítettek és vitték ezen csudát végbe, — de egyedül a magasb és egészséges levegői tractus.

Magasb légfokozat, kivált lázas nyavalyákra nézve, oly hatalmas gyógyszer minél biztosabbat a legtarkább patika sem nyujt.

És miután Hollandiában kereshetni ugyan hegyet vagy dombot, de nem találhatni, Magyarország több pontjaitól indulva pedig a legjobb paripa is ki dölne előbb, mielőtt egy izben valami meredekségben csapná fejét; ott is itt is láz ellen a magas ház a legjobb specificum.

Nem tagadhatni, hogy mindenütt van több vagy kevesebb, ha igy lehetne mondani »localis böleseség,« mely az embereket bizonyos szokásokra sürgeti, melyek hely-

zetükhöz nagyon illők, noha nem ritkán oly abnormisok, mikép azokon a más tájékú nem bámulhat éléggé és nagy bámultát néha egyedül nagy kaczaja superálja.

Ilyes például a magyar kurta üng és azon divat, melyhez képest még didergő téli nap is, mikor a magyar szőrrel befelé juhbőr nadrágot és juhbőr dolmányt visel, mindig mutatkozik e két ruhanemü közt valami lucidum intervallum, mely hideget és szelet passus nélkül a gyomorra és hasra ereszt.

D'hauret, azon gallus bölcs, ki Magyarországot is bejárta és ki Polignáckal együtt X. Károlynak, mint mondják legkitünőbb ministere volt, megsajnálta a szegény kurta üngüeket, mint nem különben valami porosz tekintély, ki azt tudta, »das die armen Leute nicht einmal so viel haben, um sich ein längeres Hemd anschaffen können;« midőn bizonyos török méltóság azon észrevételre fakadott, hogy a magyar, mint látszik, nem igen szereti hasát, mert annyira exponálja, míg a török egy, két, sőt három schawl bástyával is védelmezi azt.

Ennek oka azonban sokkal mélyebben fekszik. És ugyanis az okosabbak átlátták, hogy oly alacsony oly mirigyes tájakon, mint az alföld, annyi zsiros hal és zsiros lé-élvezet közt, mint a mennyi ott kinálkozik, az embernek mindenek előtt hatalmas gyomorra és heroicus hasra volna szüksége, — ezeket pedig csak ugy lehetne erősítni, ha ugy szólván bölcsőtől kezdetnék az eféle idomítás; — honnét aztán igaz, oly kurta üngű legények is találkoznak a magyar síkokon, kik D'hauret, porosz és török-féle tekintélyeket könnyen csizmájához kenné, — kik hosszu s tán három üng, jó kibéllelt waffenrock és bőséges schawlok nélkül töltenének csak egy éjt a csilagos boltozat alatt Berettyó partján, és laknának csak egyszer ugyan csak jól zsiros tokkal, túros lepénynyel etc. és alkalmasint gyalog alig mennének ki többé a határból. S különös, a

hideg láz csak ritkán bántja a legényeket, midőn a leányzók, kik elég vásznat fordítnak hosszú üngjeikre, nagy mértékben ki vannak téve e nyavalyának.

Szint igy van a paprikával. Hány ugy nevezett »fein Sehmecker,« ki most már nem ebédel, de »diniroz,« mosolyra vonja arczát azon ostoba magyarokon, kik ugy megpaprikáznak mindent, mikép okos (?!) ember ilyféle égető »misch-mascht« nem is vehet magához.

A bunda hasonlólag és guba, melyet a német »zottelpelz«-nek nevez, nem ritkán gúny tárgya, ha t. i. az nyár közepette is mindenütt elkiséri gazdáját.

Ki nem emlékezik már több idő óta kimult igen becsületes és jó szivű St. grófra? Ez sajnálva megjegyzé, mennyire elpuhítná magát a magyar, mert bizonyos alkalomkor a két jeles eszű testvér a báró M. őt nyár közepette meglátogatá és a bundákat is elhozta magával; — St. már régóta odább állt, a két báró pedig még most is áll, — és pedig mert Magyarországban sok helyütt a legforróbb nyári napot hideg éj váltja fel, és ekép a bundátlan könnyen megfázik és pórul jár. Hány pásztor ember takarja magát be nyáron bundával, mert igy okoskodik: ha kitiltja a bunda a hideget, miért ne zárná ki a meleget is? — És ez nem oly buta nézet, — melyről azonban a puhafajtájú egyén nem itélhet, kin könnyen kiüt a veriték, de csak oly legényre nézve alkalmas pazaran, ki a kemény speciesből való és nem izzad meg mindjárt, mint a nyárson forgatott pecsenye.

Zsidóvárra cseh gyarmat települt. Most már tán beszokott. De kezdetkor valami elsárgult tagja kivel véletlenül találkoztam, erősen panaszkodott az ottani clima ellen. »Mind megbetegedtünk, és én többé semmi árért oda vissza nem megyek de sietek Csaszlauba.«

Később bizonyos odavalóval jöttem össze. »Hát mit művelnek cseh uraimék?« — Nagy része beteg, kisebb

része kihalt; pedig eleget intettük, de hiába, ők mint annyival okosabbak, minket csak lekaczagtak, ha paprikával saturáltuk a halászlét, vagy a zsiros gulyás húst, mit ők »gollasch«-nak neveznek; és kivált az szolgált nékiek nagy mulatságra, hogy mig mi naplemente után bundát öltöttünk, ők forró nap után egy üngben élvezték az esti hűst. Most rajtunk volna a sor »őket lekaczagni«, de ezt nem teszszük, mert valóban tiszteletre méltó, vajmi munkás faj és nem engedi magát könnyen beolvasztatni.«

Locális szokásokon nem kell könnyelmüen kaczagni, mi kivált a németnek egyik fő tulajdona, és azért egy nép sem szenvedheti, — mert akkor könnyen megeshetik, hogy az, ki kaczag, elvégre maga kaczagtatik le az egész világ által, és azon cathegoriába esik, mint amaz ezredes, ki haragjában bizonyos »antrag«-gal, mely soha nem acceptáltatik, illette 3000 egyénből álló ezredét, — midőn ez »gegen antraggal« válaszolt, honnét aztán applicatióban a méltóságos Obester úr számára terjedelmesb és elágzóbb nyelvmunkai tér nyilt volna meg.

Némi locális divatok azonban oly annyira viselik az anomalia bélyegét, miszerint az ember igen hajlandó volna azokban némi »animal« féle symptomákat találni, noha mint érintém, nem kell ilyesekről szelesen itélni, és tüstént egy bécsi Hansjörgel vagy Saphir-féle witz-et kitojni, ha az ember azok okát rögtön megmagyarázni nem képes.

Igy például soha nem tudtam azon rejtélynek kulcsát feltalálni, hogy vajon miért épülnek a házak Cataniában, s pedig legsolidabb materialéból oly kitünően magasra. Cataniában, az Etna tövében, a földindulások ezen privilegiált fészkében! Bizonyosan van jó oka, — csakhogy én nem birtam azt soha is kikutatni, mert az én felfogásom szerint legalább, földindulásnak nagyon kitett helyen, a magas kőépületnél tán czélirányosb volna valami vásári fabódé féle készítmény, vagy kaliczka modoru vasház,

mely be nem dűl, és ha valami különös nagy ingásnál el is dülne, ijedséggel és egy bukfenczezel fizetné meg az ember ilyféle alkalmatlan phoenomenek egész diját, — vagy ennél tán még ezélirányosb volna egy Diogenes mintájú hordó, melyben ha »fractus illabatur orbis«, legfeljebb nagy kényelemmel odább gurulna a benn lakó zsellér.

És épen ilyféle csuda lenne az is, ha a Tisza és Kőrösök völgyében mindig csak szélesednének az építmények és soha nem magasodnának, — minthogy, legalább mint én látom a dolgot, a magyar mocsáros helyeken és lapályokon a mindig széles és soha nem magas ház épen oly anomalia, mint a magas és könnyen bedülő kőpalota Cataniában.

Az evésre visszatérve azt állitám, hogy az emberek vagyonosb része általán véve sokkal többet eszik, mint a mennyi egészségére szolgálna, és e szerint azon eledelnek, melyeket magához vesz, nemcsak rosz vagy hozzá nem illő qualitása hat károsan testére, — de szerfeletti quantitása is bár a legjobb és legezélszerübb tápláléknak, bizonyos tényezője számtalan nyavalyának.

Ezen »gulát« pedig nem szüli egyéb, mint 1-ör a nagy variatio, és 2-or hogy az éhes előtt nincs kitálalva az egész ebéd egyszerre — mint ez általán véve Angliában divatozott, vagy tán még most is divatozik.

Mi a nagy variatiót illeti, mindenki fogja tapasztalni, ki erre figyelmezni akar, hogy ő csak egy kissé kérkedőbb lakománál nemcsak egyszer, de már többször »lakott jól,« és még mindegyre eszik valamit, mily hajlam kivált az által segíttetik elé, ha a savanyus étkeket édes tálak váltják fel, és ezek után megint valami savanyú következik, aztán megint édes, etc.

Nagy tábláknál néha — mindent számítva tán több van mint 24 »különféle.« Most próbálja valaki és kérdezze magát az 5-ik vagy 6-dik variatiónál, hogy vajon képes-e da capo ezen 5 vagy 6 tálból még valamicskét magához venni, ha azokat ujra elibe tennék; mire aztán azt fogja magának válaszolni: alig; — de a követező ügyesen classificalt 5, 6, mindenfélébe tán belé fog nyulni; s most tekintsen vissza, és gondolja, hogy ezen 12 tál elejétől kezdve megint rendre compareál, ugyan lesz-e azokhoz nagy gustusa? bizonyosan nem; de azért a következő 5, 6 különnemüben, mert csak csemegék, alkalmasint még fog egy kis kóstolással részt venni. — és ha ezen absolvált 18 étket most megint felhordják: akkor alkalmasint megszökik, — de a következő 5, 6 féle könynyű szerből itt-ott valami kis morzsát tán mégis elcsipend, — midőn, ha ezen 24 species álmában megjelenik, hihetőleg főfájással, vagy igen kellemetlen nauseával hagyja el ágyát, — és kifáradtan kezdi meg más napi foglalatosságát.

Ilyes életrendszerben számtalan egyéniség, kivált a szép világi saisonokban, nem kivételes, de rendes, ugyszólván mindennapi részt vesz, mert a keresett »le recherché.« nem élhet 24 óráig a nélkül, miszerint ne volna naponként két, három, sőt több »meghivással« ostromolva,— honnét aztán az emberi nyalánkság és hiuságnál fogva nem az jut eszébe, hogy tán jó volna legalább egy két nap pihenni, de egyedül a sok meghivás közti választás munkája fárasztja velejét.

Miután azonban némi országban a vagyonosb rész kevés kivétellel a fruges consumere nati sorában leli dicső helyzetét, és némi körülmények közt, mikor nincs más dolga, mint »szót fogadni és kezet csókolni«, tán nem legbutább tactica evés- és ivásban és maga elszéditésben keresni némi compensatiot, és miután az egész álladalomra

nézve egy cseppet sem árt, ha némi tökfő korábban áll ki az útból, és legfőkép mert az ily Lucullus féle lakomák felette sok industrát tartanak jól megfizetett mozgásban, még nagy kérdés, a minden nap nagyobb és elterjedtebb divatba emelkedő tracták vajon több kárt hoznak-e a világra, vagy több hasznot?

A kimondhatlan baj csak az, hogy ilyféle ebédi és vacsorai elszédítésben nemcsak a fruges consummensek vesznek részt, de azok is, kik legközelebb állnak a kormányrudnál, sőt hogy az ilyesek magas állásuknál és e szerint különösen megkeresett voltuknál fogva még inkább ki vannak téve ily mindennapi reductionak. — és nem egy, kivált ki eddigelé egyedül becsületes polgári Hausmannskostra volt szokva, kénytelenül oly annyira felingerelt állapotba zavartatik, azoknak szeszei által, mikép, megengedjük, bámulatosan kifejtetik bennök a képzeleti és költői tehetség, de annál mélyebbre sülyed a fagypont alá gyakorlati szük bölcseségük, — mihez még ha status tudományi tökéletes ignorantia is járul, oly carricaturával gazdagodik meg a világ, melynél nevetségesbet képzelni lehetlen, ha nem volna annyira »átokteli«.

